

RAPPORT 2014:74

Pdf: www.stockholmslansmuseum.se

PLATS FÖR ALLA

- om att medvetandegöra hur historia skrivs kring kulturmiljöer

Tove Stjärna

© Stockholms läns museum

Omslag: Vägvisare vid Rösaring. Foto författaren.

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Nacka 2014

INNEHÅLL

Bakgrund till projektet.....	1
Syfte med Plats för alla.....	2
Skyltar som medel för att berätta historia.....	3
Att analysera skyltar ur ett delaktighetsperspektiv.....	4
Urval.....	4
Kriterier för analys.....	5
Resultat.....	6
— eller hur kan vi arbeta istället?.....	12
Plats för alla — sammanfattning.....	13
Referenser.....	13

BILAGA 1

Förteckning över skyltar samt analysdel

Bakgrund till projektet

En viktig del av Stockholms läns museums verksamhet är arbetet med länets kulturhistoriska besöksmål. Sedan flera år tillbaka drivs projektet *”Upptäck länet”* i syfte att uppmärksamma kulturhistoriskt intressanta platser i länet. Projektet är under utveckling och föreliggande projekt *”Plats för alla”* är en del i förändringsarbetet med Upptäck länet. Idag presenteras ett åttiotal besöksmål på Stockholms läns museums hemsida men arbetet pågår med att skära ned detta antal och i dagsläget är cirka 25 besöksmål utvalda för vidare arbete. Tanken är att med ett mindre antal prioriterade besöksmål kan museet bättre svara för att kvalitet och standard vid respektive plats upprätthålls och utvecklas.

Upptäck länets målgrupp är invånarna i Stockholms län. Det vill säga en väldigt stor och varierad grupp. Att samtliga inom denna grupp ska känna engagemang och förståelse för länets kulturarv är en i det närmaste omöjlig uppgift. Men det finns sätt att arbeta med kulturhistoriska miljöer som i alla fall ökar möjligheterna för fler att känna delaktighet.

Flera studier har under senare år visat på att den information som presenteras invid kulturhistoriska miljöer kan upplevas som till exempel exkluderande (Högberg och Persson 2012) eller som tillrättalagd och ensidig och att expertisen som skrivit till exempel skyltar inte tagit hänsyn till mottagaren (Karlsson och Nilsson 2001). Anledningarna till att det ser ut så här är flera men till stor del kan det bero på att informationen är utformad så att den förmedlar en känsla av tillhörighet. Något som kräver att läsaren hör till samma kulturella och/eller sociala sammanhang som förmedlas på skylten för att kunna känna delaktighet eller för att till och med kunna förstå informationen. Detta problem existerar inte bara inom kulturmiljövården, men det är starkt hindrande för kulturmiljövårdens mål att skapa ett rättvist och solidariskt kulturarv.

”Plats för alla” är till stor del inspirerat av pilotstudien *”Nya och gamla berättelser. Ett pilotprojekt om att tänka nytt om gestaltning av och berättelser om fornlämningar och kulturmiljöer i Skåne län”* som genomfördes vid Länsstyrelsen i Skåne län av Anders Högberg och Eva Persson. Detta projekt var en del av Länsstyrelsernas samarbetsprojekt *”Kalejdoskop”* som bedrevs mellan 2010-2012 i syfte att förändra länsstyrelsernas verksamhet och bidra till att fler människor blir berörda och delaktiga i kulturmiljöarbetet.

Inom *”Nya och gamla berättelser”* togs utgångspunkt i den klyfta som finns mellan studier som gjorts inom kulturarvssektorn om hur det antikvariska arbetet skulle kunna utföras för att öka t.ex. medborgarinflytande, demontera en nationalistisk kulturarvssyn och förmedla alternativa berättelser och problemet med att genomföra detta arbete i praktiken. Projektets ambition var att försöka överbrygga denna klyfta och integrera forskning och praktik med målet att finna relevanta och realistiska

arbetsformer för att gestalta och tillgängliggöra fornlämningar och kulturmiljöer. Man angrep problemet från två håll, dels genom en analys av hur fornlämningar och kulturmiljöer gestaltas och tillgängliggörs på plats ute i landskapet och dels genom att genomföra en text- och bildanalys av informationsskyltar på ett antal platser.

Syftet med ”Plats för alla”

Huvudsyftet med föreliggande projektet har varit att skapa förutsättningar för att fler länsinvånare ska kunna känna delaktighet och förståelse för länets kulturmiljöer. I likhet med *”Nya och gamla berättelser”* är det informationsskyltarna som sitter uppsatta vid respektive besöksmål som är föremål för analys och då främst ur ett delaktighetsperspektiv.

Anders Högberg och Eva Persson pekar i *”Nya och gamla berättelser”* på det stora glapp som finns mellan forskningen om hur kulturmiljövårdsarbete kan bedrivas för att uppnå de kulturpolitiska målen och det praktiska arbetet. Syftet med *”Nya och gamla berättelser”* var som nämnts ovan att komma fram till nya arbetssätt och nya sätt att gestalta och berätta om fornlämningar och kulturmiljöer i Skåne. Tanken var att detta kunde uppnås genom att hitta:

- nya berättelser att koppla till befintliga kulturmiljöer, och
- nya sätt att berätta om det vi tidigare berättat om.

Precis som Högberg och Persson skriver kan dessa punkter vid första anblick ses väl banala, men tänker man på vad de innebär inser man att det i grunden innebär ett förändrat arbetssätt. *”Nya och gamla berättelser”* fokuserade på Länsstyrelsens arbete i Skåne, men tankarna är i sin helhet applicerbara på flertalet institutioner som arbetar med kulturmiljövård, däribland Stockholms läns museum.

På Stockholms läns museum, i likhet med de flesta andra institutioner som arbetar med praktiskt kulturmiljöarbete, har arbetet växt fram organiskt under lång tid och blivit influerade av både sin samtid och av de personer som arbetat med det. Det vill säga, det finns en redan etablerad praktik och det finns ett kulturlandskap som museet varit med och gestaltat ute i länet. Detta måste man förhålla sig till. Det finns till exempel ingen möjlighet att omedelbart byta ut samtliga av läns museets producerade skyltar, även om ny forskning skulle visa på att informationen på dem är förlegad eller kan, som detta projekt visar, i vissa fall upplevas som exkluderande.

Ett delmål med *”Plats för alla”* är därför att internt på Stockholms läns museum skapa en medvetenhet om de praktiker vi arbetar inom i kulturmiljövårdsarbetet. En förhoppning är även att detta arbete ska ta sig utanför museets väggar, likt *”Nya och gamla berättelser”* och inspirera fler aktörer inom kulturmiljövården.

Ett annat delmål är att ge förslag på hur vi på museet kan arbeta på ett nytt sätt med att gestalta kulturmiljöer. Detta är den allra svåraste biten. Inom ramen för projektet är fyra nya skyltar under produktion med utgångspunkt i det som kommit fram i projektets analysdel. Dessa kan ses som en trevande början på något som behöver bli större. Att förändra *hur* vi skriver historia är ett enormt arbete och här måste även en diskussion tas om vilka metoder vi använder för att berätta och gestalta kulturmiljöer. I denna analys är det skyltmaterialet som utgör basen. Men museet använder även andra sätt att förmedla kunskap på. Vi har till exempel en väl utvecklad pedagogisk verksamhet som bland annat innefattar skolverksamhet. På hemsidan finns en nästan oöverskådlig information om mängder av kulturhistorisk miljöer. Vi har under flera år arbetat med projektet *"Tillgängligt landskap"* där bland annat dramatiserade ljudfiler har skapats i syfte att fler personer, även de med funktionsnedsättningar, ska kunna besöka och uppleva besöksmål i länet.

Dessa verksamheter och sätt att arbeta analyseras dock inte inom ramen för *"Plats för alla"*, utan det är skyltmaterialet som står i fokus och för några utvalda platser har även skötsel och allmän gestaltning av miljöerna kortfattat tagits med i analysen.

Skyltar som medel för att berätta historia

Det finns fördelar med att skylta ett landskap. Kanske är den främsta att platsen görs synlig. Är man till exempel på resande fot kan en skylt göra att man stannar upp för att se vad det är för en plats. Men ofta är en skylt den enda information som finns på platsen. Med andra ord spelar det stor roll vilken bild som förmedlas på skylten för vilken upplevelse man får av platsen. Det är även så att skylten står på en plats som oftast valts ut av kulturarvsinstitutioner som till exempel Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelsen, eller ett länsmuseum. Indirekt innebär detta att andra platser kanske inte syns eller uppmärksammas och vissa forskare går så långt som att mena att de som arbetar med kulturmiljövård, ja de utövar också makt. Detta innebär dock mycket sällan makt som kommer från ett givet centrum med en förutsagt agenda. Istället är det ofta goda intentioner som styr, men det innebär till sist och syvende att det är vissa dominerande grupper som tagit på sig/fått rätten att problematisera och leda andra, det handlar med andra ord till stor del om vem som har/får/tar sig tolkningsföreträde (jmf Pripp 2007; Högberg 2013).

Informationsskylten är sålunda en metod, och en metod som haft kraftig genomslag inom den antikvariska världen sedan många decennier tillbaka. Något som gjort att det sällan diskuterats om skylten egentligen är ett lyckat metodologiskt grepp och "att skylta" har nästan kommit att ses som ett måste (jfr Gustafsson & Karlsson 2004).

Skylten har gått igenom en historia från att i stort sett bara innehålla enstaka upplysningar som till exempel texten "Fornminne" till att innehålla fantasifulla tolkningar om "hur det kan ha varit förr". Då skyltproduktionen är en del av arbetet med kulturmiljöer så följer den trender och strömningar i samhället. Man kan se en förändring från att förmedla en expertröst till ett något mer nyanserat anslag där man öppnat upp för viss mångtydighet, alternativa tolkningar och försöka till dialog med skyltläsaren.

Men skylten har i sin essens ett problem, i det att den inte kan dialogisera eller svara på besökarens frågor. I analysen nedan ges några exempel där textförfattaren försökt att öppna upp för en dialog genom att på skylten leda in läsaren i en historisk kontext och sedan fråga vad hen tror. Ett grepp som lätt faller platt eftersom läsaren inte kan få respons på sina tankar. Skyltar är och förblir ett system där kommunikationen är en enkelriktad monolog med avsändare och mottagare. Är skylten med andra ord ett förlegat medel? (jfr Gustafsson & Karlsson 2004:83ff).

Kanske är det så. Men i dagsläget är praktiken fotfarande stark kring att skylta platser samt att det inte finns några bra alternativ. Hemsidor och QR-koder kommer dock allt mer, med fördelen att med hjälp av dem kan mycket mer information få plats, olika perspektiv kan få utrymme och informationen kan förändras både snabbare, lättare och billigare, än på en skylt. Men dessa är än så länge komplement till skylten och vi behöver därför även arbeta med den information som står där ute i landskapet och inte luta oss tillbaka och tänka att vi lägger krutet på att presentera en mer inkluderande och mångfacetterad historia med hjälp av cyberrymden.

Att analysera skyltar ur ett delaktighetsperspektiv

För att kunna förändra hur vi gestaltar och skriver historia måste vi först ta reda på hur vi gjort detta tidigare och uppmärksamma det som kan vara problematiskt.

Det är viktigt att påpeka att projektet valt att fokusera på det som kan upplevas som problematiskt. Det vill säga – det finns en mängd skyltar som också är bra. De är enkla och raka med saklig information. Dessa skyltar har fått få kommentarer vilket sålunda beror på att det inte finns några direkta problem att belysa (se bilaga 1)

I likhet med "*Nya och gamla berättelser*" har skyltarna inom "*Plats för alla*" studerats utifrån om de genom sin text och bild kan upplevas exkluderande, med utgångspunkt i ett antal uppställda kriterier (se nedan). Analysen är inte gjord utifrån ett målgruppsperspektiv. Skyltarna har således inte studerats utifrån om de skulle vara exkluderande, eller inkluderande, för någon specifik grupp av människor.

Urval

De skyltar som valts ut för analys är de som är producerade av Stockholms läns museum och som ingår i Upptäck länets satsning på 25 kulturmiljöer. Sammanlagt rör det sig om 63 skyltar fördelade på 21 besöksmål (fyra besöksmål har skyltar

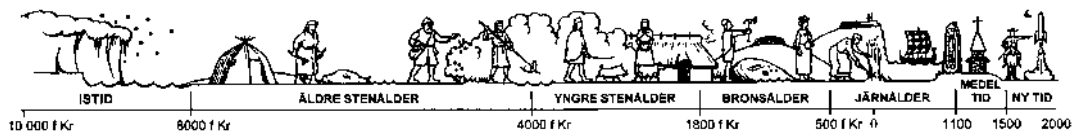

Fig. 1. Den tidslinje som förekommer på de flesta skyltarna från 2000-talet och framåt. Tillverkad av Mats Vänehem.

producerade av andra aktörer varför de ej tagits med i analysen).

Skytarna är uppsatta från 1990-tal fram till 2013. Majoriteten är i liggande A3 format och majoriteten har både text och bild men det finns även ett fåtal skyltar med endast text. På flera skyltar förekommer en tidslinje (se fig. 1).

Kriterier för analys

Skytarna har studerats utifrån samma kriterier som inom "Gamla och nya berättelser" samt att jag har lagt till ytterligare en kategori – faktafel

- *Språkets sammansättning*
- *Förgivettaganden*
- *Motsägelser*
- *Bilden*
- *Faktafel*

Språkets sammansättning: Är skylten rak och enkel att förstå? Förekommer det "fikonpråk" t.ex. facktermer eller begrepp som inte förklaras? Förekommer det tempusblandningar? Syftningsfel? Tanken med att undersöka detta är att om skylten är svår att förstå är det lätt att känna att den är skriven för någon annan och då kan en känsla av att vara exkluderad uppstå.

Förgivettaganden: Står det saker på skylten som inte förklaras utan refereras till som om de är självklara, som om läsaren redan vet något om dem? Detta rör ofta saker som man delar om man har samma kulturella bakgrund och erfarenheter, till exempel erfarenheter som man får om man gått i svensk grundskola. Det vill säga sådant som ofta betraktas som en kunskapsmassa delad av alla, men som egentligen är specifikt för en social gemenskap man rört sig inom. Här ingår även strukturer, t.ex. genusförhållanden eller maktförhållanden, som kan ha följt med på skylten som en självklarhet fast de egentligen är specifika för ett visst kulturellt sammanhang eller kunskapsstradition.

Motsägelser: Hänger samman med den språkliga sammansättningen. Finns det motsägelsefulla saker på skylten, t.ex. står det en sak i huvudtexten medan bildtexten säger något annat? Detta kan vara hindrande för förståelsen och skapa en känsla av att skylten egentligen riktar sig till någon annan.

Bilden: Samspekar bild och text? Denna hänger även samman med motsägelser.

Faktafel: Förekommer det faktafel på skylten. Det kan röra sig om rena felaktigheter men även att kunskap har tillkommit efter skylten tillverkades, t.ex. om en arkeologisk undersökning har utförts efter det att skylten skrevs. Förekommer det spekulationer på skylten som gör det svårt för läsaren att avgöra vad som är vetenskap och eller ej? Är det svårt att veta vad som är fakta eller inte så kan skylten bli sår att förstå och i och med det exkluderande.

Resultat

Det finns ett antal generella iakttagelser från varje kriteriekategori som är återkommande och som kan lyftas fram.

Den språkliga sammansättningen

I flera fall används begrepp som är svåra att relatera till och som inte heller förklaras. I många fall är detta säkerligen omedvetet från skyltproducentens sida, kanske för att begreppen ingår i den ”kunskapsmassa” som t.ex. svensk grundskola förser många med. Men ibland handlar det även om begrepp som är rena specialistord som du behöver vara specialintresserad för att förstå, t.ex. ha läst arkeologi, historia eller byggnadsvård. Ett återkommande problem är:

Titlar utan förklaring

I fler av texterna nämns titlar som t.ex. lagman, riksråd, brukspatron, friherre, vicekonsul etc, men mycket sällan förklaras vad det innebär att vara det ena eller det andra. Frågan är om dessa titlar ibland ens är av betydelse. Anser skyltproducenten att de är viktigt att ha med dem så behöver man förklara mycket kort vad det har för innebörd att vara t.ex. friherre. Risker är annars stor att de som inte har denna kunskap känner att skylten egentligen riktar sig till någon annan. Begrepps användningen kräver helt enkelt en förförståelse som alla inte delar.

Fikonspråk

Framförallt handlar detta om akademiska termer eller termer som man ofta behöver ha specialkunskap inom ett ämne för att förstå. Några exempel på detta är: stensättning, skivhus, landhöjning, kulturlager, fosfatvärden, blota etc. Delar av dessa begrepp kan förstås om man gått i t.ex. svensk grundskola, men många av dem är svåra att förstå även för mig som har en kulturhistorisk utbildning.

Åtgärd:

De två problemområdena ovan är relativt lätta att komma åt om man är medveten om att de finns. Begreppen kan enkelt förklaras och man kan även ta sig en funderare på om de verkligen tillför historien något eller om de slentrianmässigt har fått följa med.

Om man är osäker på om ett begrepp är svårt att förstå eller ej kan ett enkelt sätt att testa detta vara att fråga någon utanför kulturmiljövårdssektorn om hen vet vad begreppet innebär.

Förgivettaganden

På skyltarna förekommer några olika typer av förgivettaganden vilka kan leda till att en läsare kan känna sig exkluderad. Till stor del rör det sig om att strukturer framställs som självklara, t.ex. gällande genusaspekter och maktförhållanden i forntiden. Men det handlar även om att fakta och begrepp inte förklaras närmare utan framstår som om det är något man redan bör veta vad det är, exempelvis kan det talas om platser som om att man ska veta vart de ligger eller att tidsperioder finns med utan att det närmare redogörs för när de inträffade. Det förekommer även att äldre kunskap redovisas utan att man talar om vad man tror idag. Något som kan leda till tron att det man anser idag är så självklar kunskap att den inte behöver redogöras för, det vill säga här finns en risk för känsla av exkludering. Att få till en skylt som inkluderar alla är dock en omöjlighet men kanske kan användandet av vissa svåra begrepp locka till vidare kunskapssökning. Väljer man att göra på detta sätt är det dock viktigt att det man gör det medvetet och att skylten i sin helhet ändå går att förstå. Nedan redovisas huvudtyper av problematiska förgivettaganden som identifierats i analysen.

Genusproblematik

Ett problem som troligen sitter något djupare än begreppsförklaring är fördelningen på skyltar mellan män, kvinnor och barn. Dels handlar det om vems historia man skriver och dels hur man har valt att skriva den. Människor är centrala på de flesta av skyltarna, och det är människors berättelse man velat förmedla. Men resultatet har blivit relativt ensidigt och det som överväger är en manlig historia.

På skyltarna nämns män 102 gånger, kvinnor 24 gånger och barn 5 gånger. Det är dels namn på personer, men när det rör sig om förhistoria är det ofta epitet av olika slag. Män nämns som t.ex. ledare, make, pappa, prins, broder, storman, storbonde. Kvinnor nämns främst som hustru och fru. Kvinnor förekommer även i större utsträckning med bara förnamn medan män har hela sitt namn utskrivet. Allmänt hållet förekommer det även att kvinnor beskrivs som just kvinna eller i ett fall som gumman. Barn nämns som barn, söner och dotter. Den man som förekommer på flest skyltar är Jarlabanke som nämns på 8 skyltar medan Heliga Birgitta nämns på 7 skyltar.

På bilderna finns det sammantaget cirka 200 människor avbildade, dels på foto och dels på teckningar. Jag har dock valt att plocka bort de fyra gruppbilder som finns med arbetare från Sickla industriområde, Skebo bruk, Söderby sjukhus och Vira bruk. På dessa bilder är det i stort sett bara män, vilket dock kan vara bra att ha i åtanke rörande diskussionen nedan om att man valt att lyfta fram en manlig historia. Tas de med blir andelen män på bilderna betydligt högre. Inte heller människor avbildade på

kyrkmålningar har tagits med då syftet med att ha med målningarna inte har varit att peka på människorna utan mer på konstnären eller konsten i sig.

På de skyltar som blir kvar förekommer cirka 145 människor, i flera fall går det inte att avgöra om man velat avbilda en man eller kvinna men i de fall där detta går rör det som om 69 män och 28 kvinnor. Barn förekommer 4 gånger.

Denna korta analys pekar på att man medvetet, eller omedvetet, valt att lyfta fram männens historia. Männerna framställs även i flera fall som de drivande, de som fört historien framåt medan kvinnorna ges en roll av framförallt hustru. Många gånger är det uppenbart att man skulle kunna vänt på perspektivet och börjat med att berätta om kvinnan. Denna typ av exkludering kan vara svårare att komma åt eftersom vi har ett stort bagage av en manlig historieskrivning att förhålla oss till. Barn nämns i stort sett inte alls. Det vill säga en stor del av de människor som varit aktiva i förhistorien och i historien har exkluderats och detta påverkar hur vi upplever skyltarna och den historia de förmedlar idag.

Ett argument som ibland dyker upp vid denna typ av analys är att historien varit manlig och att kvinnor har tenderat att få stå tillbaka. Argument av denna typ tar dock sällan hänsyn till att även historieskrivningen är manlig och att man aktivt valt bort att berätta kvinnor och barns historia. En anledning till den sneda könsfördelningen inom denna analys är till stor del beroende på att man valt att lyfta de manliga delarna av miljöerna. På en av skyltarna i Sickla möts man t.ex. av ett citat av en kvinna men bilderna visar bara män. Det vill säga, det finns kvinnor och barn kopplade till dessa miljöer men deras historia är ofta svårare att komma åt och därför osynliggörs de nästan helt.

Åtgärd:

Medvetenhet! Det är med största sannolikhet så att denna snedfördelning i könsperspektivet är oreflekterad. Men skaps medvetenhet kring detta och man ställer sig frågan vilken och vems historia man vill berätta så måste man reflektera över de perspektiv som använts tidigare och de man själv kommer att använda.

Blandande av gammal kunskap, ny kunskap och folktro

På en del skyltar förekommer det en förvirring mellan de perspektiv som vetenskapen står för och de som kommer från folktron. Ibland framgår det vad som är vad, men ibland är det svårt att förstå om detta är något som t.ex. arkeologerna tror idag eller om det är tro eller om det är kunskap som är gammal och förlegad. Ett exempel är när skålgropar tas upp. Då nämns ofta folktro om älvkvarnar och att bönderna har offrat i dem, men det nämns inget om vart vetenskapen står idag. Detta kan göra att man förleds att tro att man bör veta vad man tror om skålgropar idag vilket kan upplevas som exkluderande om man inte vet det (vilket de flesta inte gör). Att redovisa äldre kunskap förekommer på en del skyltar och är förvirrande. Ibland får man känslan av

att skyltproducenten velat få med så många perspektiv som möjligt för att man kanske själv har haft svårt att ta ställning till vad som är aktuell kunskap idag.

På många skyltar kan jag som arkeolog förstå bakgrunden till att man redovisar flera olika perspektiv och meningar. Jag vet i vissa fall till och med vem som skrivit vad och vad olika synsätt beror på, men detta är inte allmän kunskap. Det blir tydligt att skyltproducenten många gånger velat hålla flera möjliga perspektiv öppna, men nackdelen med detta är att det istället kan upplevas som svårbegripligt och att texten blir onödigt tung. Extra tydligt blir detta på de skyltar som bland annat tar upp ortnamn eftersom denna forskning i sig ofta är svårgreppbar och rör sig mellan två discipliner.

Åtgärd:

Röd tråd! Har skylten en röd tråd för vad man vill berätta så blir det lättare att hålla sig till fakta och de perspektiv man belyser blir tydligare för läsaren. Det är inte nödvändigt att redogöra för äldre perspektiv. Se skylten som en färskvara, även om den inte kanske inte är det. Den kommer inte att vara mer legitim om fem år för att den traderar äldre kunskap, snarare tvärtom.

Vi och våra

På några av skyltarna förekommer meningar som innehåller till exempel begreppen "våra förfäder", "vår tideräkning", "vi känner till" och liknande skrivelser som hänvisar till en grupp av människor. Många kan känna sig delaktiga i denna odefinierade grupp, men många gör det säkerligen inte. Att gruppen inte är definierad gör det underförstått att man ska känna tillhörighet och gör man det inte är det lätt att känna sig exkluderad. Dessutom kan skylten bli svårare att förstå när det förekommer skrivelser om att "vi känner till" och så vidare eftersom gruppen som känner till något är okänd och känner man inte till X eller håller med om X så är man tydligen inte del av gruppen och riskerar sålunda känna sig exkluderad.

Åtgärder:

Medvetenhet! Jag tror att dessa ord oftast kommer slentrianmässigt. Tänker man på ordval här så kommer man undan risken för en känsla av exkludering.

Referenser

Det förekommer, framförallt i bildtexter, hänvisningar till t.ex. tidskrifter, arkiv som t.ex. ATA, och litterära verk. Att skriva ut detta är en akademisk tradition, men i och med det kan det även upplevas som obegripligt och exkluderande. Att ATA står för Antikvariska topografiska arkivet är till exempel något som de flesta inte har en aning om och att då skriva ut det kan göra att läsaren känner att skylten egentligen är riktad till någon annan.

Åtgärder:

Tänk på att en skylt är inte en akademisk text.

Platser

Ofta nämns många platser på skyltarna. Man har velat knyta ihop ett område och visa hur olika delar hänger samman, men då det inte alltid förekommer en karta blir denna information bara begriplig för de med lokalkännedom. Det vill säga övriga läsare exkluderas.

Åtgärder:

Ha med en enkel karta eller skriv skylten på ett annat sätt där lokalkännedom inte blir av betydelse. Ofta kan platsnamnen bara bytas ut till mer allmänna termer.

Järnålderns samhälle – en manlig historia

Jag har valt att ta med denna del då väldigt många av museets skyltar handlar om den yngre järnåldern och att det till stor del är samma historia, perspektiv och strukturer som förmedlas på skyltarna.

Ett genomgående problem är att det man valt att belysa är ett manligt dominerat samhälle med män i toppen där kvinnor sällan nämns alls. På minst en skylt förutsätter man att det ligger en hövding eller en storman i en gravhög, fast inga undersökningar har utförts och det faktiskt inte heller finns någon forskning som stödjer att så skulle vara fallet. Det vill säga man har medvetet eller omedvetet spelat på fördomar och en föråldrad syn på tidsperioden.

Ett problem är även att texterna ofta förutsätter att läsaren har ett kunskapsbagage som gör att hen förväntas förstå texterna mot en bakgrund av hur det varit tidigare i historien och hur det blev sen. Det vill säga det finns risk för att man inte alls förstår och därmed känner sig exkluderad om man inte har kunskap om svensk historia.

Under denna rubrik vill jag även kort nämna problemet med gravgåvor eller att det på många skyltar står att det har hittats saker i gravarna. Vad en gravgåva är och att de föremål som ligger i gravar kan vara gravgåvor kräver att man har viss kunskap om eskatologi och känner till att man under till exempel järnåldern tänkte sig ett dödsrike. Detta är inte allmän kunskap, utan något man tagit till sig i till exempel svensk grundskola.

Åtgärder:

Medvetenhet samt aktivt val av vilken/vems historia man berättar. Det finns mängder av nya perspektiv och ny forskning kring järnålderns samhälle. Inte minst rörande genus. Att ta till sig endast lite grann av detta skulle ge nya historier och tankar kring besöksmålen.

Tidsperioder

På många av skyltarna finns en tidslinje, vilket är utmärkt. Men många gånger nämns tidsperioder som inte är inprickade på denna linje, till exempel vikingatiden, frihetstiden osv. Då dessa inte är insatta på tidslinjen borde de skrivas ut i årtal eller redogöras för på annat vis för att göra texten lätt att förstå.

Åtgärder:

En mer detaljerad tidslinje eller att årtal skriv ut.

Motsägelser

Det förekommer få motsägelser på skyltarna, det rör sig om några enstaka fall där t.ex. årtal skiljer sig mellan tidslinje och huvudtext men i försumbar utsträckning

Åtgärd:

Troligen kan detta lätt lösas genom noggrannare korrekturläsning.

Bilden

Det förekommer en del problem på bilderna som kan leda till en känsla av exkludering. Framförallt finns det två problem, dels att bilden har figurer eller text som inte förklaras, det vill säga det framstår som man ska veta vad de betyder. Dels förekommer det att huvudtexten talar om en sak medan bilden visar en annan, t.ex. att texten handlar om boplatzlämningar medan bilden visar en grav.

Åtgärder:

Delar av detta kan troligen lösas genom noggrannare korrekturläsning. Problemet med att text och figurer inte förklaras på bilderna handlar nog även det om att bli medveten om att de existerar. Många gånger används även samma bild på olika skyltar, vilket säkert har sin grund i resursfrågor, men gör att bilden kanske egentligen inte är så lämplig till en viss text utan bara fått följa med. En lösning på det är tillverkning av nya bilder. Vilket kanske även kan leda till att man kan komma åt den genusproblematik som talas om ovan under förgivettaganden.

Faktafel

Det förekommer inga omfattande faktafel på skyltarna. De få som finns beror främst på att det tillkommit information efter skyltens tillverkning som gör att skylten behöver uppdateras, t.ex. att ny kunskap framkommit i och med en arkeologisk undersökning. I några fall förekommer det dock rena fel som troligen beror på att äldre texter legat till grund för den nya skylten, vilket lett till att äldre förlegad kunskap traderats. Ett något större problem är dock att det förekommer spekulationer som gör att det blir svårt för läsaren att avgöra om detta är just en spekulativa diskussion eller om det är vetenskapliga fakta.

Åtgärder:

Den enklaste åtgärden för skyltar med äldre kunskap är att de byts ut, men här måste man självklart vara medveten om resursfrågan. Ett sätt att angripa detta om man inte har möjlighet att just då byta ut skylten är att uppdatera hemsidan med den nyare informationen. Rörande spekulationer och faktafel så tror jag att en noggrannare

faktaundersökning skulle lösa flera problem. Finns det inte någon inom museet som kan läsa texten så kan det vara värt att utnyttja museets breda kontaktnät för hjälp med detta. Då en skylttext är kort och koncis behöver detta sannolikt inte medföra några större kostnader.

Sammanfattande kommentarer — eller hur kan vi arbeta på nya sätt?

Det är viktigt att återigen påpeka att kulturmiljöarbetet, och sålunda arbetet med skyltar och gestaltning av besöksmålen, ingår i en sedan länge etablerad praktik. Den analys som har genomförts inom föreliggande projekt har valt en vinkel— frågan om delaktighet. Det hade varit fullt möjligt att välja andra vinklingar också, till exempel skulle jag kunna studerat skyltarna kronologiskt för att se hur praktik och tradition att förmedla kulturhistoria har förändrats. Syftet med att studera dem ur ett delaktighetsperspektiv har dock varit att det relativt enkelt går att peka på hur man kan förändra sitt arbetssätt för att kunna inkludera fler människor.

Jag är i det närmaste övertygad om att flera av de problem som pekats på ovan har tillkommit genom oreflekterad exkludering. Det vill säga, man har arbetat inom en praktik och tradition där dessa frågor inte varit aktuella att ta ställning till eller inte varit synliga alls. Problemet som adresseras inom *"Nya och gamla berättelser"* om klyftan mellan forskning om kulturmiljöarbete och det praktiska arbetet blir tydlig här. Det finns till exempel hyllmeter med forskning kring genus och förhistoria, men den sipprar ned mycket långsamt till de praktiska arbetet. Det finns en mängd orsaker till att det ser ut så här, men det enklaste sättet att komma till rätta med dessa problem är att medvetandegöra och belysa dem — vilken historia är det vi vill berätta? Är det människans historia? Barnens? Kvinnornas? Eller kanske något helt annat? Det viktiga är att medvetenhet skapas kring att det är inte en objektiv historia som belyses utan en historia med starka rötter i en viss historieskrivning. Ser man bakgrunden till traditioner och praktiker, blir det lättare att förändra dem.

En reflektion som går hand i hand med detta är att man kan ana en vilja att förmedla en form av grundkunskap på skyltarna. En god tanke, men denna kunskap har ibland kommit att bära med sig till exempel förlegade könsroller och förlegade perspektiv förklädda till kunskap. Det finns grundläggande fakta som en större majoritet av forskarvärlden stödjer, men perspektiven skiftar och är mycket mer omdiskuterade. Detta innebär inte att man ska undvika olika perspektiv, utan att man måste vara medveten om dem. Ett sätt att komma åt detta är att se varje ny skyltproduktion som ett litet, välavgränsat forskningsprojekt. Vad är syftet med skylten? Vilka frågor vill jag att den ska belysa? Detta kan låta tidskrävande men så behöver inte vara fallet. På Stockholms läns museum besitter vi en mycket god kompetens inom flera ämnen, samt att vi har ett mycket stort kontaktnät inom till exempel universitetsvärlden och med övriga kulturhistoriska institutioner. Att få reda på vart forskningen står idag i olika frågor, behöver sålunda inte ta mer än några timmars arbete. Den stora faran om

man inte gör detta, är att man fortsätter att traderar förlegade perspektiv, vilket i förlängningen motarbetar önskan om fler människors känsla av delaktighet i kulturhistorien.

Ovanstående hänger även samman med problemet att det ibland på skyltarna traderas gammal förlegad kunskap och att folketro blandas med fakta. Jag tror att i fler fall så handlar det om att man kopierat text från äldre skyltar och att traditionen är stark att man ska förmedla flera perspektiv, vilket leder till att det vetenskapliga perspektivet försvinner i mängden och skylten blir svår att förstå.

Plats för alla - sammanfattning

Huvudsyftet med projektet är skapa förutsättningar för att fler länsinvånare ska kunna känna delaktighet och förståelse för länets kulturmiljöer. Vägen dit är tänkt att gå via två delmål, dels att skapa medvetenhet om de praktiker vi arbetar inom i kulturmiljövårdsarbetet på Stockholms läns museum och dels genom att komma med åtgärdsförslag på hur vi kan arbeta med kulturmiljöer på ett nytt sätt.

Inom ramen för projektet har text och bild på 63 skyltar analyserats utifrån fem uppställda kriterier. De resultat som framkom vid analysen kan hjälpa till att medvetandegöra och belysa problemområden som gör att skyltar kan upplevas exkluderande. De förslag till åtgärder som presenteras kan i sin tur hjälpa till att överbrygga klyftorna mellan forskning om kulturmiljövårdsarbete och det praktiska arbetet och i och med det understödja ett historieberättande som är mer inkluderande för fler människor.

Inom ramen för projektet pågår produktionen av fyra nya skyltar som utgår ifrån projektets resultat. På så sätt har projektets resultat redan börjat att omsättas i praktiken och förhoppningen är att detta ska nå ut till fler aktörer som arbetar med kulturmiljöfrågor.

Referenser

Gustafsson, A & Karlsson, H. 2004. *Plats på scen. Kring beskrivning och förmedling av Bohusläns fast fornlämningar genom tiderna*. Uddevalla.

Högberg, A. 2013. *Mångfaldsfrågor i kulturmiljövården. Tankar, kunskaper och processer 2002-2012*. Lund.

Högberg, A. & Persson, E. 2012. *Nya och gamla berättelser. Ett pilotprojekt om att tänka nytt om gestaltning av och berättelser om fornlämningar och kulturmiljöer i Skåne län*. Länsstyrelsen i Skåne, rapport 2012:01. Malmö.

Karlsson, H & Nilsson, B. 2001. *Arkeologins publika relation. En kritisk granskning*. Göteborg.

Pripp, O. 2007. *Kulturens soppstenar. Om kulturprojekt som social mirakelmetod. I: Mångfald är framtid*. Statens offentliga utredningar, SOU 2007:50. Stockholm.

Bilaga 1.

Nedan redovisas samtliga skyltar som har ingått i projektet. Skyltarna är de digitala original som finns på Stockholms läns museum. En del original är lågupplösta varför det kan vara något svårt att se delar av texten.

De kulturmiljöer som ingått i analysen är följande:

- ◆ Brottby, Kvarnbacken, Norrtälje kommun, 1 skylt
- ◆ Edsbro bruk, Norrtälje kommun, 5 skyltar
- ◆ Finsta, Norrtälje kommun, 8 skyltar
- ◆ Gåseborg, Järfälla kommun, 1 skylt
- ◆ Hallunda kulturspår, Botkyrka kommun, 11 skyltar
- ◆ Husby i Bro, Upplands-Bro kommun, 1 skylt
- ◆ Helgö, Ekerö kommun, 4 skyltar
- ◆ Hammerstahus ruin, Nynäshamns kommun, 1 skylt
- ◆ Knistahammar-Bög-Väsby, Sollentuna kommun, 1 skylt
- ◆ Nordians hög, Sigtuna kommun, 1 skylt
- ◆ Runriket, Täby och Vallentuna kommuner, 10 skyltar
- ◆ Rösaring, Upplands-Bro kommun, 2 skyltar
- ◆ Sickla industriområde, Nacka kommun, 4 skyltar
- ◆ Skebo bruk, Norrtälje kommun, 1 skylt
- ◆ Skårbyröset, Salems kommun, 1 skylt
- ◆ Söderbygravfältet, Salems kommun, 1 skylt
- ◆ Söderby sjukhus, Salems kommun, 1 skylt
- ◆ Tuna borgruin, Nynäshamns kommun, 1 skylt
- ◆ Täby prästgårdsstig, Täby kommun, 6 skyltar
- ◆ Vada sjökullar, Vallentuna kommun, 1 skylt
- ◆ Vira bruk, Österåkers kommun, 1 skylt

Kvarnbacken

Gravfältet

Framför dig ligger ett gravfält från yngre järnåldern. Här finns 20 högar, 54 runda och 3 fyrkantiga s.k. stensättningarg och en treudd. Treudden har insvängda sidor och anses ha haft en speciell betydelse för järnålderns människor.

Under 1900-talet har ett antal gravar undersökts av arkeologer. Man hittade då pärlor, kammar av horn, järnföremål och skelertdelar från människor och djur. Gravfältet dateras till den yngre järnåldern och ligger på en höjd så att det syns från långt håll. Det är inte bara en begravningsplats utan också en markering i landskapet för att visa vem som har äganderätten till området.

Bland hitar arkeologerna spår efter järnålderns stormän, tack vare att djur och fina föremål fick följa den döde i gravarna.

Brortby

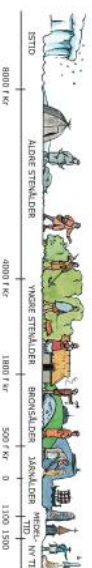
Gravfältet tillhörde Brortby gård som idag ligger 400 meter bakom dig, men fram till 1400-talet hette gården Östby (Össeby). Namnet Brortby kan ha inneburiden "bryrens by". En bryre var en fogde eller tillsyningsman som lydde under kungen. Att Brortby hörde till Sora Benhamra Kungsgård talar för att en bryre skötte gården. På andra sidan motorvägen ligger Karby. Denna skulle kunna vara "Karlarnas by", d.v.s. platsen där kungens krigare bodde.

Intill gården finns ruinerna av Össeby kyrka. Den byggdes på 1200- och 1300-talen. Kyrkan användes fram till 1838 då socknarna Össeby och Garn slogs samman. Garns kyrka blev sockenkyrka under namnet Össeby-Garns kyrka. Össeby kyrka övergavs och fick förfälla. På 1960-talet började man restaurera och vårda ruinen som idag åter används för gudstjänster, dop och bröllop.

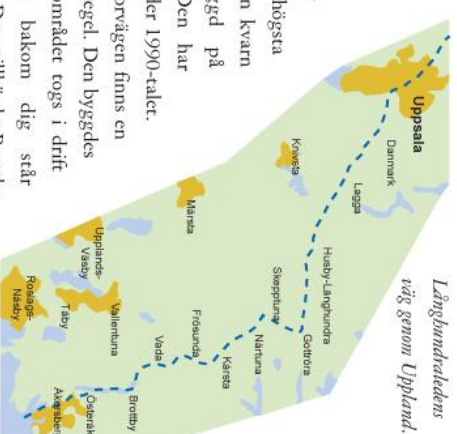
Långhundraleden

Här intill passerar Långhundraleden. Via ledens åar och sjöar kunde man förr resa med båt mellan Östersjön och Uppsala. Ända in på 1600-talet var leden så viktig att bestämmelser utfärdades för hur den skulle skötas. Utned ledens sträckning finns många med förmlämningsgar som visar på dess betydelse under framförallt järnålder och medeltid.

Här vid Brortby är leden smal och lätt att bevaka. En landsväg korsar vattendraget på det smalaste stället. Brortby ligger alltså i skärningspunkten mellan dessa två stora vägar och var därmed en idealisk plats för den som ville ha kontroll över sin bygd.

Långhundraledens väg genom Upland.

Yngre lämningar

På gravfältets högsta punkt finns en kvarn som är byggd på 1870-talet. Den har renoverats under 1990-talet. Närmare motorvägen finns en kraftstation i tegel. Den byggdes då elnätet i området togs i drift 1919. Strax bakom dig står Kvarnstugan. Den tillhörde Brortby gård och byggdes antagligen samtidigt som kvarnen. Mellan 1919 och 1938 fanns även en dansbana här.

 In front of you lies a burial ground with about 80 graves. It has been dated to 500-1100 AD and it belonged to Brortby farm. Långhundraleden, an important waterway particularly during the Iron Age and the Middle Ages, passed through here. The passage is narrow and easy to guard. This was an ideal place for a person who wanted control over the district. The mill was built during the 1870s. Behind you, on the other side of the road, lies Brortby farm and the Össeby church ruin.

VALLENTUNA KOMMUN

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Upptäck forntiden i Stockholmsregionen
www.kvarnstenarna.se/arkivet

Brottby, Kvarnbacken, Vallentuna kommun

Detta är ett gravfält från järnåldern samt en kvarn från 1870-talet som står mitt på gravfältet. Skylten är tillverkad 2003 och är i gott skick. Området har ingått i museets satsning på tillgängligt landskap och det går att ta sig fram med t.ex. rullstol till kvarnen. Det finns även ljudfiler på platsen, vilka inte ingår i analysen.

Språkets sammansättning

Skyltens text är relativt enkelt men så faktaspäckad att den blir rörig. Man kastas mellan att få reda på något om gravfältet, till gården 400 m bort, kyrkoruinen som finns i närheten och ån som passerar en bit ifrån.

- ◆ Yngre järnålder nämns men finns inte tydligt inprickat på tidslinjen.
- ◆ Ordet stensättningar förklaras inte.
- ◆ Ordet skelettdelar är ett något konstigt ordval som föder frågor. Som arkeolog vet jag att man ofta inte begravde hela individen, eller att delar försvinner i jorden, men detta är inte något alla har kunskap om.

Förgivandetta ganden

Texten kräver till stor del att läsaren har insikt i järnålderns samhällstruktur och religion. Det blir annars väldigt svårt att förstå varför djur i gravar skulle indikera att det är en storman eller att ett gravfält kan vara en markering för att någon äger ett område.

- ◆ Det står att treuddar hade speciell betydelse för järnålderns människor. Vilken betydelse då vill man veta? Detta är inte allmän kunskap. Inte ens om man läst arkeologi är detta allmänt känt.
- ◆ En del gravar har undersökts och man har hittat föremål i dem och i bildtexten talas om att fina föremål fått följa med den döde i graven. Många människor har den bakgrunden som krävs för att sätta sakerna i graven samman med en större struktur av ett liv efter döden men många har inte den bakgrundskunskapen vilket gör att detta kräver en förklaring.
- ◆ *Gravfältet ligger på en höjd så att det syns från långt håll. Det är inte bara en begravningsplats utan också en markering i landskapet för att visa vem som hade äganderätten till området.* Denna mening väcker många frågor och kräver att man har god kännedom om järnålderns samhällstruktur. Är det gravarna som visar på att någon äger området? Varför då?

Bilden

Föreställer en man till häst med svärd, hjälm och rustning samt bakom honom ytterligare en man till häst med skägg samt en fågel på armen. Bildtexten lyder:

Ibland hittar arkeologerna spår efter järnålderns stormän, tack vare att djur och fina föremål fick följa med den döde i graven.

- ◆ Vad har denna bild att göra med denna plats? Har man hittat stormän här? Varför är djur i gravarna tecken på att det rör sig om en storman? Här krävs förförståelse för att förstå vad som avses. Dessutom förmedlar denna teckning en bild av järnålderns samhälle som

krigiskt och manligt utan att det egentligen finns en sådan koppling till denna plats. Genom att spela på dessa etablerade uppfattningar om hur järnåldern sett ut så exkluderas en mängd människor som vi vet agerat under denna tid men som aldrig syns i berättelserna och det gör att även människor idag kan känna sig utanför och uppleva historieskrivningen som exkluderande.

Edsbro bruk och masugn

I området finns fem skyltar av troligen två olika årgångar. Två stycken är från 2011 medan de andra tre inte har något produktionsår utskrivet. Överlag gällande samtliga skyltar kan man säga att det förutsätts att besökaren har både lokalkännedom samt kan en del om hur järn blir till och om hur samhället såg ut på ett bruk för att kunna ta till sig innehållet.

Skylt 1 (till höger) Edsbro bruk

Överlag är språket relativt svårtillgängligt. Flera begrepp förklaras inte. Det krävs god kännedom om hur järntillverkning går till och samhället bakom för att kunna förstå texten

Språkets sammansättning

- ◆ Begrepp som inte förklaras – förskinn, slaggsten, tackjärn, malmfororna, kolryssar, kabeljo, ryssmjöl, lärft, ämbar, såar, witriol, knallhattar, ribb, agnar, lokor, "att kola", mila, stybb.
- ◆ Skebo stavas på lika sätt – varför?
- ◆ Under bilden med arbetare förekommer en mängd titlar som inte är självklara vad de innebär, t.ex. bokhållare och kranförman.
- ◆ Tredje stycket börjar med ordet här – dock oklart vad som avses. Här där skylten står eller här på bilden som nämns i stycket ovan?

Förgivettaganden

- ◆ Mängder av platser nämns och god lokalkännedom behövs för att förstå vart de ligger och relaterar till varandra. En karta hade varit bra.
- ◆ Att skriva "de flesta hade ju en egen ko..." spelar på att detta är allmän kännedom samt implicerar att de flesta är detsamma som de rika som hade råd med detta, dvs man exkluderar t.ex. fattiga och tjänstefolk.
- ◆ "Till gumman som satt hemma" behöver en förklaring. Var det så? Varför då? En mening som föder många frågor och som dessutom spelar på en historiebild där kvinnor är inaktiva.
- ◆ Under bilden med kolmilan finns en referens till BUS 2010. Vad är det? Denna typ av referenser är akademiska och få vet vad de står för varför de kan leda till att man känner skylten är riktad till någon annan.

Edsbro Bruk VII

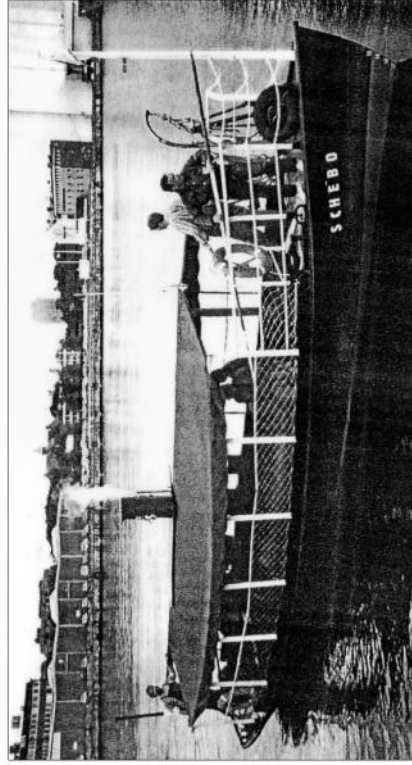
Före sänkningen av sjön Närdlingen transporterades tackjärnet från hamnen i prämar och ångbåtar till Skebo Bruk som också ägde Edsbro bruk. Det var ett och samma sjösystem som inte fordrade omlastning. Edsbro var det största tackjärnsproducerande bruket i denna del av Uppland.

På bilden står männen på en prärm med stora tunga slagstenar. Arbetarna bar förskinn. De andra är kontorspersonal. I bakgrunden syns Edsbro kyrka.

Här låg Edsbro hamn under 1800-talet och här byggdes ett livligt affärscentra vid de

stora hamnmagasin som du ser bevarade här intill. Genom båtarna som gick mellan Edsbro och Skebo Bruk och genom den privata järnvägen, som gick mellan Schebo Bruk och Häfverönd, kunde varor som skeppades in utifrån via Skärsta hamn snabbt vidarebefordras till Edsbro. Vid hamnen var det alltid en livlig kommers och man kan föreställa sig trängseln när malnformorna från Fornby i Bladåkertrakten, hästskjuvarna med kolyrssar från skogarna och övriga transporter från byarna runt om kom hit och alla skulle samsas om utrymmet.

Magasinen saluförde det mesta. Här kunde man köpa sill (skrämd sill var lite billigare),

Från 1873 trafikrades Närdlingen av bogerbåten Schebo. På släp hade båten lastprämar. Först var det produkter från bruket, sker och skog till Schebo, både till produktionen och till bränselpatröns lastbäll. Tidigare ombesörjdes frakten med segelbåtar "gösbåtar". Tvåst laget långt senare i Malmsö hamn.

strömning, kabeljo och övrig torrfisk. De allra flesta hade ju en egen ko, en gris och några höns, men här vid hamnen kunde man även köpa kött, mjölk (skummad och oskummad) levererad från Kragsta ladugård. Man köpte vetemjöl (ryssmjöl under första världskriget) samt rågmjöl, salt, talg och riven krita. Färg fanns att tillgå, vittfärg, rödfärg och tjära. Oljor: bomolja och linolja. Fotogen fanns också. För den som hade ett litet torpställe fanns utsäde, vete, havre, korn, blandsäd, tumotefrö och ärtor, levererat från Ytterby gård.

Till gumman som satt hemma, kunde man köpa garn i buntar och lärft per meter. Det fanns föremål som ämbur, skopor, sälar av olika slag, ja t.o.m. tunnor och tomsäckar. Ville man spränga, fanns dynamit i patroner eller per kilo, stubinträdd i ringar samt knallhattar. Den som var intresserad av att bygga kunde köpa slagtegel el-tresserad av att bygga kunde köpa slagtegel el-kunde beställas genom klensmedjan), plankor, ribb och byggnadstimmer. Hästskor kunde också beställas i smedjan. Till sina kreatur kunde man köpa hö, halm och agnar samt lokor till hästen. Snus kunde köpas och det sägs att man kunde köpa brännvin i kannor eller stöp.

Masugnarna förbrukade väldiga mängder träkol. För att framställa 1 ton tackjärn krävdes 6 ton träkol och 3-4 ton malm. Att kola under hösten var ett sätt att dryga ut inkomsten från mindre jordbruk. Veden högses året innan för

Från vänster är Karl Brodin, minare Carl Johan Schöda, bokbinder Albert Jön Edström, smedare Isaac Jansson, Ragnar Tillberg, knäppjärman Viktor Holgersen och drängar Karl Nyström.

Fjerram stena mängder med energi gick åt för att hålla masugnen igång. Fanns det många kalmlar runt om i skogarna krävdes bränslet som producerade det som behövdes. © Gunnar Brucanovic / BUCS 2010.

att hinna torka tillräckligt. Både löv- och barrträd användes. Milan täcktes med ris, mossa, slybb och jord därför att det gällde att reglera luftfuktigheten så att veden inte brann upp. Efter ca 10 dagar hade veden omvandlats till kol.

Edsboro Bruk VII

1686-1919 drev Skebo Bruk en masugn här. Denna är en sk fransösk ugn byggd av valloner som invandrade från nuvarande Belgien.

Malmen bröts i Dannemora gruvor medan vattenkraft och skog till kolning fanns i Edsbro. Kåjämret transporterades till Skebo Bruk för att smidas till stångjärn av yppersta kvalitet och därefter exporteras till framför allt England. I slutet av 1800-talet försågs masugnen med en ångmaskin och det drogs en järnväg till platsen. Masugnen moderniserades successivt fram till nedläggningen efter första världskriget.

Masugnen är Stockholms äns enda bevarade. Här finns även murar av rostugga, spår av dammbygge och kolhus, hamn med magasinbyggnader, klenmedja, museum, förvaltarbostad, kontor samt brukskita med arbetarostäder. Hela miljön utgör ett intressant industrihistoriskt besöksmål och är ett riksinträse.

Ägare är Norrtälje kommun under överinsende av Riksantikvarieämbetet. Edsbro Hembygdsförening har ansvar för skötsel och visning. Bruket ingår i föreningen Vallonbruk i Uppland.

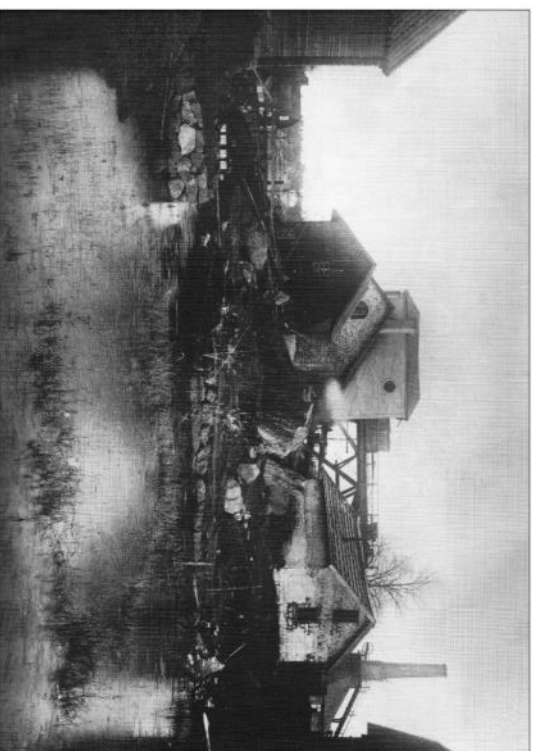
Fotografet

Till vänster på bilden syns hörnet av den numera rivna knuttimrade snickarverkstaden med tegeltak. Där nedanför det gamla brukskontoret. Vålvbron är byggd av slagregel och leder över till industriområdet. Där dominerar den putsade masugnen med plåttak.

I ångmaskinshuset av slagregel är maskinen igång, vilket syns på den utströmmande röken ur det lilla röret. Från masugnen fanns en hög träbro, som leder ned mot kolhuset. Byggnaden med skorsten och plåttak är en rostugn av Westmans typ. Här rostades malmen så att den blev fri från föreningargas och lärt att krossa, innan den påfylldes i masugnen tillsammans med träkol och kalksten. Den brännbara gasen som bildades i masugnen tillvarogs för uppvärmning av rostugnen. Gasledningen syns under den höga träbron.

Längst till höger skymtar brukets största byggnad: kolhuset. Här förvarades all den träkol som gick åt vid masugndriften. Träkolet kom in med hästanspanade slädar (kolryssar) på den höga körbanan och läddes ner på grovket.

Den vipputsade slagstensbyggnaden under dåligt tak är ett labbl. Där kunde masugnslärdarna vila och äta vid vilostiftena. Masugnen drevs dygnet runt under större delen av året. Arbetstiden var 2 skift om vardera 6 timmar per dygn--även lördagar och söndagar.

Fotografiet visar här Edsbro masugn sög ut på 1890-talet. I mitten finns den numera rivna masugnen över pålvbyggnaden.

I förgrunden syns den igenväxande bruksdammen, som bildats av Söderängsån även kallad "Lofjen". Man har övergett den gamla vattenhjulsdrivna driften med blåsbälgar mm. och övergått till ångdriven blåsmaskin. En liten del av hjulhusets snedtak syns vid ångmaskinshusets nedre del.

*Text: Riksantikvarieämbetet 1994, reviderat av Roland Hedén och Sveranne Britholte, 2011
Norrtälje kommun, Edsbro socken.*

Skylt 2 Edsbro bruk

Språkets sammansättning

Överlag används en mängd begrepp som inte förklaras vilket gör texten svårtillgänglig och i och med det finns risk för att läsaren känner sig exkluderad.

- ◆ Vad en masugn, rostugn, kolhus är förklaras inte.
- ◆ Valloner?
- ◆ Begreppet kolning?
- ◆ Vad är en klensmedja?
- ◆ Slaggtegel?
- ◆ Ordet överinseende onödigt krångligt
- ◆ Hästanspända slädar onödigt krångligt

Förgivetta ganden:

Texten genomsyras i sin helhet av att man vet att järnindustrin varit viktig för Sverige och även att man vet något om hur järn blir till.

Kolhuset

Du står nu vid resterna efter ett av kolhusen. Hit transporterades kol för att användas som bränsle i masugnen. Murklacken till höger om dig är en bock till en transportanordning för kolet som ledde upp till masugnen.

Vid tillverkningen av järn krävdes det mycket stora mängder kol. Till ett ton malm gick det åt tre till fyra ton kol.

Kol tillverkades i milor som fanns runt om i skogarna. Bönderna som arrenderade mark av bruket betalade delar av sitt arrende genom kolning.

En mila krävde ständig passning för att inte kolet skulle brinna upp. En uppbrunnen mila innebar en katastrof för kolaren eftersom mycket arbete och inkomster då gick förlorade. Dessutom var det inte helt riskfritt. Det hände att kolare trampade genom milan och brändes till döds i hålrum som kunde bildas inne i den.

Rostugnen

Murarna framför dig är resterna efter rostugnen. Den är murad av slaggen vilket visar hur viktigt det var att återanvända och utnyttja allt som gav möjligheter till att hålla kostnaderna nere. Den runda formationen i mitten är resterna efter själva ugnen.

Det första ledet i framställningen av järn var att rosta malmen. Det gjorde man för att bli av med svavel vatten och kolsyra. Vid rostningen blev malmen också skör så att den kunde krossas innan den hamnade i masugnen.

Vid rostningen lades malm och bränsle in ovanifrån i rostugns-pipen. Rostad malm plockades ut genom en öppning nertill varefter orostad malm rasade ner och ny kunde fyllas på. Rostugnen eldades med kol eller ved, men med tiden övergick man till att utnyttja gas som bildades i masugnen.

Ännu på 40-talet stod rostugnen kvar.
Foto Tekniska museet.

Skylt 3 (överst till vänster) Edsbo bruk, "Kolhuset"

Språket sammansättning

Språket är relativt enkelt och sakligt.

- ◆ Begrepp som inte förklaras: arrende, mila, kolare

Skylt 4 (underst till vänster), Edsbo bruk, "Rostugnen"

Skylten fungerar i stort sett bra. Språket är enkelt och rakt.

- ◆ Alla vet inte vad slaggsten är, vilket gör meningen något svår att förstå.

Masugnen

Framför dig står den enda bevarade masugnen i Stockholms län. Grundmurarna är från 1600-talet medan själva masugnskonstruktionen är från 1800-talet. Området där du står nu kallas rådstugan eftersom det var här man samlades för att ha överläggningar om driften.

Malm och kol...

Masugnen fylldes med krossad malm och kol i några angivna proportioner. Malm och kol transporterades upp till de öppningar du kan se högst upp på masugnen. För att koler skulle brinna med tillräckligt hög temperatur var man tvungen att tillföra luft med hjälp av blåspäljar. Dessa drevs ursprungligen med vattenhjul vilket innebar att ugnen bara kunde användas när det var högt vattenstånd. Under 1800-talet övergick man till ångkraft genom en lokomobil som stod på förhöjningen på andra sidan masugnen. På så sätt fick man nu

möjlighet att utnyttja anläggningen året om. Lokomobilen ersattes sedan med en permanent ångmaskin. Med tiden frångick man ångkraft och övergick till turbiner för att driva blåspäljarna.

...blir järn och slag

Slagg och järn tappades vid den stora öppningen vid masugnens fot framför dig som kallas utslagsbröster. Järnet fick rinna ut på en sandbädd där det göts i öppna formar. Slaggen togs också tillvara och fick stelna i formar som slagtegel. Om du tittar på murarna runt masugnen så ser du att många av dem är byggda av slagtegel. Järnet som producerades här var inte smidbart eftersom kohalten var alltför hög. Den slutgiltiga förädlingen skedde i Skebo dit tackjärnet transporterades. Om du går fram och tittar i utslagsbröstets tak kan du se en så kallad gös. Gösarna var ganska

ohanterliga och på 1800-talet övergick man därför till mindre och mer hanterliga tackor.

Bilden är tagen på 40-talet ungefär där du står nu. Trots att masugnen varit nedlagd ett bra tag och börjat förfalla får man en ganska bra bild av rådstugan. Du kan bland annat se gjutformarna i sanden framför utslagsbrösten och hur rådstugan var överbyggd med tak. Foto Tekniska museet.

Skylt 5, Edsbro bruk, Masugnen

Språkets sammansättning

Språket fungerar i stort sett bra. Rakt och enkelt, de flesta begrepp förklaras.

- ◆ Lokomobil, något mer utförlig förklaring skulle varit bra.
- ◆ "Inte smidbart" skulle funka bättre med "järnet gick inte att smida..."
- ◆ Gös? Kan behöva förklaras vad det är även om man ser en.

Förgivettaganden

- ◆ Slutgiltig förädling är svår förstå om man inte vet hur processen runt tillverkning av järn redan fungerar och samma sak gäller skillnaden mellan slagg och järn. Det är inte allmän kunskap att slagg är en biprodukt och som det står nu kan man förledas tro att man tillverkade slag för att bygga med.
- ◆ Bildtexten talar om att bilden är tagen på 40-talet när masugnen tydligen var nedlagd. Det hade varit tydligare att skriva när den lades ned eftersom det nu framstår som man redan ska veta när det skedde.

Den Heliga Birgittas Finsta

Birgitta från Finsta

Enligt traditionen föddes Birgitta här i den antägna påvens godkännande av sin Finsta, år 1303. Här ska hon också ha orden år 1370, men hon fortsatte att fört sina första uppbehållare redan somvinter i Rom livet ut. Efter en strapat-barn, hon var dotter till lagmannen och fyllt resa till det heliga landet Palestina rikskadet Birger Persson - en av landets återvända hon tillsammans med två av nästgästa män - och hans maka sina barn svår medgen till Rom. Hon ingeborg Bengtsdotter av Folkungättenavärd i sitt hus vid Piazza Farnese, kort Tillsammans fick de sju barn, men fyra därefter i juli 1373.

dag i späd ålder. Modern dog när Birgitta endast var 11 år och då flyttade hon till sin moster i Östergötland.

Heliga Birgitta - Europas skyddshelgon

När Birgitta var 13 år öftes hon bort. Birgitta barn, Katarina och Birger, förde med den fem år äldre Ulf Gudmarsson - Birgitta barn, Katarina och Birger, förde också han barn till en äggen. De bosatte herrns stort den långa vägen hem till sig i Umåsa och fick åtta barn. Genom Västsäte klostrets kyrka, Katarina blev makens konacker och sin egen släkt klostrens första ledare. Den 7 oktober bekräm sig Birgitta i medeltidens politiska 1391 upp tog påven Bonifatius IX den certum. När Birgitta var drygt 40 år dog Heliga Birgitta bland kyrkans helgon, maken Ulf och hennes liv förändrades Dagen fräs varje år av den katolska radikat. Birgitta bestämde sig för att leva kyrkan i Skederås kyrka, Finsta, ett enkelt och fattigt liv. Vid denna tid fick hon flera uppbehållare; bl a om en Johannes Paulus II den Heliga Birgitta till ett av Europas tre kungliga skydds- regelet för ett nytt kloster.

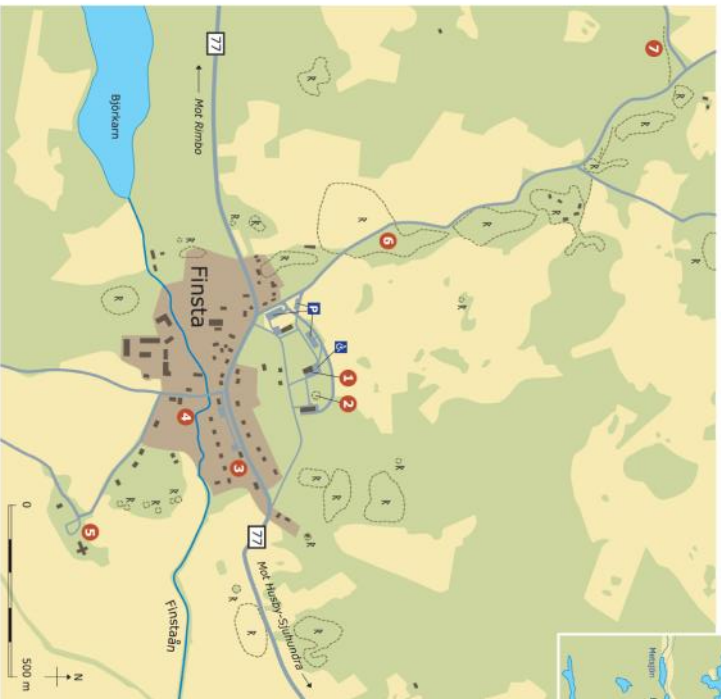
Den 1 oktober 1999 utsåg påven regelet för ett nytt kloster. Johannes Paulus II den Heliga Birgitta till ett av Europas tre kungliga skydds- regelet för ett nytt kloster. At valet till på Heliga Birgitta för att förmå påven att återvända till motvänder Johannes Paulus II bl a med Rom från landsflykten i Avignon, dels för att han dåligsom ville understryka att få hans godkännande av sin kvinnans roll i den katolska kyrkans klosterorden. Hon ville också sätta fredi i historia. Att hon varit både maka, mor Hundradskriget mellan England och och säka hade i detta sammanhang stor Frankrike. Efter stora ansträngningar fick betydelse.

Birgitta uppökar påven Urban V med sina barn Karl (prälög Kädd), Birger och Katarina, Kalkning av Johannes Rosenrood 1437 i Finsta kyrka, Uppåland. Foto: Bo Arheden

- Mer information:**
1. Finsta gård
 2. Birgittas bönrogota
 3. Finsta station
 4. Birgittas källa
 5. Skederås kyrka
 6. Järnsälterns Finsta
 7. Hälvtjärn

Sant Birgitta's Finsta
Birgitta's Finsta was born here in the year 1303 and it was here that she received her first revelations. Finsta is the first place along one of the long history and was already at the time of the first revelation. Birgitta's Finsta is a significant place along one of the most important places where you can find information about the life of Birgitta. Birgitta's Finsta is a significant place along one of the most important places where you can find information about the life of Birgitta.

Sjuhundraläden

I hela stockholmstråken finns milslånga spricker i berggrunden. Dessa har bildats under miljonårs å. Trots en ständig landhöjning efter var senaste istid, har sprickdalarna varit vattenfyllda i tusentals år. Under bronstidern bildade de vattenfyllda dalgångarna långa, smala havsvikar som skar igenom stora delar av Uppland. Just här passerade den gamla sjövägen mellan dagens Loppala och Norrtälje - idag kallad Sjuhundraläden. På den lilla karan ovan, kan du ana hur sprickdalarna går från väster till öster.

Intressanta ortnamn

Under medeltiden delades landet upp i hundare. Vår hundare hade hundra beaktningstjänare gådar. Hundare blev senare "härad" och ortnamnet Sjuhundari - sjöhäradet - namns redan 1291 och syftar på att bygdens är samlat runt ett flertal sjöar.

Mot slutet av bronstidern bosatte sig troligen de första människorna här i området och vattenvägen var tidigt en viktig färdled. Det var på denna man transporterade varor länga sträckor, vinter som sommar. Färdleden var också förbunden med andra vattenvägar i ett nätverk av leder som knöt samman olika bygdar. Man växlade varor, bildade allianser och på sikt byggde ett organiserat samhälle växa fram.

Bodkasskötsel och jordbruk var huvudnärngat för människorna under järnåldern och just här omkring Finsta fanns rödliga stambeten och gott om slätter för deras boskap. Troligen har man producerat ett visst överskott, kunnat

Uppåland förtärliden

Uppåland förtärliden

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Sanct Birgitta's Finsta
Birgitta's Finsta was born here in the year 1303 and it was here that she received her first revelations. Finsta is the first place along one of the long history and was already at the time of the first revelation. Birgitta's Finsta is a significant place along one of the most important places where you can find information about the life of Birgitta.

Die Heilige Birgitta von Finsta
Birgitta's Finsta was born here in the year 1303 and it was here that she received her first revelations. Finsta is the first place along one of the long history and was already at the time of the first revelation. Birgitta's Finsta is a significant place along one of the most important places where you can find information about the life of Birgitta.

Finstas lieu de naissance
Birgitta's Finsta was born here in the year 1303 and it was here that she received her first revelations. Finsta is the first place along one of the long history and was already at the time of the first revelation. Birgitta's Finsta is a significant place along one of the most important places where you can find information about the life of Birgitta.

La Finsta di S. Birgitta
Birgitta's Finsta was born here in the year 1303 and it was here that she received her first revelations. Finsta is the first place along one of the long history and was already at the time of the first revelation. Birgitta's Finsta is a significant place along one of the most important places where you can find information about the life of Birgitta.

Finsta, Norrtälje kommun

Besöksmålet har åtta skyltar som producerats samtidigt, år 2003, i samband med att man firade 700 års jubileumet av Birgittas födelse. Den sammanhållande länken för skyltarna är sålunda den heliga Birgitta, även om berättelserna inte alltid rör henne utan mer är kopplade till Finsta som område. Det är något svårt att bedöma skyltarna en och en eftersom de ibland bygger på att man har kunskap som står på en annan skylt. Skyltarna bedöms dock ändå enskilt eftersom de inte står längs en snitslad bana eller liknande.

Skylt 1. Den heliga Birgittas Finsta

Språklig sammansättning

Språket är onödigt tillkrånglat med begrepp och ord som känns gammeldags. Att skyltens information är uppdelad i två nästan totalt osammanhängande delar gör den även svårgreppbar. Det hade varit bättre med två olika skyltar, alternativt samköra informationen så den passar bättre ihop.

- ◆ Begreppet "späd ålder", "hennes stoft" är onödigt gammeldags och alla vet inte vad någons stoft är.
- ◆ Begrepp som används men inte förklaras är "lagman" och "riksråd".

Förgivetta ganden

- ◆ Att använda begreppet "hans maka" hör hemma i en historieskrivning där männen ses som huvudpersonerna. För undvika detta skulle det kunna stå "hon var dotter till X och Y" istället.
- ◆ Begreppet "regel för ett nytt kloster" är svår förstå om man inte vet vad en klosterregel är.
- ◆ Vad är slätter?
- ◆ I ortnamnsdiskussionen är det mycket svår att förstå meningen "det skulle i så fall passa bra ihop med efterledet -harg". Inte ens jag som är arkeolog förstår hur detta hänger ihop.
- ◆ För att förstå meningen "ett organiserat samhälle började växa fram" kräver att man har kunskaper om hur det såg ut före och begreppet organiserat är svårt eftersom det implicit avser att tiden före var oorganiserad.

Motsägelser

- ◆ Först talas det i styckena under "Sjuhundraleden" om gravar från bronsålder och järnålder och att man bott i området sedan bronsålder. Sedan under "Intressanta ortnamn" talas om att ett tecken på att trakten varit bebodd sedan länge är ortnamnen. Detta förvirrar. Vilket som är äldst kan man undra om man inte vet att ortnamnsforskningen mycket sällan går så långt ned som i järnålder.

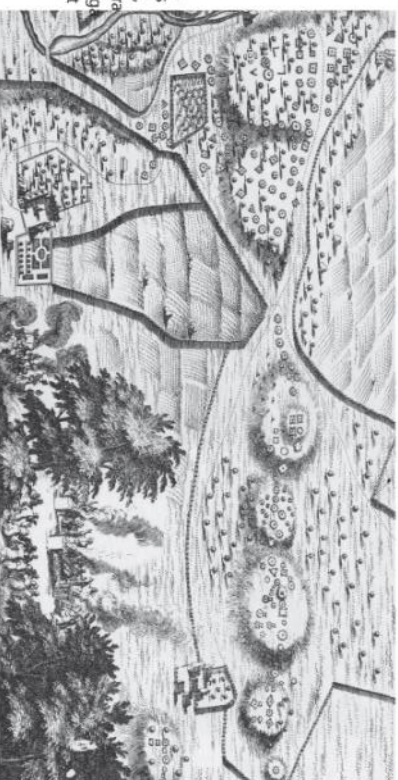
Järnålderns Finsta

Bygden kring Finsta är mycket rik på fornlämningar, främst från järnåldern. Här finns också spår från yngre, idag försvunna byggnader och hela byar.

1. Framför dig ligger ett gravfält från senare delen av järnåldern. Här finns 27 högar och 33 platta, runda gravar, täckta med sten och jord. Här finns också två kvadratiska och en rektangulär grav. Högarna kan du se som små gråskåddade kullar, övriga 36 är mycket lägre och kan vara svåra att upptäcka. När arkeologer undersökte några gravar som skadats av vägarbeten hittade de bland annat en spelbricka av gulgrönt glas. Glas var ovanligt under järnåldern och spelpjäser av glas var därför en mycket exklusiv vara. Fyndet tyder på att en betydelsefull människas begravts här. Under gravarna fanns rester efter en äldre boplats.

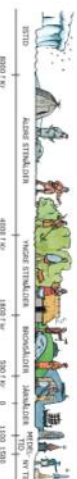
Utsnitt ur Svecia Antiqua, 1717. Nere till vänster, syns Finsta gård. I bakgrunden, mot väster, finns den stora åsryggen med de många gravfälten. Man kan tydligt se gravarnas olika former.

På andra sidan vägen hittade man också spår av boplatsen. Bland annat kunde arkeologerna se hur husen varit byggda och var man kastade sitt avfall.

2. Längre fram utmed vägen ligger ännu ett gravfält som består av hela 105 gravar. Även här finns olika former av gravar bland annat en trekantig. År 1986 undersökte arkeologer en av gravarna. De hittade brända skelettdelar från en kvinna. I graven fanns också brända skelettdelar från en gris och en höna. Dessutom hittade man äggskal, vilket är ovanligt. Från början kan de båda gravfälten ha hängt ihop. Det finns också flera mindre gravfält utmed vägen från Finsta.

3. Genom området löper flera hälvägar. Du kan se dessa som slingrande djupa stigar i marken. Hälvägar anses ofta vara från järnåldern. Dessa bildas genom det naturliga slitaget som uppstår då människor går eller rider på samma stig under en längre tid. Ibland ligger flera hälvägar parallellt med varandra. När en väg blivit för djup och otrymplig att använda, trampade man upp en ny breddvid.

Skedens socken, fornlämning 4, 5, 60, 136, 137 och 197. Dessa värdes av Norrtälje kommun. Fornlämningen är skeddad enligt lag. Länsvycksen. Skriften är producerad av Stockholms länsmuseum 2003.

4. Ungefär en kilometer härifrån finns också en fornborg. Den uppfördes förmodligen vid mitten av järnåldern, under folkvandringstid (400-550 e Kr). Man har utnyttjat de många stenblock som inlandsisen en gång förde med sig. Fornborgen är belägen på krönet av en höjd och kunde ses på långt håll. En fornborg symboliserade makt och inflytande för järnålderns människor. Från borgens upphöjda läge hade man god överblick och kontroll över det omkringliggande området. Inte långt härifrån, i Darsgårde och Vallby, finns ytterligare två borgar.

Iron Age Finsta

The region around what is today called Finsta has been an important district for almost 3000 years. Here, there are over 200 graves covering the whole of the Iron Age (500 BC - 1100 AD). Archaeological finds and the shapes of the graves indicate that part of the population of the district was prosperous.

1. Graves 2. Graves 3. Gorges 4. Hillfort

Skylt 2, Järnålderns Finsta

Språkets sammansättning

I stort fungerar språket bra. Några mindre ord saknas för att språket ska flyta.

- ◆ Ordet skelettdelar är märkligt. Som arkeolog vet jag att man ofta inte begraver en hel människa, men detta är inte allmän kunskap och inte heller de processer som sker i jorden med ben är allmän kunskap. Det hade varit bättre att inte ta med det ordet.

Förgivetta ganden

- ◆ Att gravar skadats vid vägarbeten är information som inte är speciellt relevant för gemene man och som arkeolog blir man funderad över varför man grävde en boplats om det var gravarna som var skadade.
- ◆ Att det ligger delar av djur eller saker tillsammans med en människa är något som behöver förklaras för att göras begripligt då bakgrundskunskap om gravgåvor inte är allmän utan ingår i en kunskapsmassa man får t.ex. i svensk grundskola.
- ◆ Vad en fornborg är behöver förklaras. Meningen om att inlandsisens block använts blir konstig eftersom det inte är allmän kännedom hur dessa borgar ser ut och även att en borg symboliserar något blir svårt förstå om man inte har bakgrundskunskap om vad borgarna använts till.

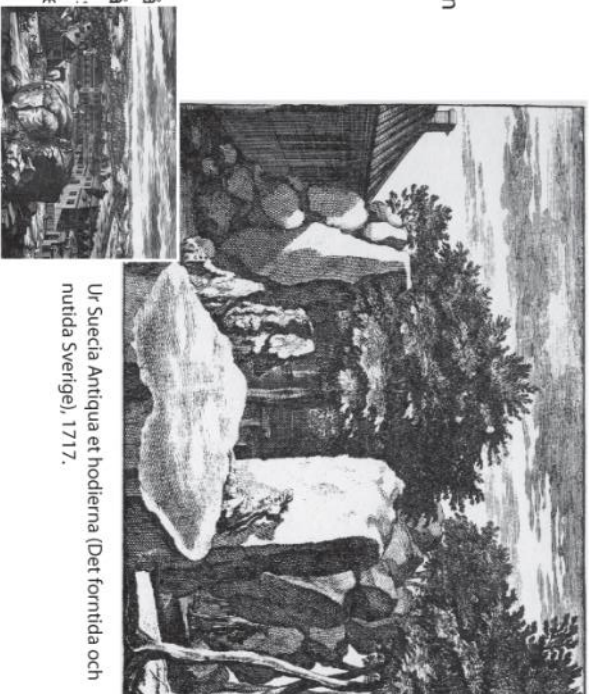

Birgittas bönegrotta

Enligt traditionen föddes Heliiga Birgitta här i Finsta 1303. Ända sedan medeltiden har människor valfärdat hit för att besöka hennes födelseort. Redan tidigt uppstod en lokal tradition kring klippformationerna vid Finsta gård. Kanske fick Birgitta som barn uppenbarelser i en av grottona?

Bilderna här intill är hämtade ur Suecia Antiqua (1717) och visar gården omkring år 1700. Den klippformation som du nu står vid kan ses på den mindre bilden. Denna kallas idag Birgittas bönegrotta, men på 1700-talet uppfattades klippblocken på andra sidan gårdsplanen som henne: bönegrotta. Dessa kan du se på den större bilden.

Grottan här intill har förändrats i olika omgångar. Man har sprängt för att få mer utrymme och jämnat till och grusat marken. Under en period fanns ett tak i cement för att göra platsen mer grottlk. Grottan utrustades under 1930-talet med ett altare som pryddes med ett krucifix och en Birgittastatyett. På grottans väggar kan du se hål efter ljushållare som nu tagits bort.

Ur Suecia Antiqua et hodierna (Det forntida och nutida Sverige), 1717.

Idag pryds grottan av ett enkelt kors som sattes upp av Birgittasysterarna i Vadstena, Djursholm och Rom 1959. Sommaren 2002 sattes en ljusbärande upp i grottan, tillverkad av konstnemeden Lars-Emil Rohdin. Stativet är spiralformat och vridet sju varv, ett varv för varje århundrade sedan Birgittas födelse. Spiralen är också en symbol för evigheten. Rodin har hämtat inspiration från den uppenbarelse där Birgitta såg världshistorien i form av en båt.

Birgittas bön

O Herre, kom snart och lys upp natten.
Såsom döende längtar, så längtar jag efter dig.
Säg min själ att inget händer, utan att du tillåter det,
och att inget som du tillåter är tröstöst.

O Jesus, Guds Son,
du som stod byst inför dem som dömdo dig,
håll tillbaka min tunga,

till dess jag fått besinna vad och hur jag skall tala.
Visa mig vägen och gör mig villig att vandra den.
Vadligt är att droja och farligt att gå vidare.

Så upplyll då min längtan och visa mig vägen.
Jag kommer till dig, såsom den sårade kommer till läkaren.
Ge, o Herre, mitt hjärta ro.

Birgitta's prayer cave

According to an early local tradition, Saint Birgitta had revelations in a cave. The large picture shows that in the 18th century, the rock on the other side of the courtyard was considered to be the real cave. Today, however, this rock is called Birgitta's prayer cave.

 STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Skylt 3, Birgittas bönegrotta

Språkets sammansättning

Språket fungerar bra. Det är sakligt och enkelt att förstå.

Förgivettaganden

- ◆ Det är något oklart på skylten varför man anser att detta är Birgittas bönegrotta, främst på grund av frågetecknet efter "Kanske fick Birgitta som barn uppenbarelser i en av grottorna?" Det gör det svårt att veta om detta är något som skyltskrivaren bara frågar sig eller om det är mer etablerat kunskap. Något i stil med den engelska texten "according to local tradition" skulle gjort det klarare.
- ◆ Medeltiden som period borde sättas ut i årtal.
- ◆ Alla vet inte vad *Suecia Antiqua* är och vill man ha med det i texten borde man kort nämna vad det är för ett verk.
- ◆ Det skulle varit tydligare att skriva ut att Birgittasystrarna är en klosterorden eftersom det inte är säkert att den som läser denna skylt har läst de förra där denna information ges.

Finsta gård

Från medeltid till frihetstid

Enligt traditionen föddes Heliga Birgitta här i Finsta 1303. Birgittas far, lagman Birger Persson, köpte år 1283 en del av Finsta. 1301 skänkte kungen honom ytterligare mark i Finsta som tack för lång och trogen tjänst. 1317 köpte Birger Persson ännu en del och ägde då förmodligen hela Finsta. Han var en av landets större jordägare och hade egendomar i Uppland, Närke, Östergötland och Småland. Om familjen bodde på just denna gård vid Birgittas födelse 1303 vet man inte säkert.

På 1400-talet började pilgrimer anlända till Finsta. Traditionen kring Heliga Birgitta knöts tidigt till denna gård. Omkring år 1500 ägdes gården av Gustav Vasas föräldrar, Erik Johansson Vasa och Cecilia Månsdotter. Det berättas att det då fanns ett Birgittakapel på gården. Det var så gammalt och förfallet "att fåglarna kunde hacka genom taket". Då kapellet brann ned sörjde Cecilia djupt.

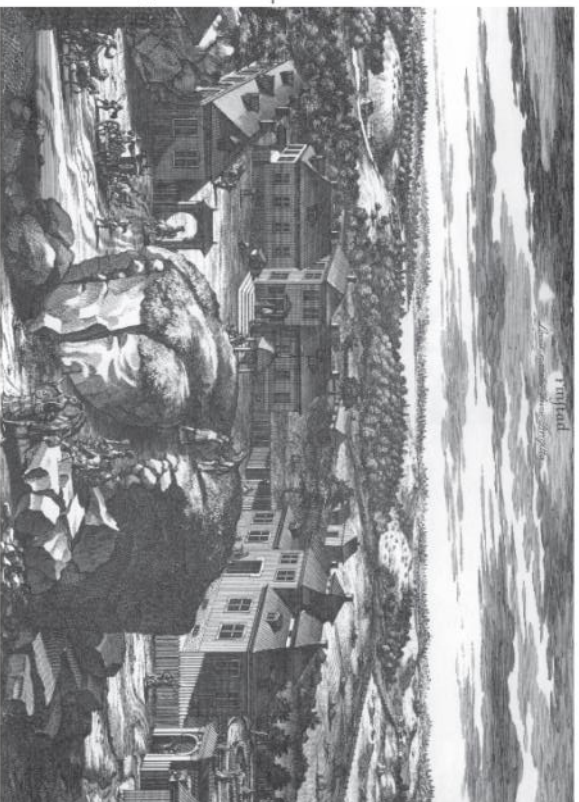
Gården gick i arv inom adessläkterna Vasa, Brahe, Grip och Natt och Dag. 1688 såldes gården till Sven Agricola Leijonmark. Han var prästson från Finland och ansågs vara en av tidens mest lärda män. Han medverkade bl a i framställningen av boken Suecia antiqua et hodierna (1717) som beskriver stormakstidens slott, herrgårdar, städer och monument i bilder. Han hade också stort politiskt inflyande. Den huvudbyggnad som vi ser idag är från 1730-talet. Den byggdes av Sven Johan Leijonmark ovanpå den delvis bevarade medeltida källaren. Familjen Leijonmark ägde Finsta under 130 år.

1900-tal

Under första världskriget var militärer från Kungliga Svea Artilleriregemente förlagda till Finsta. Efter sig lämnade de en inskription på ett av fyrthlocken på gårdsplanen. De sju batterichefer som tjänstgjorde här nämns vid namn.

Bilden visar Finsta gård vid 1600-talets slut. I förgrunden syns den klippformation som kallas Birgittas bönegrotta.

I bakgrunden kan du ana en ås med gravfält samt Finstaån.
Ur Suecia Antiqua 1717.

1950 köptes gården av Landstinget för att göras om till lantbruksskola. Lärosalar, expedition, bibliotek, matsalar och kök inrymdes i huvudbyggnaden från 1700-talet efter en omfattande renovering. Man byggde också elevehem och personalbostäder i området. Skolan invigdes 1955 och var i bruk fram till våren 2003.

I parken framför huvudbyggnaden står en staty som föreställer Heliga Birgitta. Den är skapad av konstnären Carina Ail (1897-1970). Statyn avträcktes av prins Bertil den 12 oktober 1969.

Pestskräp

I slänten härnill kan du fortfarande se spår av den gamla trädgården. Där finns ett stort bestånd av pestskräp. Växterns rot är mycket illaluktande och ansågs förr kunna bota pest och läka sår. Munkar tog den med till Sverige. Den planterades därför först i Klosterrädgårdar.

Finsta farm

Saint Birgitta's father, Birger Persson, once owned this farm. It is not known with certainty whether the family lived here at the time of Birgitta's birth in 1303. Traditions about her were connected with this place at an early stage, and already in the 15th century pilgrims began to visit Finsta.

The main building which can be found here today was built in the 1730s on the medieval basement foundation. Between 1955 and 2002, the farm functioned as an agricultural school. The picture shows Finsta farm at the end of the 17th century.

NORRTÄLJE KOMMUN

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Skylt 4, Finsta gård

Språkets sammansättning

Språket är mycket faktaspäckat vilket gör skylten svår ta till sig. En röd tråd om vad man vill ha sagt skulle gjort hela skylten enklare förstå.

- ◆ Första stycket är onödigt krångligt gällande ägoförhållanden. Det skulle ha räckt med det som står i den engelska texten.
- ◆ Att Cecilia sörjde att kapellet brann är en märkligt lösryckt mening. Man undrar vad man vill ha sagt med detta?
- ◆ Informationen om Sven Agicola Leijonmarck känns överflödigt och berör inte platsen direkt varför man undrar över dess relevans.
- ◆ Femte stycket - meningen med ombyggnation är språkligt felbyggd. Hade kunnat stå: "Efter en omfattande renovering kom huvudbyggnaden från 1700-talet att inrymma...."
- ◆ Vad är en lagman?
- ◆ Vad är en batterichef?

Förgivetta ganden:

- ◆ Begreppet stormaktstiden kräver bakgrundskunskap och samma sak med medeltid och frihetstid. En tidslinje hade varit bra.
- ◆ Vem Gustav Vasa var vet väldigt många människor speciellt om man har en bakgrund i svensk grundskola, dock utesluter de en hel del människor som inte är insatta i svensk historia. Det hade kunnat förtydligats genom att lägga till ordet kung.

Motsägelser:

- ◆ Motsägelse angående årtalet för Lantbruksskolan mellan den svenska och den engelska texten (2003 vs 2002).

Birgittas källa

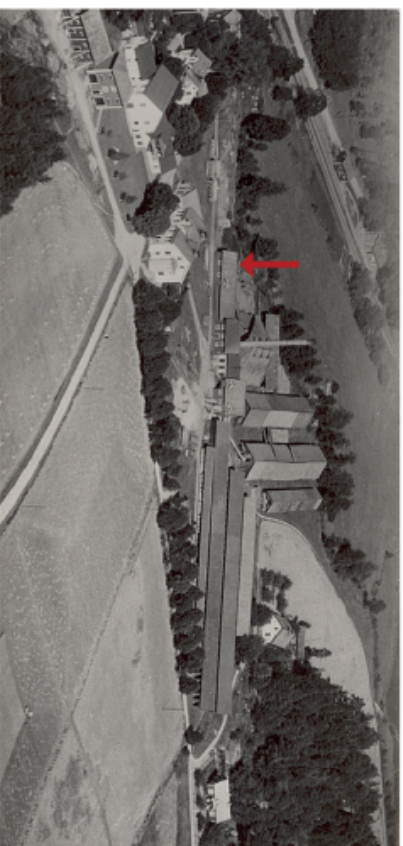
Enligt traditionen ska en källa ha legat i detta område. 1868 omtalas "St Britas källa" som också kallas "offerkällan". Innan dess finns den inte omnämnd någonstans. Traditionen verkar alltså vara ganska ung. Källan beskrivs som ymnig med gott, klart vatten och användes som dricksvattenkälla av Finstaborna. Den låg så nära ån att den ofta översvämmades vid högt vattenstånd.

Tegelbruket

I markerna kring Finsta finns lera som lämpar sig för tegeltillverkning. 1868 byggdes ett tegelbruk och den källa som låg här byggdes om till den brunn du kan se idag. På 1940- och 50-talen berättades skrönor om att brunnen var förbunden med Skederids kyrka. Barn som busade inne på tegelbrukets område hotades med att kastas ned i brunnen och inte komma upp förän vid kyrkan.

När en ny tegelugn byggdes 1898, tog den så stor plats att man tvingades leda om en bit av ån. Ugnen var modern och kunde eldas med ved, torv eller stenkol. Konstruktionen var så genial att man kunde plocka ur färdigt tegel och sätta in nytt, under tiden som bränningen pågick i en annan del av ugnen.

I Finsta tillverkade man mellan en halv och en miljon tegelstenar varje år. Tegelst forslades in till Stockholm och

Flygfoto från 1939 över Finsta tegelbruk. I bildens övre kant anas järnvägsstationen som en ljus byggnad. Du står själv vid den röda pilen. Ur Föreningen för Finsta Forntid och Framtids arkiv.

Norrälje med järnväg. Tegelbruket drevs fram till 1968. I början av 1970-talet brände man ned flera av husen eftersom de blivit så förfallna och den höga skorstenen sprängdes.

1988 undersökte arkeologer tegelbrukets gamla brunn. I brunnen fanns sten, sot och tegel, men man gjorde inga fynd som kunde ge mer information om källan eller dess tradition som offerkälla.

Birgitta's spring

According to tradition, a spring called Birgitta's spring was located in this region. It was not mentioned in any historical documents before 1886, so this tradition is relatively young. The well which can be seen here today belonged to the brickworks which was built here at the end of the 19th century. The photograph shows Finsta brickworks in 1939.

NORRTÄLJE KOMMUN

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Skylt 5, Birgittas källa

Språkets sammansättning

Det är relativt enkelt att förstå skylten som har ett tydligt språk och inga direkt svåra begrepp.

- ◆ Något förvirrande information angående källans existens. I första stycket talas det om den som om det inte är säkert att den funnits, medan i andra stycket talas det om att den har byggts om till brunn.
- ◆ Flera meningar har en kommatering som gör texten lite svårtillgänglig.

Forn tidens landsvägar

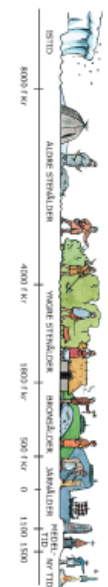
I marken här bredvid kan du se en halv väg. Denna har bildats genom det naturliga slitaget som uppstår då människor, till fots eller häst, under långa tider har passerat just här. Idag kan vi se dessa vägar som breda och ibland djupa skårar eller rännor i terrängen.

Hålvägar finner man ofta längs åsryggar och åssidor eller vid vadställen över åar. Ibland ligger flera hålvägar parallellt med varandra. Detta beror på att vägen ibland blev så söndertrampad, blöt och lerig

efter en tid, att man tvingades gå bredvid. Vintertid var det lättast att ta sig fram över snö och isar, då man kunde färdas snabbt den rakaste vägen.

Ungefär 200 meter härifrån, utmed vägen mot Finsta, finns flera hålvägar som löper genom ett område med ett stort antal gravar. Hålvägarna bildades främst under järnåldern. Under medeltiden började man anlägga vägar och bygga broar. Många av dessa vägar utgör grunden till dagens vägnät.

 Ancient roads
Gorges are prehistoric roads. Unlike roads as we know them today, they were not constructed by human hand but worn down by human feet and horses' hooves. They are often found along the tops and sides of boulder ridges or at fords. They were mostly formed during the Iron Age.

NORRTÄLJE KOMMUN

Skylt 6, Forntidens landsvägar

Språkets sammansättning

Språket är relativt enkelt men viss kommatering gör den svårläst.

Förgivetta ganden

- ◆ Att hålvägar ligger längs åsryggar och åssidor skulle behövt förklaras lite mer utförligt. Att de finns vid vadställen är mer förståeligt.
- ◆ Att hålvägar löper genom områden med gravar behöver utvecklas. Det är oklart vad det är för gravar, är det en kyrkogård? Jag som arkeolog förstår kopplingen mellan gravar, som med största sannolikhet är från järnålder, och hålvägar men detta är inte allmän kunskap och som det står nu är det svårt att förstå vad man vill ha sagt med denna information, vilket kan göra att läsaren inte känner informationen är riktad till hen.

Skederids kyrka

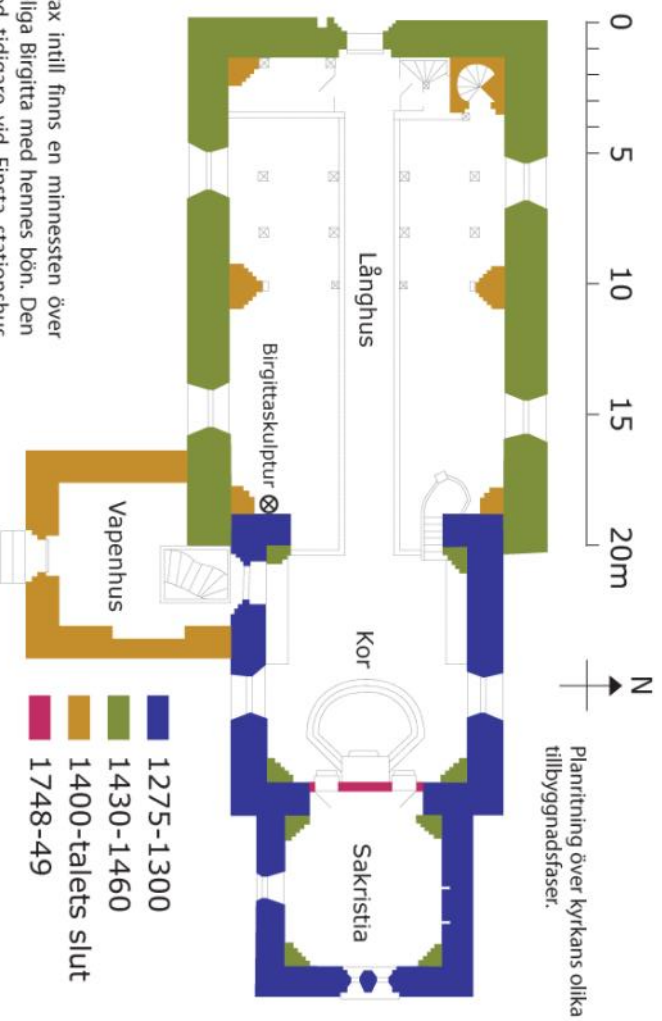
Den Heliga Birgitta födde här i Finsta 1303. Det finns uppgifter om att hennes far, lagman Birger Persson, lät bygga denna kyrka i slutet av 1200-talet. Den anses vara Heliga Birgittas dop- och konfirmations-kyrka.

När Finsta blev känt som Heliga Birgittas födelseort, efter hennes helgonförklaring 1391, började pilgrimer strömma till. Kyrkan blev för trång för alla besökare och på 1400-talet fick den byggas ut. Under reformationen på 1500-talet tog man avstånd från den katolska kyrkans helgon och allt färre pilgrimer kom till Finsta.

I slutet av 1600-talet var kyrkan så förfallen att församlingen oroad sig för sin säkerhet under gudstjänsten. På 1700-talet var Birgitta nästan bortglömd och i samband med den reparation som äntligen kom till stånd 1748, byggdes en vägg mellan det ursprungliga långhuset och koret. Kyrkorummets blev mindre och man skapade en sakristia av det tidigare koret.

Kyrkans interiör förändrades i och med reparationer under 1700- och 1800-talen, men ett par medeltida målningar finns ännu kvar. En av de äldsta avbildningarna vi har av Heliga Birgitta kan du se inne i kyrkan. Skulpturen är en kopia och originalet förvaras tillsammans med kyrkans övriga medeltida skulpturer på Statens Historiska Museum.

Kyrkans yttre och kyrkogården är i stort sett oförändrade sedan medeltiden. En fristående klockstapel revs och ersattes 1775 med det nuvarande klockornet. Detta byggdes ovanpå den medeltida stigluckan, d v s porten till kyrkogården. Den äldsta av de två klockorna är från 1300-talet.

Strax intill finns en minnessten över Heliga Birgitta med hennes bön. Den stod tidigare vid Finsta stationshus, men flyttades hit då järnvägen lades ned 1969.

Ungefär tio meter ovanför marken på kyrkans västgavel finns en runsten inmurad. Stenen är huggen av en skicklig ristare och texten lyder:

...reste stenen till minne av Hårok, sin broder, och Ragnr....dessa runor.

Mer information om Heliga Birgitta finns vid Finsta gård.

[# STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM](#)

Skederid church

The church is considered to have been built by Saint Birgitta's father, Birger Persson, the local justice. Its oldest parts are from the end of the 13th century. After Saint Birgitta had been canonized in 1391, pilgrims began to make their pilgrimages to this place. The church became too small and had to be enlarged. Saint Birgitta's popularity decreased with time and in the 18th century, it was rebuilt to look as it appears today. You can find more information about Saint Birgitta at Finsta farm.

Skylt 7, Skederids kyrka

Språkets sammansättning

- ◆ Ordval: "äntligen kom till stånd" är onödigt gammeldags och svårbegripligt uttryck.
- ◆ Oklart hur det hänger ihop att Birgitta blivit bortglömd och att det byggdes en väg mellan långhus och kor. Kanske är detta inte ett språkligt påpekande, det är möjligt att det bör gå under förgivetta ganden, men det säger något om oklarheten i texten.
- ◆ Vad är en lagman?

Förgivetta ganden

- ◆ Infor om minnesstenen och runstenen skulle behövt få tidsangivelser för att bättre skapa förståelse i en text som är ganska späckad med olika tider.

Finsta station

Stationen låg utmed den smalspåriga järnvägen mellan Rimbo och Norrtälje. Den började byggas av Länna-Norrtelje Jernvägsaktiebolag 1882. Rimbo var en stor järnvägsknut och därifrån kunde man åka vidare till bl a Stockholm och Uppsala.

När järnvägen invigdes 23 oktober 1884 blev den en viktig transportled för både människor och varor, exempelvis tegel från Finsta tegelbruk. I början på 1900-talet roade man sig i Finsta genom att gå ner till stationen och titta på det sista tåget till Stockholm som kom vid halvnotiden. Järnvägsspåret delade samhället i två delar och ungdomarna bildade gäng på var sin sida.

Finsta station ca 1913. Till vänster syns stationskarl Ture Larsson och längst till höger stationsföreståndare C-J Olsson med fru och två barn. Ur Föreningen för Finsta Forntid och Framtids arkiv

I slutet av 1800-talet var friherre Karl Ludvig Lybecker stationsföreståndare i Finsta. Han var en berest man och arbetade under en period som språk- och musiklärare i New mötespunkt i samhället. Minnesstenen York och Chicago. I St Louis blev han utnämnd till svensk- flyttades då till Skederids kyrka där norsk vicekonsul. Under det amerikanska inbördeskriget ställdes han inför krigsslutet 1865 han upp på sydstaternas sida och hade vid krigsslutet 1865 blivit överstelöjtnant. Det är osäkert när han återvände till Järnvägen lades ned 1969, men Sverige, men han började arbeta som stationsföreståndare här stationshuset fick stå kvar och har Finsta 1886 och kallades för "Baronen".

renoverats under 2002 och 2003.

 NORRTÄLJE KOMMUN

1930 restes en minnessten över Heliga Birgitta vid stationen eftersom hon, enligt traditionen, föddes här i Finsta 1303. Efter järnvägens nedläggning var stationshuset inte längre [erhållningsobjekt](#) [STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM](#)

The Finsta station

The station lay along the narrow-gauge railway between Rimbo and Norrtälje. It was opened in 1884. Rimbo was a large junction and from there it was possible to travel further to places such as Stockholm and Uppsala. The railway was closed down in 1969, but the station building was left standing. During 2002 and 2003, it has been renovated.

Skylt 8, Finsta station

Språkets sammansättning

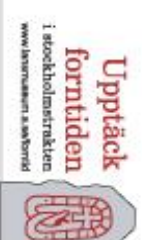
Skylten fungerar i stort bra både språkligt och innehållsmässigt. Men några begrepp är problematiska:

- ◆ Vad är en friherre?
- ◆ Vad är en vicekonsul?

Förgivetta ganden

- ◆ I bildtexten står det om "stationsföreståndare C-J Olsson med fru och två barn". Att inte namnge hustrun och dessutom skriva att hon och barnen är "med" honom är del av en historieskrivning med utgångspunkt i att männens historia är den som är värd att berätta och sålunda exkluderar den stora delar av människor som agerat i historien.

Gåseborg

På kartan ser du de olika färdleder som kände övervakas från Gåseborg.

Du står nu mellan den inre och yttre muren i Gåseborg. Det är en av Mälardalens mest imponerande fornborgar. Mot land skyddades den av dubbla kraftiga stenmurar och mot vattnet gav den höga bergssidan skydd.

Kanske har det också funnits en träpålssad ovanpå murarna. Borgen är inte arkeologiskt undersökt - så man vet inte hur gammal den är, men forskarna tror att den är från den yngre järnåldern (500-1050 eKr).

En färdledsborg

Gåseborg var en så kallad färdledsborg, byggd för att bevaka sjötrafiken. Läget vid Görvåln var mycket strategiskt. Här passerade den viktigaste färdleden mot Sigtuna och Uppsala, dessutom gick många bilar till och från mälärvärna förbi här.

Tecken på en ny tid

Gåseborg ingår i ett system av fornborgar. På mälärvärna finns det t ex ett antal fornborgar som ligger längs med olika färdleder. Vid Runsa i Upplands-Väsby, knappt två mil längre norrut, finns också en mycket imponerande fornborg. För att skapa ett sådant system krävdes det en central organisation. En sådan växte fram under den yngre järnåldern. En rad små hövdingadömen slogs samman, och med tiden bildades en ny samhällsorganisation med en gemensam kung.

 Gåseborg is one of the most impressive prehistoric hillforts in the whole Lake Mälär district. The scientists don't know for certain, but most likely it was built to supervise and control the water fairway below the fort, probably sometime during the late Iron Age (500 - 1100 AD). Several major fairways passed right here and from this place the local men at power could watch over the traffic to Uppsala, Sigtuna, Birka and the western districts of Lake Mälaren.

Jarfälla socken, fornlämning nr 62. Gåseborg vårdas av Jarfälla kommun.

Fornlämningen är skyddad enligt lag. Länsstyrelsen.

Skytten producerad av Stockholms läns museum 2001.

Gåseborg, RAÄ 62, Järfälla kommun

Språkets sammansättning

- ◆ Meningen att "den (dvs borgen) skyddades av dubbla kraftiga stenmurar" blir konstig för det är ju stenmurarna som är borgen. Nu börjar man fundera på vad som är vad.

Förgivetta ganden

- ◆ Det krävs lokalkännedom för veta vad Görväln är. Platsen står inte heller med på kartan.

Faktafel

Borgen har nu undersökts och skylten behöver därför uppdateras. Det har även bedrivits mycket forskning kring fornborgar som påverkar den bild som framställs här av Gåseborg som en farledsborg.

KULTURSPÅR FITTJA

Fittja Moské

Du står nu framför Fittja moské som är byggd som en traditionell turkisk moské med en orientalistiskt inspirerad arkitektur. Taket kröns av en kupol och till höger ser du minareten som är byggd för att användas till bönutrop. Med sina 32 meter sägs den vara högst i västra Europa. På gårdsplanen framför moskén finns fontänen för den rituella tvagningen innan bön. Det finns också tvättrum inomhus. De svängda trapporna på sidorna leder upp till entrén.

Cirka tio års uppbyggnad

Moskén fanns tidigare i ett bostadshus i Fittja, men lokalen blev för liten för de praktiserande muslimerna i Bokkyra. Bygget av den nya moskén påbörjades 1998 och var klar för invigning 2007. Det finns cirka två hundra moskeer i Sverige och åtta av dem är byggda särskilt för ändamålet, så som Fittja moské.

Rummets utformning

I bönensalen är golvet täckt av en röd matta som berörs med pannan under bönen. Genom kupolens försier fiodar ljuset in på vägarna som pryds av handmålat kakel. Balkongerna som finns runt om bönensalen är avsedda

för kvinnor och barn. Den vägg som är rikad mot Mekka kallas för "qibla" och det är mot den man vänder sig i bön. En nisch i väggen, "mihrab", markerar hållet. Imamen predikar från predikstolen som kallas "mimbar".

Kulturförening

Fittja moské ägs och drivs av Bokkyra turkiska islamiska kulturförening. Här finns även festlokal, gästrum, bibliotek samt bostad för imamen. Moskeer i Sverige finansieras ofta helt av bidrag från församlingensmedlemmarna och ibland av organisationer utomlands.

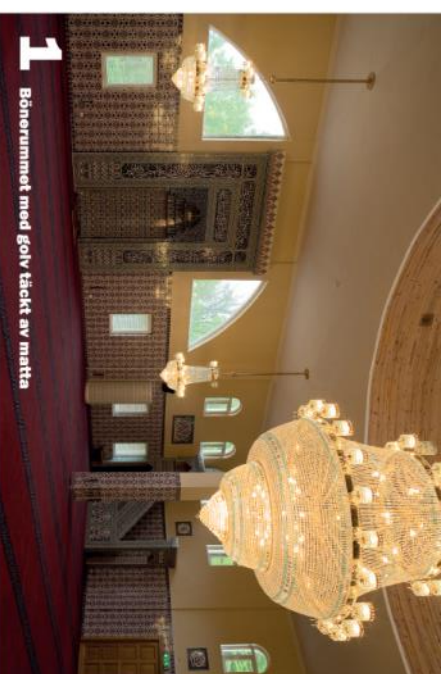
Ordet moské betyder plats för tillbedjan och kommer ursprungligen från arabiskans "masjid".

FITTJA MOSQUE

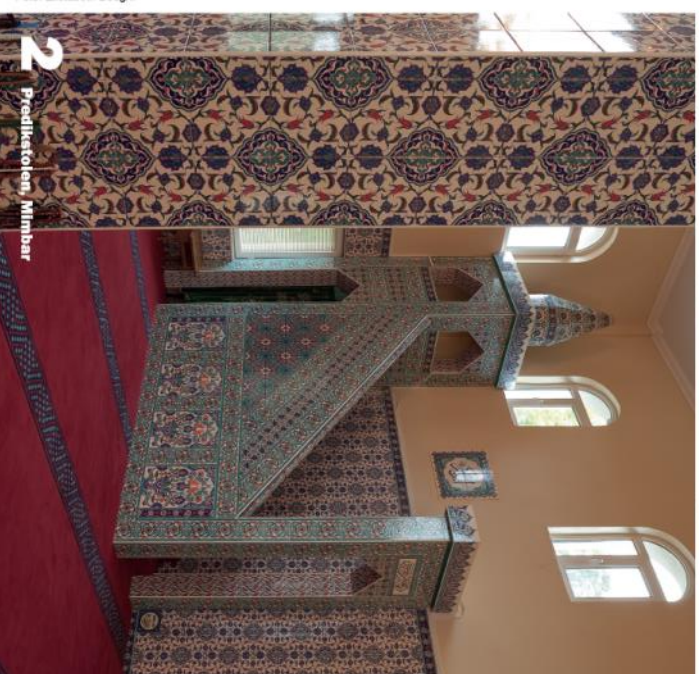
The mosque in front of you was inaugurated in 2007. It is built in the style of a traditional Turkish mosque with an architecture inspired by the orient. There are around two hundred mosques in Sweden but only eight of them are new buildings built especially for this purpose, like Fittja Mosque.

Foto: Elistabeth Boogh.

1 Bönrummet med golv täckt av matta

2 Predikstolen, Mimbar

Hallunda kulturspår, Botkyrka kommun

Hallunda kulturspår består av 11 skyltar, producerade i stort sett samtidigt under 2013.

Skylt 1. Fittja moské

Språkets sammansättning

- ◆ Ordet tvagning skulle kunna byts till tvättning eller liknande. Onödigt gammeldags.
- ◆ Vad är en imam?

Förgivettaganden

- ◆ Vad innebär rituell tvagning? Har man viss kännedom om islam och hur religionen utövas förstår man, men detta är trots allt inte kunskap som alla delar.
- ◆ Meningen som börjar med: "En nisch i väggen..." är svår att förstå om man inte vet att man ska vara vänd mot Mekka när man ber och även om man har den kunskapen är meningen något krånglig. Skulle kunnat stått ha något i stil med hållet mot Mekka eller liknande.

KULTURSPÅR HALLUNDA

Bronsåldersboplats

När Hallunda byggdes ut i början av 1970-talet upptäcktes Sveriges största boplats från bronsåldern. Boplatsen breder ut sig på en yta av 20 000 kvadrater och när arkeologer undersökte delar av området gjordes unika fynd!

Mängder av arkeologiska fynd

Uppre på kullen, på andra sidan gångvägen, hittades rester av en bronsgläververkstad. Här fanns ett stort hantverkshus med ugnar inne i huset och utantill. Formar som används för att gjuta bland annat svärd, yxor, ringar och knappar hittades. På boplatsen hittades även mängder av keramik, och stora delar av denna visade sig komma från Åland, Estland och Finland.

Hallunda - En 3000 år gammal boplats

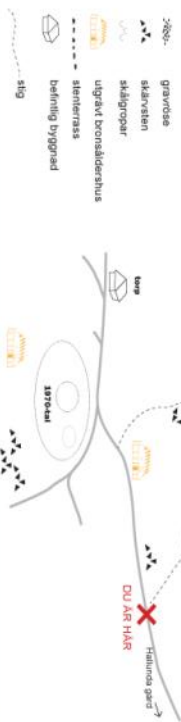
Flera så kallade skärvarvstenshöggar finns kvar att se. Under bronsåldern värmdes man stenar i elden för att sedan använda dem vid mätelning och till uppvärmning av husen. Skärvarven är sten som värmts upp i eld nära

gångar, och sedan spruckit och kastats på avfälslogen tillsammans med övriga hushållsöppor. En bit västerut nära gångvägen ligger en stor skärvarvstenshög med synliga skärvarven. Det här var en perfekt plats att bosätta sig på för bronsåldersmänniskorna – i söderligg och nära vattnet, som på den tiden var en vik i Östersjön. Dessutom skyddar bergsskammen mot nordliga vindar.

Källarbacken

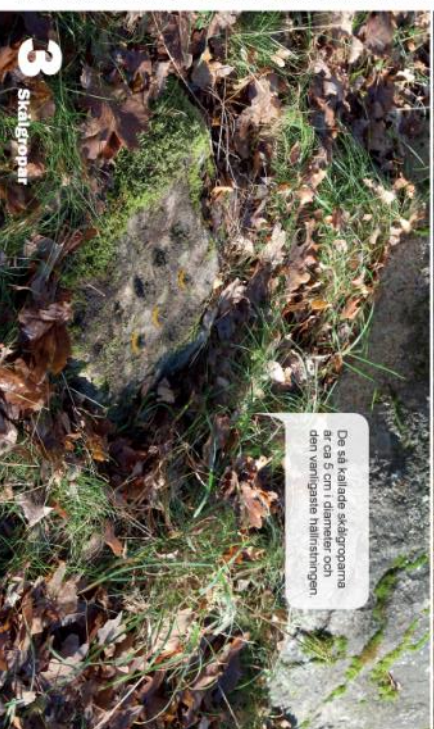
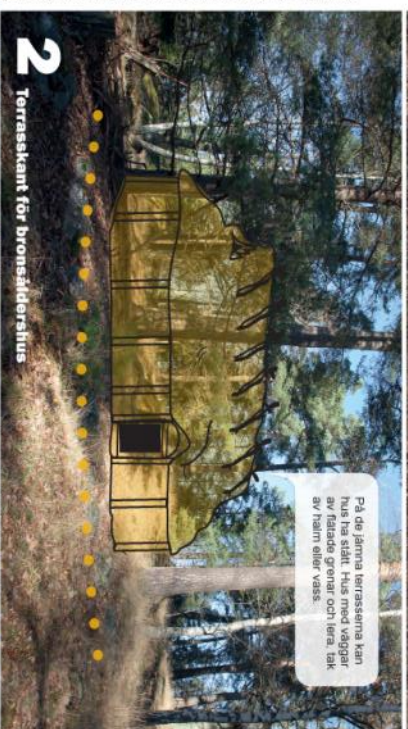
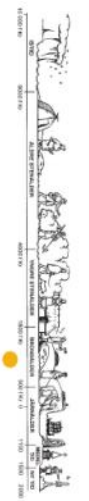
- så kallades boplatsen för eftersom torparen Il-Lupret hade sin jordkällare här och vid Bronsgjutarvägen/Tornbergavägen hade han sitt potatisland. Torpel Ljungnet hörde till Hallunda gård.

Se dig omkring på boplatsen!

THE BRONZE AGE SETTLEMENT

You are now standing by Sweden's largest Bronze Age settlement that is spread over an area of 20,000 sq. m. The remains of a bronze casting foundry were discovered when the area was excavated between the years of 1969 and 1971. A total of twelve furnaces were used to cast bronze swords, axes and spear heads 3,000 years ago.

Botkyrka socken, fornlämning nr 69. Vårdas av Botkyrka kommun. Fornlämningar är skyddade enligt lag Länsstyrelsen. Foto: Jenny Bergensten.

Skylt 2. Hallunda bronsåldersboplats

Språklig sammansättning

- ◆ Stycke brytning skulle behövts mellan infon om skärvstenshögen och att detta är ett lämpligt boplatsläge. Nu undrar man om det är lämpligt att bo just vid skärvstenshögen eller vad det är som avses.
- ◆ I stycket under Källarbacken står det att så kallades boplatsen förr. Ordet förr förvirrar eftersom det i styckena ovan talas om bronsålder. Vad avses med förr här? Detta textstycke är i sin helhet relativt ointressant då det är bronsåldern man satsat allt annat krut på och detta stycke förvirrar mest.

Bilderna

- ◆ Bilderna och texten samspelar inte fullt ut. I texten nämns inget om gravar men den översta bilden visar ett gravröse. Inte heller skålgropar eller vad det är för något nämns i texten och det står inget om terrasskanter. Även bildens karta är knepig så till vida att man undrar vad texten: 1970-tal och de ritade cirkelarna där betyder.

KULTURSPÅR HALLUNDA

Järnåldersgravfält

Du står nu framför ett gravfält från järnåldern, som sträcker sig upp på berget. Av de 157 gravarna är de flesta runda, flacka och byggda av stenar och jord - så kallade stensättningar. Lättast att upptäcka är högarna som liknar kullar, till vänster på gravfältet finns det flera tydliga höggar. Upp på bergskränet kan du även se stora stenar i en ring, en gravtyp som kallas domarring.

Inte bara på järnåldern

Endast tre av gravarna har blivit utgrävda av arkeologer. Gravarna som undersöktes var höggar och med hjälp av bland annat blår från en karn, kunde de dateras till yngre järnålder, det vill säga vikingatid.

Gravskick

De flesta döda brändes vid begravningen. Ved staplades till ett gravhål och den odde lades upplagd på bälet. Med på bälet kunde reiskäp och vapen följa med, ibland även djur. När bälet brunnit ner och svalnat lade man benhålar och brända föremål i en benhåla. Överpå den byggdes sedan gravén.

Nu och då

Järnåldersmännskor som använde det här gravfältet bodde med största sannolikhet på den plats där Hallunda gård ligger idag.

Den närmsta bebodda platsen ligger på andra sidan gångvägen. Dessa låga enfamiljshus byggdes på Hallunda-gårds gamla jordbruksmarker i början av 1970-talet och var en del av miljöprogramsektionen*. Nära centrum byggdes vid samma tid de högre enfamiljshusen.

*Fotografen berättade i 1965 att en mjölk-budde skulle bygga på den här platsen och skulle göra jordbruksmarkerna till hus.

Upptäck gravari!

1 Stensättning vid V-formad bjöck

En gäsbuon stensättning med vitad motil, tvätt denna "kuller" finns en grav från tiden runt yngre järnåldern. Följ stegen upp i skogen till yngre berg.

2 Mossklädd stensättning

Den mossklädda stensättningen är en grav från äldre järnåldern. Forsätt uppåt berget till kronen där man kan se ut. Där finns en ring av stora stenar.

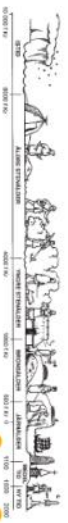
3 Domarring

Förut trodde man att sterringen var samlingssplats för ringet eller järnåldersmännskor samlades för att engöra tostar, ta gemensamma beslut och skapa rättvisa. Numera vet man att domarring är en gravtyp från äldre järnålder.

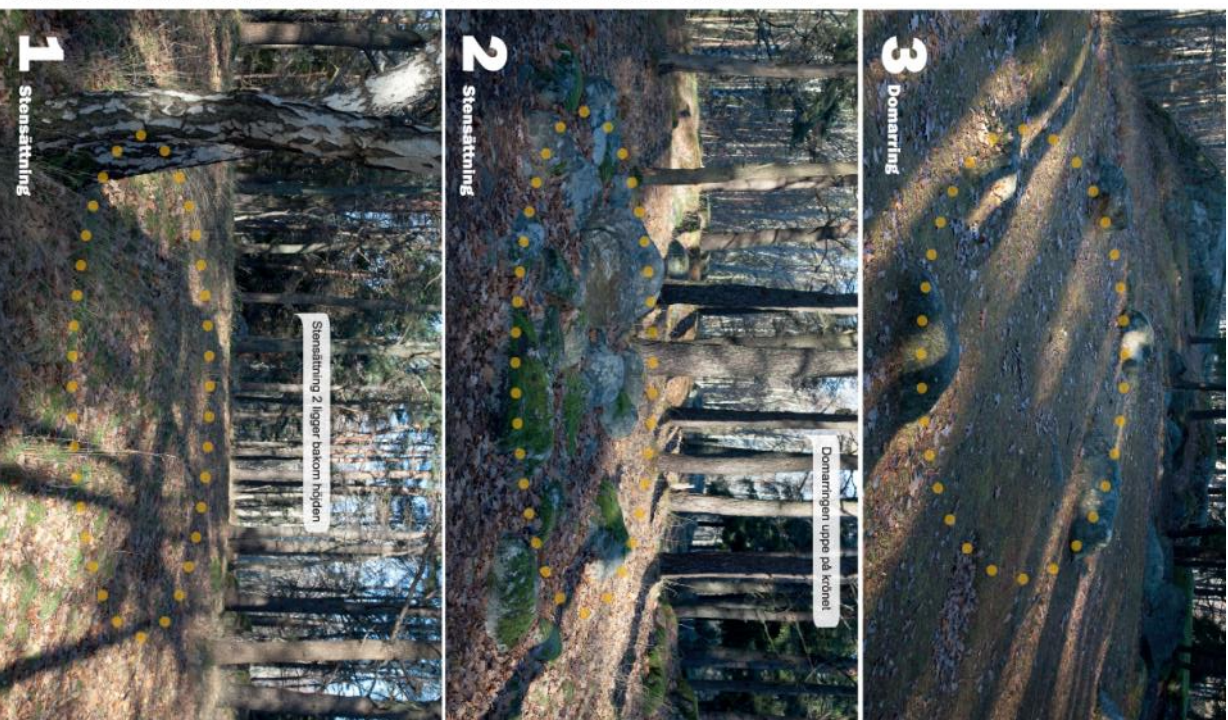

HALLUNDA IRON AGE BURIAL GROUND

You are now standing in front of a burial ground used in the Iron Age, approximately 1,000 years ago. There are a total of 157 graves here. The Iron Age people who used this burial ground most likely lived in the area where the Hallunda mansion is located today.

Botkyrka socken, formlämning nr 75. Vårdas av Botkyrka kommun. Formlämningar är skyddade enligt lag. Länsstyrelsen. Foto: Jenny Bergensten.

Skylt 3. Järnåldersgravfält

Språkets sammansättning

- ◆ Rubriken "Inte bara på järnåldern" är svår förstå – vad avses? Texten handlar ju om järnåldern.
- ◆ Avslutningen med meningen "den närmaste bebyggelsen" skulle behövt förtydligas med t.ex. den *idag* närmaste bebyggelsen eller liknande.
- ◆ Under Upptäck gravar: Begreppet välvd profil är onödigt krångligt. Skulle kunna stått bara välvd eller kanske bara ordet kulle skulle räckt.

Förgivettaganden

- ◆ Mer noggrann tidslinje skulle behövts. Det är inte allmän kunskap när äldre, yngre järnålder och vikingatid är. Använder man de begreppen behöver de även klargöras.
- ◆ Varför la man saker och djur tillsammans med den döde? Detta är inte allmän kunskap, utan kräver en bakgrund i t.ex. svensk grundskola för att vara begripligt.

Faktafel

De kullar som nämns i texten "till vänster på gravfältet" är skärvstenshögar. Svårt veta detta, men det visar på att skylttillverkning är lite av en forskningsuppgift och att det lätt kan bli fel om man traderar det som står på äldre skyltar vilket jag mistänker är det som skett här.

KULTURSPÅR HALLUNDA

Bronsåldersröse

Framför dig ligger ett stort stenröse, cirka 35 meter i diameter och sex meter högt, byggt under den period vi kallar bronsålder. Rösen byggdes för mer än 3000 år sedan och är inte undersökt. Eftersom det ligger i skogskanten och uppe på berget låg det inte i vägen för bostadsbygandet under början av 1970-talet.

Det vi vet från andra undersökta rösen är att det kan finnas gravar i dem. Det som gör detta röse speciellt är att det är byggt kring ett berg. Det syns särskilt tydligt på toppen av röset. Om det finns gravar i detta röse ligger de antagligen på sidorna eller strax nedanför vid rösets fot.

att man ville begrava de döda högt upp. Var bodde då människorna som byggde och använde röset? Ett par hundra meter västerut ligger en av Sveriges största undersökta boplatser från bronsåldern och vi kan anta att det var där de bodde.

Gravbål

Under denna tid kremade man sina döda och begravde sedan en liten del av de brända skelstämnen i till exempel ett röse, men vi vet inte vart de andra benen lag vägen. Rösen innehåller ofta flera gravar, så de kan ha varit i bruk under en längre period men fortfarande under bronsåldern.

Rösen ligger precis som detta ofta på höjder med vid utsikt. Kanske för att synas från vattnet och kanske för

Hällunda gård
Här intill ligger Hällunda gård där det på 1600-talet låg två gårdar. Enen som förmodligen har använts som en boplatser sedan under järnåldern. På 1970-talet styckades en stor del av gårdens mark av och bostäder byggdes som en del av miljöprograminsatsen*.

*Påskriften beskriver 1965 att en ny bostadsplan skulle byggas på 60 år. På så sätt skulle den gamla bostadsplanen rivas.

THE BRONZE AGE CAIRN

In front of you is a large stone cairn built during the period we refer to as the Bronze Age. The cairn was built more than 3,000 years ago and has not been excavated. We have learned from other excavated cairns that they may contain graves. Cairns like this one are often located on elevated places with a pleasant view. Perhaps so that they were visible from the water, perhaps because they wanted to bury their dead on an elevated spot.

Lag i hela länet

Botkyrka socken, fornlämning nr 70. Vårds av Botkyrka kommun. Fornlämningar är skyddade enligt lag. Länsstyrelsen. Foto: Jenny Bergensten.

Skyt 4. Bronsåldersröse

Språkets sammansättning

- ◆ Ordet skelettben är lite förvirrande och tårta på tårta. Det skulle varit tydligare att skriva en liten del av benen eller skelettet från den döda eller liknande.
- ◆ Begreppet kremera skulle kunna behöva en förklaring eller förenklas med t.ex. att man bränner den döda.
- ◆ Att rösen "är i bruk" känns onödigt gammeldags, kanske skulle "använts" varit ett bättre ordval.
- ◆ Att ta med infon om Hallunda gård under rubriken "Bronsåldersröse" är förvirrande.

KULTURSPÅR HALLUNDA

Ljusets kyrka

Kyrkan framför dig började byggas 2004 och invigdes den första advent samma år. Församlingsborna var med och bestämde vad kyrkan skulle heta. Tillsammans valde man "Ljusets kyrka".

Sammanläggning

Anledningen till att Ljusets kyrka byggdes just här var att både kyrka och kontorshäuser kunde rymmas i samma byggnad. Här vid Hallunda centrum fick också kyrkan en mer central plats. I samband med invigningen stängdes kyrkorna i Norsborg och Alby. Klockspeeln av belong här intill fick följa med från Norsborg till den nya kyrkan.

Ark och blomma

Fornen på kyrkan är åttakantig och med en fasad av grova träplankor framträder en stark båtliknelse. Kyrkans baken för tankarna till Noas ark som enligt bibeln räddade människor och djur undan Syndfloden. På takets högsta del, som också är baken för, sitter korsel. Det är ett grekiskt kors med kula och skiva som symboliserar jordklotet.

Vilket passar mycket bra eftersom det bor människor från hela världen i norra Botkyrka. Inne i kyrkorummet bildar de utslutande väggarna en blomma som vecklar ut sina blad mot det ljus som flödar in genom fönstren i taket.

Botkyrka församlings kyrkor

Ljusets kyrka är den yngsta kyrkan av sex kyrkor i Botkyrka församling och hör till Svenska kyrkan. Alstet är Botkyrka kyrka, några hundra meter sydöst om Ljusets kyrka. Sankt Botvid, från Hammarby gård, som blev kirksten i England och sedan missionerade i Mälardalen fick ge namn åt både kyrkan, församlingen och kommunen. Brodern Björn lät bygga kyrkan där Botvid fick sin grav.

CHURCH OF THE LIGHT

The church in front of you was completed in 2004. The facade is made of rough wooden planks and the octagonal boat-like shape is reminiscent of Noah's ark. Inside the church, the slanted walls create an impression of flower petals that unfold toward the light that flows in through the skylights.

Foto: Jenny Bergensten.

3 Korset på taket symboliserar jordklotet.

2 Altaret och Juskönor i neontyströr

1 Altartavla i röstritt stål och takfönster

Skylt 5. Ljusets kyrka

Språkets sammansättning

- ◆ Meningen: "kyrkans båtform..." är knepig så till vida att man undrar om detta är något som skyltskrivaren hittar på eller om det är den avsedda meningen med kyrkans form. Borde skrivits mer som fakta än som känslomässigt upplevt.

Förgivetta ganden

- ◆ Meningen "Här vid Hallunda centrum fick också kyrkan en mer central plats..." mer än var undrar man? Kräver att man vet var kyrkan låg förut.
- ◆ Är det viktigt att Sankt Botvid kom från Hammarby gård?
- ◆ I sista meningen – "Brodern Björn..." borde lagts till att det gäller Botkyrka kyrka eftersom det nämns flera kyrkor ovan.

KULTURSPÅR HALLUNDA

Miljonprogrammet

I Norsborg, Hallunda och Fittja finns både flerfamiljshus och småhus. Det mesta är byggt under början av 1970-talet och kan sägas vara typiskt för sin tid. Här ligger också centrumanläggningar, flera skolor och olika religiösa rum.

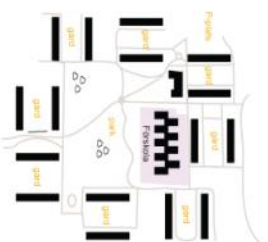
Goda bostäder – det moderna Sverige satsar

Riksdagen beslutade år 1965 att det skulle byggas en miljon nya bostäder i Sverige på tio år, för att komma till rätta med den bostadsbrist som funnits under årtionden.

Projektet som kom att kallas miljonprogrammet skulle ge människor möjlighet att komma bort från trånga omödrade lägenheter i städerna. För att produktionen skulle gå snabbt blev arkitekturen ofta sparsmakad men bostadsstandarden blev mycket hög och bostäderna välplanerade. Dessutom skapades bifria gårdar med plats för lek och umgänge. En tredjedel av husen som byggdes under miljonprogrammet var höga, smala skivhus, en tredjedel var låga flerbostadshus och en tredjedel var småhus. De högsta husen byggdes närmast centrum och in till dessa uppfördes läghusen och långt bort från centrum radhus och kedjehus.

Centrumanläggningar

Centrumanläggningarna byggdes ofta som inomhusgalleror och Hallunda centrum uppfördes med en flexibel konstruktion så att väggarna kunde flyttas inuti byggnaden utifrån ändrade behov. Miljonprogrammen som helhet har under åren fått kritik för sin storskalighet, sitt monotoniska utformande och sina lorriga utemiljöer. Därför har man i efterhand jobbat med bland annat uppgrävning av gårdar och fasadrenoveringar.

Storkvarter. Höghusen står i grupper om fyra och ritas ut från början av alla ett storkvarter. Korridor och närbänk.

THE MILLION PROGRAMME IN NORTH BOKTRYCKA

The residential construction in North Boktrycka includes both tall and low buildings, blocks of flats as well as smaller houses. Most of them were built in the 1970s and can be said to be characteristic of their time.

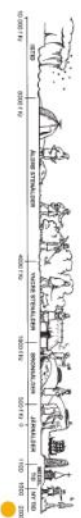
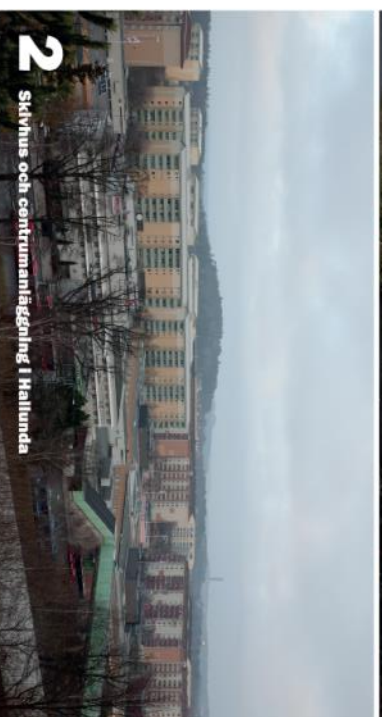

Foto: Jenny Bergensten.

Skylt 6. Miljonprogrammet

Språkets sammansättning

- ◆ Ordet sparsmakad är onödigt krångligt, kanske skulle kunna ersatts av t.ex. enkel.
- ◆ Även ordet torftigt är onödigt krångligt.
- ◆ "Monotona utföranden" kan vara svårt att förstå.

Förgivetta ganden

- ◆ Vad är ett skivhus?
- ◆ Är radhus och kedjehus samma som småhus?

KULTURSPÅR NORRSBORG

Herrgård & gravfält

Härifrån kan du se Norrsborgs herrgård med sin tillhörande engelska park, som är anlagd mitt i ett gravfält från järnåldern.

Noras borg

Herrgården lät Johan Liljencrantz, finansminister hos Gustav III, bygga i slutet av 1700-talet. Den gula träbyggnaden har så kallade pilastrar på hörnen och kornrar som bär upp enten. Stilen är sängustaviansk och inspirerad av antiken.

När Liljencrantz började bygga sin herrgård hette platsen Borg. Hans fru hette Eleonora och den nya herrgården fick namnet Noras borg som sedan blev Norrsborg. Liljencrantz lät också bygga Sturehovs slott och han var även ägare till Slagsta gård. Liksom Sturehov, ägs Norrsborgs herrgård av Stockholms stad som köpte marken här vid Bomsjön 1901 för Stockholms Vattenverkets råkning.

Gravar från 700-talet

Den sex meter höga kullen, storhögen, inne i parken framför dig är med sina 46 meter i diameter, Södermanlands näst största gravhög.

Redan 1939 undersöktes storhögen av arkeologer och inte mindre än sju gravar (Kremnergrar) hittades. Fem av dem kunde med hjälp av de fynd som gjordes dateras till 700-talet.

I en av gravarna fanns resterna av en man som blivit begravd tillsammans med gåvor av guld, förgyllt silver och brons. Hans dött hade varit inklädd i guld- och silvertrådar och ett praktiskt med guld hade fått följa med på den sista resan. Här hade en mäklig storman blivit begravd. Det finns sammanlagt 23 gravar rinta i parken.

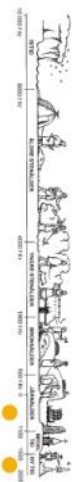
Engelska parken

I slutet av 1700-talet blev det populärt att anlägga romantiska, så kallade engelska parker. På slottande öppnades genom ett planerat naturlandskap med böljande kuller. Skulle man mötas av överraskningar i form av små tempel, utsiktstorn och medeltida ruiner.

NORRSBORG

From where you are standing, you can see Norrsborg's mansion with the adjacent English park, which is established in the middle of an Iron Age burial ground. The mansion was built in the late 18th century and the English park that was developed in the same year is placed on top of a burial ground from the Early Iron Age. The hills you can see are burial mounds.

Bolkyrka socken, fornlämning nr 8. Vårdas av Bolkyrka kommun. Fornlämningar är skyddade enligt lag. Länsstyrelsen. Foto: Elisabeth Boogh.

Skylt 7. Herrgård & gravfält

Språklig sammansättning

Viljan att få in massa fakta i texten gör den något rörig.

- ◆ Begrepp som inte förklaras: pilaster, kremering, praktsvärd.

Förgivetta ganden

- ◆ Gåvor i gravarna behöver förklaras och även sista resan. Detta är en kunskapsmassa som delas av de flesta som gått i svensk grundskola och man känner till tankarna kring en resa till ett dödsrike. Men det är inte kunskap som delas av alla.
- ◆ Att lyfta fram gravgåvor och koppla det till att det måste vara en mäktig storman andas en historia med utgångspunkt i att männen är viktigast. Skylten har som helhet utgångspunkt i att männen agerar och den enda kvinna som nämns är inaktiv, endast hennes namn är av betydelse.
- ◆ Vad innebär ett planterat naturlandskap? Det är inte en kunskap som alla besitter.

Bilderna

- ◆ Bilderna hänger inte samman med texten. Speciellt är bilden med husdjursgraven svår eftersom det i texten endast talas om förhistoriska gravar. Är denna grav också förhistorisk?

KULTURSPÅR NORRSBORG

Vattenverket

Den drygt hundraåriga tegelbyggnaden framför dig utgör den västra delen av Norrsborgs vattenverk, som invigdes högtidligt av kung Oscar II den 6 oktober 1904.

Processen

Till vänster om vattenverket ser du en vit byggnad som är det gamla kafferöddet. Mångder av kol gick nämligen åt för att hålla igång ångpannan som drev de gamla vattenpumparna. Vid Norrsborgs vattenverk pumpas vatten från Malaren in i vattenverket och renas där i tre steg. En liten mängd vatten tas också in från Bornsjön. Från det att sjövattnet pumpas in i vattenverket tar det två timmar innan det är färdigt dricksvatten.

Historia

I slutet av 1800-talet hade Stockholms befolkning ökat kraftigt och de två vattenverken vid Enkelted och Skansull räckte inte längre till för att fylla det ökade vattenbehovet. Stockholms stad köpte därför marken här vid Norrsborg och runt Bornsjön för att bygga ett nytt vattenverk.

Stockholms stora markförbruk, som senare även omfattade Fittja, Hallunda och Slagsjö, banade väg för miljöprogramserien "När vattenbehovet åter igen ökar". När vattenverket åter igen ökar i kapacitet, denna gång på 1960-talet, byggs den östra delen av vattenverket och den stod klar 1974. Den östra delen ligger längre in på området.

Tjänstebostäder

Samtidigt som vattenverket byggdes uppförde man också tjänstebostäder för arbetarna. Alla bostäder från serieköpet var försedda med vatten och avlopp, vilket var ovanligt vid den tiden. Vårje familj hade också en trädgårdsläpp och ett potatisland. En del av vattenverkets personal bor fortfarande i bostadshuset kring verket.

- Du använder cirka 200 liter vatten per dygn.
- Det tar 12 timmar för sjövattnet att renas till dricksvatten.
- Vattenverken vid Norrsborg och Lovö förser över 1 miljon stockholmare med vatten varje dag.

*Bilaggen består av 1905 år en miljon beboare vilket byggs på 10 år. På så sätt skulle den stora befolkningen vara i behov av byggna både iggsvatten och vattenpumpar.

NORRSBORG WATERWORKS

The brick building in front of you, inaugurated in 1904 by Oscar II of Sweden, constitutes the western section of the waterworks. The eastern section, which lies further into the complex, was completed in 1974. Norrsborgs waterworks supplies, along with Lovö waterworks, over 1m Stockholm residents with water every day.

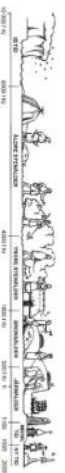
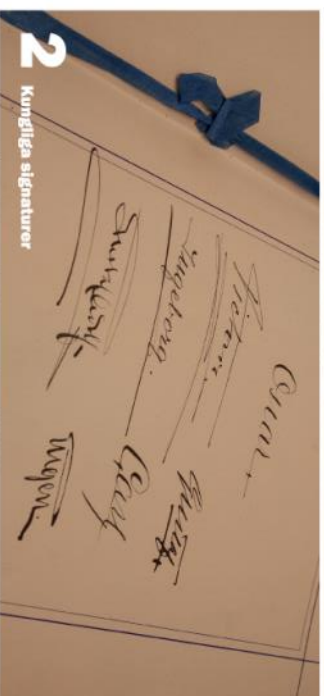

Foto: Jenny Bergensten.

1 De gamla pumparnas kapacitet 695 m³. På balkongen ovanför pumparna höll kung Oscar II invigningsföreläsning.

2 Kungliga signaturer

3 De nya pumparnas kapacitet 3200 m³/timme

Skylt 8. Vattenverket

Språklig sammansättning

- ◆ Meningen som börjar med "Stockholms stora markinnehav..." är lite krånglig att förstå hur den hänger samman med övriga texten. Kanske skulle meningen efter kunnat knytas ihop så det blev tydligare, t.ex. genom att skriva "att när vattenbehovet återigen ökade kraftigt i och med miljonprogramssatsningen..."

Förgivetta ganden

- ◆ En karta skulle varit bra med platserna eller så skulle man kunnat skriva ut mer i texten vad som är Bornsjön, Lovö osv. Alla har inte den lokalkännedom som krävs för att platsinformationen ska vara förståelig och sålunda kan denna information upplevas som exkluderande.

KULTURSPÅR HALLUNDA

St:Petrus & Paulus

Du står nu framför en stor tegelbyggnad med tre guldblänkande kupoler som kröns av ortodoxa kors. Det här är en syrisk-ortodox kyrka som har en central plats nära både centrum, tunnelbana och motorväg. Kyrkans namn är valt för att helga Petrus och Paulus, som grundade den kristna kyrkan och lät missionera den kristna tron.

Inspiration från Mellanöstern
I läkt med att församlingen växte, ökade behovet av en större kyrka där även bibliotek, samlingslokal, kontor och skola för hemspråksundervisning fick plats. När ritningarna till den nya kyrkan skulle göras fick syrisk-ortodoxa församlingen i Mellanöstern uppmaningen att fotografera sina kyrkor. Bilderna på de tidiga österrländska kristna kyrkor tjänade sedan som inspiration när arkitekten ritade kyrkan framför dig.

Konst och arkitektur
Kyrkan är byggd av rött tegel i olika nyanser och invigdes högtidligt 2004. Enligt kristen tradition är kyrkan placerad i riktning mot öst. Kyrkkonvet har ett traditionellt utförmat kor med tre altare för att tre präster ska kunna hålla massa samtidigt. De stora ljuskronorna av mässing kom-

mer från Grekland medan altarna av marmor, som är utformade enligt gammal syrisk ortodox tradition, är gjorda av en bulgarisk konstnär.

Del av helhet
Att bidra till kyrkobyggen är en viktig tradition inom syrisk-ortodoxa församlingar. På väggarna hänger ett stort antal ikoner med helgonmotiv. De är målade av svenska syrisk-ortodoxa konstnärer på beställning av församlingens medlemmar som skänkt pengar. I Sverige finns två syrisk-ortodoxa siffr som bilda har sina domkyrkor i Söderställe. Siffrat som denna kyrka tillhör bildades 1992 och domkyrkan heter S:t Afrem. Siffrat vars domkyrka heter S:t Jakob bildades 1977. I Bulgarien finns sammanlagt tre syrisk-ortodoxa kyrkor.

ST:PETRUS & PAULUS – SYRIANSKA ORTODOXA KYRKAN
You are now standing in front of a Syrian Orthodox Church that was inaugurated in 2004. In accordance with Christian tradition, the church has been placed in an east-west direction. The architecture is inspired by early Eastern Christian churches in the Middle East and the church has a traditionally designed sanctuary with three altars.

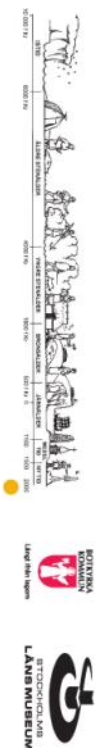

Foto: Elisabeth Boogh.

1 Ljuskrona i v mässing

2 Gudsstjänat

Skylt 9. St: Petrus & Paulus

Språkets sammansättning

Språket är relativt enkelt att hänga med i, men texten är faktaspäckad varför den blir lite väl tung. Speciellt sista stycket är svårt hänga med i.

- ◆ Ordvalet "tjäna som inspiration" är onödigt krångligt. Inspirera skulle kunna ha räckt.
- ◆ Sista stycket är svårt att förstå. Hänger betydelsen av att bidra till kyrkobyggen ihop med meningarna efter eller vad avses?

Förliggheten

- ◆ Jag har inte varit på platsen så vet inte hur väl man ser detaljerna på kyrkan men ser man inte de ortodoxa korsen så bör det vara med en förklaring av hur ett sådant ser ut.
- ◆ Meningen att Petrus och Paulus grundade den kristna kyrkan är lite knepig. För de oinsatta (t.ex. författaren) trodde jag nog att Jesus ansågs vara ansvarig för detta.

KULTURSPÅR FITTJA

SLAGSTA HÄLLRISTNING

Hällristningen framför dig är gjord för 3000 år sedan, under den tid vi kallar brons-åldern. Det är den största i Stockholms län och den enda i Botkyrka kommun. Dåtidens Slagsta såg ut som dagens skärgårdslandskap och man kunde se havet från hällen.

Hällristningen upptäcktes av en slump 1971

En nyren arkolog som gjorde en utgrävning i närheten i Ytte Skerpsåsen i Slagsta upptäckte hällristningen. För att kunna undersöka hällristningen blev det nödvändigt att bygga en väg till hällristningen. Slagsta byggdes ut i början av 1970-talet, så kanske de här bilderna aldrig hade upptäckts. För att sepa hällen ändrades också vägens sträckning.

Ser du vad hällristningen föreställer?

En människa, tre hästar, en fotsula, 17 skepp och 170 skälgropor är knäskilde med en spegeldig sten. Tills ropa så ser du att alla boder finns på den nordvästra delen av hällen. Hällen är gjord i samma stenslag som hällristningen för den hällen. Och det betyder att hällen byggdes av samma människor som komna framåt ur bergst. Bildmaterialet har låg kvalitet från bergslagens stug och korn.

Skepp är väldigt vanliga på hällristningar, men alla vanligtast är det rodda skepp. Först i den hällen de skepp som är gjorda i samma stenslag som hällristningen. De skeppen har magiska knutar och likt ofrånade mynt och mat i dem.

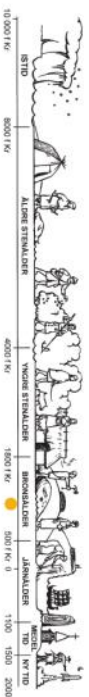
Alla bilder är inte gjorda vid samma tillfälle. Hällen var en plats som bronsålderns människor kom tillbaka till för att göra nya bilder. Bilderna hade antagligen stor betydelse för bronsålderns människor. Kanske gjordes de till gudarnas ära? Tidigare trodde man att de kanske markerade revr, vad för då?

Nära Hallunda gård finns en stor boplatz från samma tid. Där hittar du bland annat gravar och husgrunder.

* Bildstenen i hällristningen 1965, ett av många boplatser skulle byggas på to. På så sätt skulle den skära boplatserna till. I Botkyrka byggdes både lägenheter och enfamiljshus.

Slagsta rock carving

On the rock you can see the largest rock carving in Stockholm county, discovered in 1971. These carvings from the Bronze Age (1800-500 BC) show 17 ships, 3 horses, 1 foot, 170 grooves and 170 cup marks.

- SLAGSTA HÄLLRISTNING
- 17 SKEPP
- 3 HÄSTAR
- 1 FOTSULA
- 1 MÄNNISKA
- 170 GROPAR

Skylt 10. Slagsta hällristning

Språkets sammansättning

Delar, speciellt sista stycket är något upprepande, bronsålderns människor nämns två ggr på två meningar. I övrigt är texten enkel språkmässigt men det förekommer så pass många förgivetta ganden att det blir svår att hänga med i texten.

Förgivetta ganden

- ◆ Alla vet inte hur ett skärgårdslandskap ser ut. Kommer du från Stockholm har du förmodligen goda kunskaper om detta men kommer du från ett inlandsområde är det inte säkert du vet hur ett sådant ser ut.
- ◆ Vilka är vi? Att använda ordet "vi" implicerar att den som läser ska känna sig delaktig i den grupp som vet att bronsåldern kallas för just bronsåldern. Är läsaren inte bekant med begreppet är det lätt att hen känner sig exkluderad.
- ◆ Det blir förvirrande att förklara vad man trodde om skålgropar förut men inte vad man tror om dem idag, dvs vad de tros vara idag kan tas för kunskap de flesta har och därmed kännas exkluderande om man inte vet.
- ◆ Begreppet "Gudarnas ära" kräver kunskap om bronsålderns religion. För många finns det bara en gud och denna mening kan upplevas märklig om den inte förklaras eller skrivs på sånt sätt att polyteism inte tas för något självklart.
- ◆ Vilken väg ändrade sträckning? Kanske syftar denna mening på att den arkeologiska undersökningen skedde då vägens sträckning skulle ändras, men detta nämns inte i texten och är något som jag i egenskap av arkeolog bara kan gissa vara fallet.
- ◆ Att använda begreppet revir är märkligt. För de flesta är det idag ett begrepp som används för djur. Jag som arkeolog kan förstå att man syftar på den äldre forskningen om hövdingadömen och territorier men detta är långt ifrån allmän kunskap och dessutom är jag tveksam till att någon egentligen menat hällristningar markerar revir, detta brukar oftare tillskrivas gravar och rösen.
- ◆ Kopplingen mellan miljonprogramssatsningen och arkeologi är inte självklar. Det är inte allmän kunskap att man kan behöva utföra en arkeologisk undersökning för att bygga.

Faktafel

- ◆ Att det finns husgrunder på Hallundaboplatsen är fel, det är terrasser för hus. Kanske kinkigt påpekande men husgrunder kan göra att besökare tror de ska kunna se syllstensrader som efter historiska byggnader.
- ◆ Att fråga vad besökaren tror är knepigt. De flesta vill veta vart forskningen står idag, inte gissa själva. Det underminerar även arkeologernas kunskap. Plus hur ska besökaren få en dialog runt vad denne/a tror när hen läser på en skylt som inte kan svara?

KULTURSPÅR FITTJA

Slagsta gård

Du står nu på baksidan av Slagsta gård som byggdes i mitten av 1800-talet. Byggherre var brukspatron F. A. Björling. Fasaden är vitputsad och husets enkla och strama form är ett bra exempel på den tidens byggnadsstil, den så kallade sena empirstilen.

Cirka tio års uppbyggnad

Husets framsida vetter ner mot Mälaren. Gärdspplanen flankeras av två låga trähus som är byggda på 1700-talet. Att huset är vänt mot vattret visar att det var därifrån man anlände till gården. Gärdarna här i Bokkyrka som ligger vid Mälarens strand har haft ett strategiskt läge i många hundra år. Vattret här nedanför var den stora infarten till Stockholm. Många adelsmän fick gårdar med bra läge som lön ifrån staten och i gengäld skulle de vara beredda att ge sig ut i krig om så krävdes. Även högt uppsatta tjänstemän kunde få gårdar som lön.

Blomstrande tider

I slutet av 1700-talet blev Gustav III's finansminister, Johan Liljencrantz, ägare till Slagsta gård. Han ägde även Sureshavs slott och Norsborgs herrgård. Redan på den

tiden hade Slagsta två tegelbruk och på 1800-talet var den största tegelproducenten i Mälardalen. Tegelbruket låg nere vid vattret och vid Slagstabadet finns rester av ett av bruket kvar, i form av husgrunder. Vid Slagsta marina låg det andra bruket. Gå runt huskruven till framsidan så ser du ända ner till vattret. Gångvägen leder dig rakt ned till Slagstabadet. Till vänster i skogsbrynet finns husgrunderna från tegelbruket kvar.

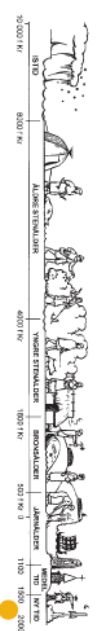
1 000 år sedan

Slagsta gård har, precis om många andra gårdar i Bokkyrka, rötter minst tusen år tillbaka. Här i närheten grävde arkeologer ut tre gravfält från vikingatiden när Slagsta skulle byggas ut i början av 1970-talet*. Då hittades bland annat bitar av en glasbägare, en bronsnyckel, pärlor och ett hängsmycke av brons.

* Riksdagen beslutade 1965 att en miljon bostäder skulle byggas på tio år. På så sätt skulle den akuta bostadsbristen lösas. I Bokkyrka byggdes både lägenheter och enfamiljshus.

SLAGSTA GÅRD

The You are now standing on the back of Slagsta gård that was built in the mid-19th century. The image shows the front of the house that faces the lake Mälaren. The fact that the house faces the water reveals that it was from this direction you would arrive at the estate as the water below was the great approach to Stockholm.

Långt från hemmen

Johan Liljencrantz
1730-1815, greve. Målning i olja på duk av Lorenz Pasch d.y. Foto: Hans Thorwä.

Johan Liljencrantz, 1730-1815, greve. Målning i olja på duk av Lorenz Pasch d.y. Foto: Hans Thorwä.

Skylt 11. Slagsta gård

Språket är relativt enkelt och rakt, men ibland svårbegripligt på grund av att det troligen skulle behövas ett nytt stycke för att förstå vad som ska hänga ihop eller inte.

Språkets sammansättning

- ◆ Vad är en brukspatron?
- ◆ Ordet flankera är onödigt krångligt
- ◆ Andra stycket är osammanhängande. Hänger ägaren samman med tegelbruken?
- ◆ I andra spalten, första stycket har ordet *var* hamnat på fel plats.

Förgivettaganden

- ◆ De flesta som läser förstår troligen att siffror efter ett namn betyder att det rör sig om en kung, men det finns även traditioner där icke kungliga får siffror kopplade till namnet varför det inte skulle skada att skriva ut *kung* Gustav III.
- ◆ Vikingatiden bör sättas ut i årtal eller förtydligas att den hör till järnåldern.
- ◆ Det är inte allmänt känt att man under vikingatiden la ner saker i gravarna. Sista meningen kan därför upplevas som exkluderande eftersom den kräver bakgrundkunskap för att vara begriplig.

En betydelsefull plats för 1000 år sedan

Husby etablerades under vikingatiden (750-1100 e.Kr.). Då hade landhöjningen gjort så områdena här omkring kunde odlas upp. På den tiden låg vartenyan ungefär 5 meter högre än idag. Andra högre liggande områden i socknen hade däremot cagats i besättning långt tidigare, en del redan under bronsåldern (1800-500 f.Kr.).

Under vikingatiden och medeltiden var det här en mycket betydelsefull plats. Runstenen som står längs med vägen norr om kyrkan understryker detta. Den berättar om Assur som var son till Håkon jarl. Tredje jarl bars bara av de som tillhörde sveakungens närmaste män. Stenen restes till Assurs minne av hans fru Ginnlog.

Hennes släkt kom från västra Södermanland och var en av de främsta i hela Mälardalen. Råstningen berättar också om hur hon lät bygga en bro för att äta honon. Runstenen ritades 1866 iornurad i Bro kyrkas vapenhus. Den flyttades sedan till sin nuvarande plats. Var den står från början vet man inte men med tanke på den bro som nämns så kan den ha stått norr om kyrkan där den gamla sockenvägen korsade ån.

Framför ån ligger ett gravfält från vikingatiden med ungefär 15 gravar. I den stora gravhögen ska enligt traditionen Assur vila och den kallas därför

Assurs hög. På ett gravfält på andra sidan kullen finns en ännu större gravhög, som nu är ganska förstörd, och vissa menar att det är Assurs hög.

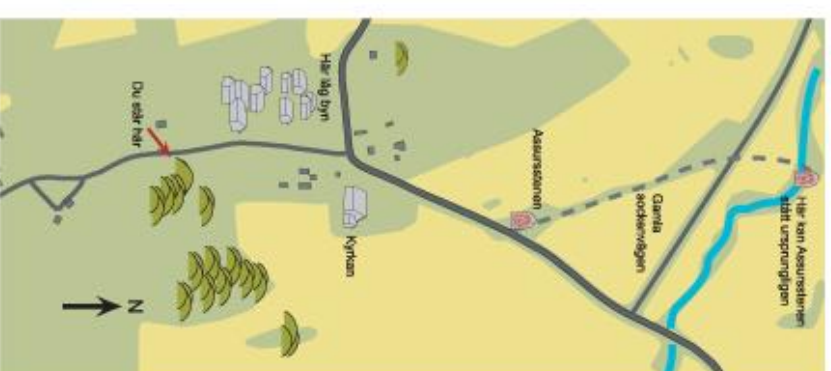
Gårdar med namnet Husby säts ofta i samband med den framväxande kungariket under vikingatiden och medeltiden. Husbyar var en benämning för kungliga förvaltningsgårdar. På dessa gårdar, eller snarare gods, bodde kungens närmaste män som bland annat ansvarade för att driva in skatt. Trollgen hette gårdens från början Bro och var en stormannagård. Under tidig medeltid kom den så i kunglig ägo och bytte namn till Husby.

På andra sidan vägen, mitt emot kyrkan, låg från till 1800-talet byn Husby. Under medeltiden var den en av Mälardalens största byar. Du kan fortfarande se spår efter husgrunder och med lite fantasi kan man göra sig en bild av hur det såg ut här en gång i tiden.

 The rune-stone by the side of the road was made around the year 1000. In memory of Assur, son of earl Håkon. Assurs wife, who had the stone made also had a bridge built across the river. This is probably where the runestone first was situated. Just across the road, one of the largest medieval villages in the Mälare Valley was situated.

ƒ u p o r k h n i a s t b m l R

Runskriften brukar kallas futhork efter de nio första bokstär i runorna. Det menar som du kan se här har 16 bokstäver som skrivs omvända på 800-talet i Kr. Tidigare användes bara ett alfabet med 24 bokstäver. Runstenarna i Uppsala är ritade med 16 bokstäver.

Husby i Bro, Upplands bro kommun

Språklig sammansättning

Språket är ganska tungt och akademiskt. Flera ord används som är svåra och gör texten svårare att ta till sig, t.ex. etablerades och besittning skulle kunnat bytas ut till enklare ord.

Förgivetta ganden

- ◆ Socken är ett gammalt begrepp och vart dess gränser går vet i stort sett ingen utan en sockenkarta framför sig. Det skulle därför varit lämpligare att använda något som fler kan relatera till idag, eller kanske bara skriva området.
- ◆ Tidslinje hade varit bra, vikingatiden är utskriven i årtal men inte medeltiden.
- ◆ Vem var Sveakungen? Detta begrepp kräver att läsaren känner till järnålderns samhällstruktur på förhand.
- ◆ Folketro om Assur blandas med fakta. Hade varit tydligare med var forskningen står och inte bara hänvisa till tradition.
- ◆ Vilka är "vissa" som menar?
- ◆ "Stenen restes till Assurs minne av hans fru Ginnlög". Skrivelsens hans fru hör hemma i en manligt dominerad historieskrivning där kvinnor är underordnade männen i betydelse. För att vrida på detta kunde man t.ex. ha skrivit "Ginnlög reste stenen till minne av sin man Assur." Då blir även Ginnlögs handling mer aktiv.

Faktafel

Denna skylt står på gravfältet, ganska långt ifrån runstenen. Kopplingen till runstenen är rent spekulativ. Det borde vara två skyltar istället. En om runstenen och en om gravfältet.

Välkommen till Helgö - den heliga ön

I minst fem hundra år var Helgö en viktig centralplats i Mellanområdet. Här bodde samhällets ledare och hit kom folk för att offra till högre makter. De fantastiska lämningarna var länge gömda, men återupptäcktes av en slump på 1950-talet. Arkeologer har undersökt dem i närmare trettio år. Fram tonar nu bilden av en imponerande gård med en spännande kultplats.

Första gången hittades masken på Helgö 1955. Den är gjord av ett träslag som inte längre finns i Sverige. Masken är cirka 10 cm hög och 10 cm bred.

En av de mest imponerande fynden på Helgö. Den är gjord av ett metall som inte längre finns i Sverige. Objektet är cirka 100 cm långt och 10 cm bredt.

Upprättelsen

Våren 1950 bestodde sig huvudstadens bebyggelse för att delta vid en utgrävning vid en sommertorp. Där upptecknades, till vår glädje, sex gravar. Men vad som väntade på arkeologerna var Helgö. Det var en konstnärligt utformad gård som var byggd för att vara en ceremoniell plats. Den var byggd av ett träslag som inte längre finns i Sverige. Den var byggd av ett träslag som inte längre finns i Sverige. Den var byggd av ett träslag som inte längre finns i Sverige.

En av de många fynden som hittades på Helgö. Den är gjord av ett träslag som inte längre finns i Sverige.

Undersökningarna

Helgö och dess utgrävningar har varit ett av de mest intressanta och viktigaste forskningsområdena i Sverige. De har varit ett viktigt forskningsområde för arkeologer och historiker. De har varit ett viktigt forskningsområde för arkeologer och historiker. De har varit ett viktigt forskningsområde för arkeologer och historiker.

Namnet

Det är mycket intressant att se att namnet Helgö har varit ett viktigt namn i Sverige. Det har varit ett viktigt namn i Sverige. Det har varit ett viktigt namn i Sverige. Det har varit ett viktigt namn i Sverige.

Fyndet

På Helgö finns det ett stort fynd som är ett av de mest intressanta och viktigaste fynden i Sverige. Det är ett stort fynd som är ett av de mest intressanta och viktigaste fynden i Sverige. Det är ett stort fynd som är ett av de mest intressanta och viktigaste fynden i Sverige.

En av de mest imponerande fynden på Helgö. Den är gjord av ett metall som inte längre finns i Sverige. Objektet är cirka 100 cm långt och 10 cm bredt.

En detaljerad karta över Helgö som visar de olika utgrävningarna och de fynden som hittats där. Kartan inkluderar även en skala och en nordpil.

Helgö var en viktig plats i Mellanområdet. Den var en viktig plats i Mellanområdet. Den var en viktig plats i Mellanområdet. Den var en viktig plats i Mellanområdet.

Helgö var en viktig plats i Mellanområdet. Den var en viktig plats i Mellanområdet. Den var en viktig plats i Mellanområdet. Den var en viktig plats i Mellanområdet.

Talningarna

De många spännande fynden vittnar om att Helgö var en viktig plats i Mellanområdet. De många spännande fynden vittnar om att Helgö var en viktig plats i Mellanområdet. De många spännande fynden vittnar om att Helgö var en viktig plats i Mellanområdet.

Helgö och världen

Helgö och dess utgrävningar har varit ett av de mest intressanta och viktigaste forskningsområdena i Sverige. De har varit ett viktigt forskningsområde för arkeologer och historiker. De har varit ett viktigt forskningsområde för arkeologer och historiker.

Upprättelse Helgö på flera sätt

Helgö och dess utgrävningar har varit ett av de mest intressanta och viktigaste forskningsområdena i Sverige. De har varit ett viktigt forskningsområde för arkeologer och historiker. De har varit ett viktigt forskningsområde för arkeologer och historiker.

Helgö och dess utgrävningar har varit ett av de mest intressanta och viktigaste forskningsområdena i Sverige. De har varit ett viktigt forskningsområde för arkeologer och historiker. De har varit ett viktigt forskningsområde för arkeologer och historiker.

Helgö, Ekerö kommun

I området sitter fyra skyltar. De är producerade vid samma tillfälle, år 2008, och samtliga är i gott skick. Överlag är informationen på skyltarna mycket akademisk med begrepp som inte förklaras och arkeologiska teorier som är svåra att hänga med i även om man är arkeolog. Risken finns att väldigt många inte förstår hela eller delar av skyltarna och därför känner att de inte är riktade till dem. Det vill säga här finns en överhängande risk för en känsla av exkludering.

Skylt 1. Välkommen till Helgö— den heliga ön

Språkets sammansättning

Språket är relativt enkelt och sakligt.

- ◆ Ordet fornborg förklaras inte
- ◆ Ordet okränkbar behöver förklaras.
- ◆ Vad är en vårdkase?

Förgivetta ganden:

- ◆ Att sätta Holmqvist i fokus med ord som "hans arkeologer" och "under hans fötter" skapar en känsla av en manligt dominerad värld vilket är onödigt eftersom undersökningen utfördes av både män och kvinnor.
- ◆ Varför tyder exotiska och unika föremål på att platsen var förknippad med högre makter?
- ◆ Uppsalakungen förklaras inte – fanns det alltså fler kungar under denna tid?
- ◆ Tidslinje skulle varit bra, t.ex. nämns folkvandringstid och vendeltid men inte när dessa inträffade.
- ◆ I ingressen står det att Helgö var en centralplats där folk bodde och även att folk kom hit för att offra, samtidigt som det står att det var en imponerande gård. Inne i texten står det att det var en hantverksplats. Sedan står det att det var en samlingsplats. Det vill säga det är mycket rörigt och svårt att förstå. Texten kräver att man redan kan en hel del om järnålderns samhälle. Inte ens i egenskap av arkeolog får jag riktigt ihop alla de perspektiv man velat förmedla här.

Husgrupp 2

- närmast det heliga berget

Hit, till foten av ett heligt berg, flyttade samhallets ledande familj på 200-talet e Kr. Platsen var väl vald, för den var centrum i den forntida kulturen, där man offrade till högre makter. I festhallen hölls gästabad och religiösa ceremonier.

Håll utkik efter terrasser i backen framför dig! Där låg forntidens hus. Terrasserna har byggts som trappsteg i slanten, för att husen skall ligga plant och inte rasa ned. Du kommer snart att kunna se terrasser för flera hus. Jämför med arkeologernas noggranna uppgrävning härintill.

Ser du det stora fyttblocket på andra sidan? Strax intill gjordes den första uppgrävningen på 1950-talet. Därefter har undersökningarna utvidgats. Idag är nästan hela den gräsbekväxa backen totalundersökt av arkeologer.

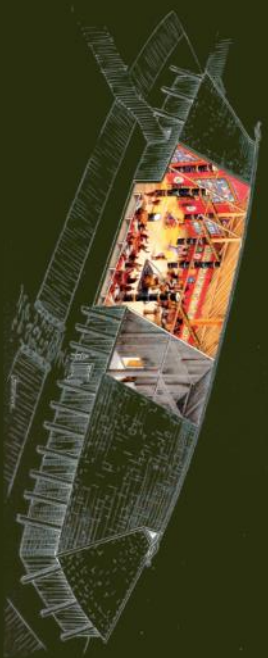
Här, i Husgrupp 2, har arkeologer undersökt två olika halvyggnader. Den äldsta var 43 m lång och låg längst ned i backen. Den överlagras till hälften av

dagens bitväg, en del som inte är underöfikt. I den yngre hallen gjordes arkeologerna de mest kända fynden, bland annat en budbärare och en frisk krakla.

Här har de också hittat forntida glas och flera så kallade guldgulbar små tunna guldbleck som föreställer kärlekspar i rallel). Blecken tros avbilda fruktbarhetsguden Frey och hans Gerd.

Till stormannafamiliens gård hörde alltid en halvyggnad för gästbad.

Ritualer och religiösa ceremonier. Hit hörde också människor som inte var fra. De utförde de yngsta sysslorna på gården, som t ex att mala säd till mjöl. Flera malstenar har hittats här. Några ligger kvar intill det stora fyttblocket.

Teckningen ovan visar hur det kan ha sett ut framför dig vid tiden omkring 600 e Kr. Jämför med arkeologernas planritning här intill. Till höger i bild skymtar huset som på planen heter III A. Mitt i bild ser du en festhall. Den lilla bilden visar en hur en festhall kan ha sett ut invändigt.

Teckningar och rekonstrering av plan: Mats Vanhem, Uppmåttning: Kitzler Ahlefeldt & Hedenstierna Jonsson

Ever since its discovery in 1950, it has taken archaeologists 25 years to examine the hill almost entirely. Right next to the holy mountain there were several houses in the olden times, a big hall - among other buildings - for feasts, rituals and religious ceremonies. This is where the most noteworthy finds stem from, among other things, small gold plates that probably depict Frey and his consort Gerd.

Skytten är producerad av Stockholms läns museum 2008 i samarbete med Ekerö kommun, Farminnesällskapet på Mälaren och Riksantikvarieämbetet. Texterna är granskade av Kristina Lamm och Torun Zachrisson, Stockholms universitet.

Skylt 2. Husgrupp 2—närmast det heliga berget

Språkets sammansättning

- ◆ Meningen "du kommer snart att kunna se terrasser för flera hus" är lite svår att förstå. Vad avses? Kommer man att se dem om man rör sig i landskapet eller kommer man att "få upp" ögonen för dem?
- ◆ Skylten kräver att man läst den första skylten men även då kan det vara svårt att förstå meningen om "den första upptäckten på 1950-talet".
- ◆ Vad är en irisk kräkla?
- ◆ Även om begreppet guldgubbe förklaras så är frågan hur många som vet vad ett guldbleck är.
- ◆ Vad är ett gästabad?
- ◆ Syftningsfel? – de ofria hör väl till familjen och inte till hallbyggnaden?

Förgivetta ganden

- ◆ Alla vet inte vad ett flyttblock är. Kräver bakgrundskunskap om hur inlandsisen arbetat. Det skulle ha kunnat funka bättre att skriva den stora stenen eller liknande.
- ◆ Hallbyggnader är inte ett enkelt begrepp, en hall är för de flesta ett mindre rum i ett hus.
- ◆ Vilka människor var inte fria? Vad innebär det? Återigen krävs förkunskaper om järnålderns samhälle för att förstå.
- ◆ Tråkigt och exkluderande med det manliga perspektivet gällande både stormannafamilj och att Gerd framställs som tillhörande Frej.

Bild

Planerna med uppmätningar av husterraserna är intressanta för mig som arkeolog och jag förstår hur jag ska "läsa" dem. Men frågan är hur någon som inte arbetat med digital teknik eller arkeologiska planer egentligen kan förstå dem. Det är konstiga snuttar i rött som inte är förklarade och husen är inmätta med flera röda streck—vad betyder det?

Den hall som avbildats är även väldigt stor i förhållande till vad de arkeologiska undersökningarna pekar på. Något som blir en aning vilseledande.

Kultplatsen i världens mitt

Det heliga berget

Högt uppe på berget ligger gravar som är två till tre tusen år gamla. Forn tidens människor hagnade in berget med stennmur, kanske för att man upptäckte platsen som helig. På 200-talet e Kr flyttade samhälls ledare hit, till foden av det heliga berget. Ledarna måste hålla sig väl med gudarna, annars äventyrades alla människors välgång. Nödder, svält, krig och sjukdomar troddes kunna undvikas genom regelbundna offerceremonier.

Den kala klippan

Från 200-talet e Kr började kullen utövas invid foden av den kala klippan här till. Här har forn tidens människor kommit i kontakt med det övernaturliga. Platsen har uppfattats som ett kosmos i miniatyr. Ritualerna har ägt rum utomhus, under bar himmel.

Det rituella brödet

Runt omkring klippan har arkeologer undersökt metertjocka kulturlager. Mängder av fröd visar att människor la grt med gåvor här, till högre makter. Här har arkeologer hittat skallar av tambockap, förkolnade bröd, bronsqvarnfornål och smidda järnfornål. Människor har fört med sig gåvor till ön. En sådan kan ha varit såd.

Sådan matdes här till mjöl på en roterande vindkvarn. Därefter bakades bröd i en vedeldad ugn. Den malande förelsen liknar miltalavets rotation kring sin egen mittaxel. Bakat bröd var en del av den romerska makturen som hittade ända till Helgo. Fynden tyder på att brödet intogs under rituella former. Det var inget man åt till vardags.

Bot mot sjukdomar

Forn tidens människor kunde här ta del av rituella måltider och dyckscerfier. Trolligen leddes ceremonierna av religiösa specialister, vid

bestända tider på året. Säkert har dessa haft flera funktioner i bygden. Just här har arkeologerna hittat keramiska instrument. Kanske kunde prästerna erbjuda bot mot sjukdomar, med särskilda verityg som troddes ha speciella krafter?

Världens mitt

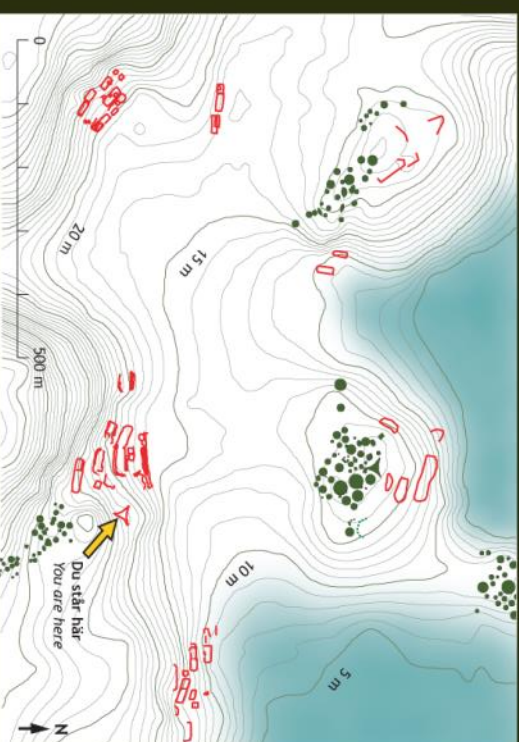
Det rituella brödbakandet pågick från 200-talet till 500-talet e Kr. Platsen var länge central i bygdens kulturliv. På 600-talet reste utövarna en stor pale just här. Kanske en symbol för himlens och världens stöttepelare?

På 800-talet byggde vikingarna en treudd. Du kan se dess form i marken framför dig. I den nordiska mytologin stod jätteräddet Yggdrasil i världens mitt, och treudden kan ses som en symbol för trädets rötter.

I treuddens mitt la de vikingarna hästben under en sten. Exakt vad det symboliserade är osäkert, men från många håll vet vi att hästen spelade en central roll i järnålderns religiösa ritualer.

Utsikt från platsen

Vad kunde man se härifrån under forn tidens? Tänk bort alla träd, till att börja med. Från treudden (se gul pil på bilden ovan) kunde du sedan överblicka hela området. Du kunde se husen (rött) som "kalktratte" upp mot berget här närmast. Nedanför slanten gick en väg bort mot verkstads husen. Invid stranden i öster. Den blå färgtonen på bilden, visar ungefär var havsstranden gick under 300-talet e Kr. De flesta gravarna ligger på öns norra sida. Men ett gravfält väcker undran... Det ligger här, strax bakom dig, mellan den kala klippan och det heliga berget. Gravarna här är anorlunda och liknar inte ett vanligt gårdsgravfält. Vilka människor begravdes här?

The cult site - the centre of the world

 It was here - by the bare cliff - that people in ancient times would lay down their offerings to their gods at regular ceremonies. It was believed that it would counter harsh times, famine, war and illness. On the very spot where you are now standing, archaeologists discovered quantities of sacrificial iron and bronze artefacts, skulls of livestock, along with surgical instruments.

Here grain was ground to flour in hand querns made of stone. From this flour bread was made and baked in wooden fired ovens nearby. The bread was then eaten as part of a ritual in the 7th century a pale was set up to mark the centre of the cult - the centre of the world. At some time in the 9th century AD, the site was sealed with the stone trident visible even today.

Skytten är producerad av Stockholms läns museum 2008 i samarbete med Ekerö kommun, Fornminnessällskapet, på Mälardärna och Riksanthistoriska berget. Texterna har granskats av Kristina Lamm & Torun Zachrisson, Stockholms universitet.

Ring!

Hör historien och se på bilder i din mobiltelefon.

HEAR THE STORY ON YOUR CELLPHONE!

Ring CALL 08-509 318 99
Sla kod ENTER CODE 1201

Tid: ca 3,5 min
Kostnad: Vanlig samtalstaxa
REGULAR PHONE FEE APPLIES
(totalt ca 2 - 3 kr)

Provided by audionome

Skylt 3. Kultplatsen i världens mitt

Språkets sammansättning

Texten är svår att hänga med i. Man får svårt att förstå om detta är något som arkeologerna tror eller om det är något järnålderns människor trodde. Den innehåller även mängder av begrepp som behöver förklaras för att den ska gå ta till sig utan avancerade bakgrundskunskaper. Jag har läst arkeologi och religionshistoria och förstår vad som avses i stort men utan den bakgrundskunskapen skulle det troligen inte gå att förstå nästan något av vad som står på skylten. Skylten kan troligen upplevas exkluderande av alla som inte läst arkeologi.

- ◆ Första stycket under rubriken "Världens mitt" är mycket svårt att förstå. Vad är rituellt brödbakande och hur hänger det samman med kult? Utövarna av vad? Vad är himlens och världens stöttepelare?

Förgivetta ganden

- ◆ En tidslinje behövs. Många årtal nämns.
- ◆ Den kala klippan? Är det viktigt att den är kal? Har den alltid varit det?
- ◆ Att det finns flera gudar är inte en självklarhet. För många människor finns det bara en gud. Med andra ord bör man förklara när man skriver om "gudarna".
- ◆ Det övernaturliga och religion är inte samma sak. Det finns en tvetydighet i om man talar om hur vi ser det idag eller hur man ansåg de såg det under järnåldern.
- ◆ "Ett kosmos i miniatyr" behöver förklaras eftersom det är ett avancerat begrepp som framförallt används inom religionsarkeologi och inte på något vis är kunskap som många delar.
- ◆ Vad är ett kulturlager?
- ◆ Hur äter man under rituella former? Vad är rituellt brödbakande?
- ◆ Att bröd hör till en romersk matkultur gör att man undrar om man inte åt bröd här då? Kom brödet hit med romare?
- ◆ Meningen om att mala liknar himlavalvets rotation är lösryckt och konstig? Menar man att människorna då såg detta eller är det något man anser idag?
- ◆ Vad är ett dryckesoffer?
- ◆ Religiös specialist? Präst? Är det samma person? Varför används olika begrepp?
- ◆ Vilka vikingarna var är inte självklart för alla. Att de byggde en treudd här blir en märklig mening om man inte vet att man troligen avser samma människor som bodde på platsen. För många är vikingar människor som reste runt på båtar och slogs och handlade.

Bilden

Som arkeolog förstår jag att detta är en planritning med gravar, utsatta i grönt, och husgrunder och liknande stenkonstruktioner i rött. Men detta är inte allmän kunskap. Även om man på tidigare skylt talat om att husgrunderna är markerade med rött så är det svårt att förstå gytret av röda streck och ingenstans finns en legend som nämner att de gröna plupparna är gravarna.

Det heliga berget

Närmare himlen än så här, kom inte forntidens människor. Här uppe valde de att begrava sina döda för tre tusen år sedan. Berget var heligt och hägnades in med en mur av sten. Strax nedanför låg en imponerande gård. Dit kom skepp från när och fjärran.

Mitt i farleden

Du befinner dig ca 50 meter över dagens havsnivå. Härifrån kan du blicka ut över Södermanland och Botrykalandet. Nedanför stupet går farleden mot det inre av Mälaren.

Gravar och hägnad

Här intill ligger två gravösen. De är inte undersökta av arkeologer, men av formen att döma är de två till tre tusen år gamla. På vägen upp hit passerade du också en flack stennur. Den är troligen lika gammal som gravarna och antades för att hägna in området. Stennuren har undersökts av arkeologer, men inte gått att datera exakt.

Markprover

Över hela fornlämningsområdet på Helgö, har forskare tagit markprover. Just innanför stennuren har de uppnått mycket höga fosforvärdet. Detta kan tyda på att forntidens människor har offrat djur här, som lämnats att levande djuren över muren till andra sidan, där de offerades åt högre makter?

Här uppe finns också en liten mosses. I den har forskare hittat pollen och marksediment som är från forntiden. Proverna avslöjar att berget nyttjades intensivt mellan 500 f Kr till 800-talet e Kr.

Fortidens ledare

Troligen leddes ceremonierna dels av religiösa specialister, dels av storgårdens ägare, vid bestämda tider på året. En ledare förväntades vara vältalig, gynnild på mat, och rundhant släsa gåvor på sina underlydande: vapen, smycken, kläder. Ledarens hustru var särskilt viktig i dryckesceremonierna, genom den turordning som hon skänkte i människors glas eller dryckeshorn.

Alla människors välgång

Ledarna skulle också hålla sig väl med gudarna genom att blota till dem och hålla deras offerplatser i gott skick, annars äventyrade man alla människors välgång. Man ville undvika nedår med svält och misväxt, undvika krig och sjukdomar. Därtill var det gott förhållande till högre makter livsavgörande.

Helgö och omvärdten

Under forntiden låg Helgö mitt i nätet av flera viktiga vattenleder, som användes för tunga och långväga transporter, året runt. Härifrån kontrollerades lokala varutflöden och ett välstånd byggdes upp med tiden. Till Helgö kom människor från hela regionen för att delta i religiösa ceremonier. Besökarna tog med sig värdefulla, exotiska föremål som i vissa fall hade fördäts från andra delar av världen.

Hantverket på Helgö blomstrade mellan 400-talet och 600-talet e Kr. På 700-talet anlade vikingarna handelsplatsen Birka, en mil härifrån. Birka övergavs två hundra år senare, men på Helgö låg en stormannagård kvar länge.

The holy mountain

Right next to us are two graves that are two to three thousand years old, judging from the shape of the graves. You will see them as flattened cairns. Further down the hill there are traces of an ancient stone wall that might have enclosed the mountain. Scientists have taken soil samples from within the wall enclosure to find that the area was widely tilled between BC 500-800 A.C. There animals were sacrificed to higher powers and laid to rest.

The graves are located at the crest of the mountain, 50 metres above sea level. Perhaps they wanted to be as close to heaven as possible? Below us the channel passes into the interior of Lake Mälaren. Helgö was situated at the centre of the intersection of many lengthy waterways. Artefacts from far and near wound up here.

Skylt 4. Det heliga berget

Språkets sammansättning

Språket är något enklare att förstå än på de övriga skyltarna. Dock förekommer flera begrepp som behöver förklaras och ordval som är onödigt svåra.

- ◆ Sista meningen i första spalten: "Kanske skickades de levande djuren över muren till andra sidan..." är svår att förstå. Vad avser man?
- ◆ Vad betyder rundhänt?

Förgivetta ganden

- ◆ Vad är ett markprov, vad är ett fosfatvärde?
- ◆ Vad innebär det att berget nyttjades?
- ◆ Vad är en religiös specialist?
- ◆ Vad är ett ägarpar?
- ◆ Meningen om ledarens hustru utgår ifrån en manlig historieskrivning där kvinnan ses som mindre viktig och underordnad mannen. Det framgår även implicit att man anser att en ledare måste vara en man, om man inte är väldigt progressiv och menar att queerledarpar var möjligt. Något som dock med tanke på övriga skyltar inte känns riktigt troligt.
- ◆ Vad betyder blota?

Bilden

Texten på bilden behöver förklaras. Jag som arkeolog vet att det är folkgrupper som är utsatta med namn men detta är inte något självklart. Inte heller är det allmän kunskap vad Tiundaland är.

Faktafel

Att vikingarna anlade Birka är omdiskuterat. Det skulle ha varit bättre att skriva att "Birka anlades" eller liknande kortfattad information. Speciellt eftersom många har en bild av vikingar som sjöfarare som rövar och slåss.

Hammersta borgruin

Detalj av kallekänslingsarna i tåket i Ösmo kyrka. Målningarna antas ha beställts av Brita Olofsdotter Tott som tack för att hon beivrades från sitt dödsstraff efter att ha spionerat på sin man för danskarnas räkning.

marken, den nådde man via en trätappa som kunde hissas upp. Idag är det bara källarvåningens kraftiga stennmurar som är bevarade.

Framför dig ligger Hammersta borgruin. Borgen byggdes på 1300-talet av Eringsjöle Nilsson d å. Hans pappa var gift med en systers till den Heliga Birgitta. Anknytningen till den Heliga Birgitta har gett upphov till en tradition om att det har legat ett kloster här, men så är inte fallet.

Hammersta hade ursprungligen två våningar med en ingång som satt högt över

Riktigt intressant blir historien under 1400-talets mitt då Eringsjöle Nilsson d y ägde gården. Efter att hans första fru dött gifter han om sig med den danskärrade Brita Olofsdotter Tott. Under 1450-talet var det politiska läget mellan Sverige och Danmark spånt. Eringsjöle Nilsson var rådsberre och hans fru Brita skaffade hemliga uppgifter åt danskarna genom att spionera på sin man. Hon avslöjades dock och dömdes till döden, men benådades. Som tack för detta anses hon ha bekostat kalkmålningarna i Ösmo kyrka. Hon ägnade sig också åt

att förfälska handlingar och sigill. Vid hennes död uppspodd det stor förvirring eftersom hon sålt Hammersta till Sten Sture d å samtidigt som hon donerat gården till Uppsala domkyrka. Detta ledde till en tvist mellan domkyrkan och Sten Sture som slutade med att Sten Sture fick behålla Hammersta. Efter slutet av 1400-talet lämnades borgen att förfälla.

These are the remains of Hammersta castle. It was built in the 14th century. Originally the castle had two floors with an entrance high above the ground, reached by wooden stairs. During the 1450's the political situation between Sweden and Denmark was tense. The resident of the castle at this time was married to a Danish-born woman. She spied on her husband for the Danish, got caught and sentenced to death. Later she was pardoned and it's said that she showed her gratitude by financing the fresco-paintings in Ösmo church. The castle was abandoned in the 15th century and soon it turned into a ruin.

Ösmo socken, fornlämning nr 314. Vårdas av Skårgårdsstiftelsen. Fornlämningen är skyddad enligt lag. Länsstyrelsen. Skyften producerad av Stockholms läns museum 2001.

Hammerstahus ruin, Nynäshamns kommun

Hammersta hus är en välskött ruin med tydlig skyltning från större väg och goda parkeringsmöjligheter samt tydlig skyltning från parkeringen till ruinen. Skylten är dock kraftigt blekt och svåräst. På skylten står det "framför dig ligger Hammersta borgruin", lyfter man blicken tittar man dock rakt in i en taggig buske. Men detta är en petitesse eftersom det är uppenbart ruinen ligger till höger om dig.

Språkets sammansättning

Texten fungerar i stort bra men innehåller vissa försvårande begrepp

- ◆ Det är inte självklart att alla vet att d.ä och d.y står för den äldre respektive den yngre. Det hade varit lämpligare att skriva ut det i sin helhet.
- ◆ Begreppet Rådsherre är inte något som alla vet vad det är utan kräver bakgrundskunskap, troligen mer än vanlig svensk grundskola. Det går inte att förstå varför det är av betydelse för historien att han är rådsherre om man inte vet vad en sådan hade för uppgifter.
- ◆ Varför nämna att ägaren gift om sig. Det tillför inget till berättelsen.

Förgivetta ganden

- ◆ Varför man tar med kopplingen till heliga Birgitta och den felaktiga traditionen om att det skulle legat ett kloster på platsen är lite förvirrande. Varför ta upp plats med detta?
- ◆ Att skriva att "riktigt intressant blir historien" gör man undrar varför, för vem är detta riktigt intressant? Var historien före inte intressant?
- ◆ Historien handlar till mycket stor del om Brita Olofsdotter Tott, att nämna henne som "hans fru" och att "han gifter om sig" bekräftar ett förgivetta ganden om könsroller där det framställs som att mannen och hans handlingar är både viktigare och mer aktiva än kvinnans, trots att historien i övrigt handlar om Brita.

Faktafel

Sedan skylten producerades har det utförts arkeologiska undersökningar på platsen vilka borde nämnas på en ny skylt. Överhuvudtaget nämns själva borgen i sig väldigt lite i skylttexten.

Knistahammar-Bög-Väsby, Sollentuna kommun

Skylden står invid ett gravfält från järnåldern, men handlar om hela området—Järvafältet. Skylden är mycket sliten och nästan omöjlig att läsa. Den står dessutom inte på den plats som pekas ut på den.

Språkets sammansättning

Språket är OK, men det förekommer begrepp som försvårar förståelsen och texten är så faktaspäckad att man inte haft utrymme för att förklara dem. Vilket gör att den blir väl tung ta till sig.

- ◆ Vad är en strandäng?
- ◆ Vad är en stensträng?
- ◆ Vad är ett odlingsröse?

Förgivetta ganden

- ◆ Varför låg platsen där jag står under vatten. Jag vet att det finns något som kallas för landhöjning och jag vet vad den innebär, men detta är inte kunskap som alla har.
- ◆ Alla vet inte hur ett skärgårdslandskap ser ut. Det är en kunskap som främst delas av de som besökt eller är uppvuxna i länder som har en skärgård.
- ◆ Att man under bronsåldern lade sina döda så nära himlavalvet det gick med utsikt mot havet och att man mötte morgonsolen i öster är en mycket märklig mening både faktamässigt och för förståelsen av texten. Som det står nu är det lätt att tro att människorna under bronsåldern delade en kristen tro med himmel och betydelse av att på sista dagen resa sig mot öst. Detta är något jag läser in som arkeolog dock. Har man inte den bakgrundsinformationen kan det dock ändå födas frågetecken rörande att man skulle möta morgonsolen i öst. Vad innebär det? Den döde är ju död och ligger väl där? Eller vad avses?
- ◆ Vår tideräknings början insinuerar att läsaren har samma tideräkning, men att så är fallet är inte säkert och en sådan formulering kan lätt upplevas exkluderande om man inte delar samma uppfattning om tiden.
- ◆ Vad betyder det att dra in något till kronan? Vad är kronan?
- ◆ Edsberg nämns men är ej utsatt på kartan varför det kräver kunskap om närområdet för kunna relatera till denna mening. Samma sak med Häggviksleden.

Bilden

- ◆ Pilen vart skylden sitter är fel. Skylden sitter vid Knistahammar.

Faktafel

Att skålgropar har att göra med offer för lyckad skörd, kreaturans välbefinnande osv hänger ihop med folketro och det blir fel att skriva detta som om det vore fakta under rubriken järnålder.

HÄR BEGRAVDES EN MÄKTIG MAN

Framför dig ligger ett gravfält med 180 gravar från järnåldern (ca 300-1100 e.Kr.) och en stor begravningshöj, "Nordlans höj". Människorna som begravde sina döda här bodde förmodligen ganska nära gravfältet.

Nordlans höj är en av Mellandalen's största gravhögar, den mäter 55 m i diameter och är ca 11 m hög. Högen byggdes troligen under 500-600-tal. Den som skulle begravas i en sådan här storhöj blev vanligen bränd på bål tillsammans med husdjur och dyrbara gravgåvor.

En stormannaätt

Det här sannolikt tagit minst 10 000 dagsverken att bygga Nordlans höj, d.v.s. 100 man som arbetar i 4 månader. Det visar att en maktig stormannaätt härskade här som kunde kräva lojalitet och arbetskraft av sina grannar och underlydande. Även under medeltiden var det här en betydande plats. Det var en "Husby", d.v.s. en kunglig förvaltningsgård.

Ett strategiskt läge

Gravfältet ligger på Stockholmsisen och där gick en väl trafikerad väg under forntiden. Sannolikt gjorde den höjre vattennivån att man hade en direkt vattenförbindelse med Mälaren. Här möttes alltså två farleder vilket gav ett strategiskt bra läge för bosättning.

Det var vanligt att man byggde storhögar på just sådana här ställen där många människor passerade förbi. Härifrån kunde storhögen ses vida omkring och tydligt demonstrera ättens makt och rikedom.

Gravar har försvunnit

Ursprungligen var gravfältet mycket större men under 1800-talet tog man grus här och gjorde dessutom arkeologiska utgrävningar. Det har gjorts åt minst ett 40-tal gravar försvunnit. Gravarna som då togs bort var både brändgravar och skeletgravar. Man har hade bl.a. spånbröcklor, spjutspetsar, en glashögare av trankigtgryp, pärlor och en sölja med cloisonné.

Man försökte även gräva ut stäl-
va storhögen, Nordlans höj, på
1800-talet. Det slårbrödes
aldrig, men än idag syns en
insjunkna skara i högens östra
sida som minner om brandisen.

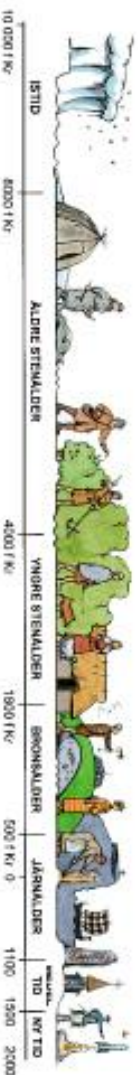
Så här kan en venedigss zorroa
vart nedsl. Illustration till höger
av Mats Wikström.

Påker och ar deltagarna
som brände, under 1800-talet
kopieringar
U. Almqvist 1900.

This is a prehistoric cemetery dating from the late Iron Age (500-1100 AD). On the top of the hill you can see a large burial mound from 500-600 AD. The man buried here belonged to the local aristocracy.

Norrunda socken, förtärrning nr 31
Vårdas av Sigtuna kommun
Förtärrningar är skyddade enligt lag
Länssynalen

STOCKHOLMS
LÄNS MUSEUM 1999

Nordians hög, RAÄ 31, Sigtuna kommun

Språkets sammansättning

Språket fungerar bra. Man redogör relativt rakt och enkelt för en patriarkal bild av järnåldern med gravskick och maktstruktur. Men både motsägelser och förgivandetta ganden gör att skylten kan upplevas som oklar.

- ◆ Begreppet att något "minner om" är onödigt gammaldags.
- ◆ Vad är cloisonné?

Förgivetta ganden

- ◆ Namnet "Nordians hög" förklaras inte.
- ◆ Varför den som brändes på bål hade med sig husdjur och gravgåvor behöver förtydligas. Varför gjorde man det? Alla delar inte en kunskap om ett dödsrike och att den döde får med sig saker i graven kan då upplevas som märkligt.
- ◆ Begreppet Husby förtydligas med kunglig förvaltningsgård, men vad begreppet förvaltningsgård är i sin tur innebär är inte kunskap alla besitter.
- ◆ Alla vet inte att det i Sverige finns en landhöjning vilket gör meningen om den högre vattennivån problematisk.
- ◆ Bildtextens begrepp vendeltid förklaras inte med årtal.
- ◆ Referensen till Månadsbladet är onödig.
- ◆ Varför det skulle ligga en mäktig man i graven förklaras inte utan tas bara förgivet. Varför inte till exempel en kvinna? Rubrik och bild förmedlar en manlig exkluderande historia.

Motsägelser

- ◆ Inkonsekvens mellan tidslinjen och texten gällande järnålderns början.

Bild

- ◆ Bilden hör samman med texten men visar även den på en föråldrad syn på järnåldern som en manlig period präglad av våldsamheter.

1. Jarlabankes bro

I ständigt förändring

Jarlabanke var en storbonde som levde under 1000-talet här i trakten. Han var nog så berätta hur mäktig han var. Här vid Jarlabankes bro byggde han en imponerande väg som kantades av fyra runstenar. Två av dem finns kvar än idag. Vägbanken har sedan använts i århundraden, ända fram till våra dagar.

Jarlabankes bro byggdes omkring år 1050 e.Kr. Den har förändrats mycket genom åren. Det finns inga bilder som visar hur det såg ut här på Jarlabankes tid. Den äldsta bilden är från 1600-talets slut. Då var riksantikvarie Peringskiöld här och ritade av de stenar han kunde se. Den bilden har legat till grund för en restaurering av Jarlabankes bro.

År 2005 placerades stenar ut på det sätt som teckningen visar. Arbetet genomfördes under ledning av experter från bland annat Stockholms läns museum. Genom åren har arkeologer tagit upp "titthål" på flera ställen. Undersökningarna visar att Jarlabankes vägbank ursprungligen var ca 150 m lång. Idag är nära en tredjedel av sträckan visualiserad här på plats.

Jarlabankes mäktiga släkt har rest många runstenar här i trakten. Vid Broby bro, strax söder om Vallentunasjön, kan du till exempel titta på stenar som hans farmor Estrid rest.

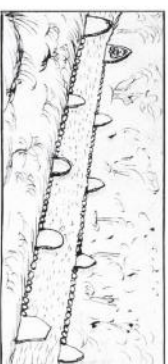
Båda runstenarna har i stort sett samma inskrift. Översatt till dagens svenska står det:

"Jarlabanke lär resa dessa stenar efter sig, medan han levde, och han gjorde denna bro för sin själ och ensam ägde han hela Tabby. Gud hjälpe hans själ!"

Runic inscription:
"Jarlabanke had these stones erected in honour of himself, while he was alive, and he made this bridge for his soul, and he alone owned the whole of Tabby. God help his soul!"

På Jarlabankes tid var det här ett samgjutet värmakområde. Hans bro gjorde det enkelt att ta sig över. Arkeologerna tror att vägen kanske gick till hans gård, som kan ha legat ungefär där Tabby kyrka ligger idag. (Foto: Sune Fridell)

Riksanthvarie Peringskiölds skiss över Jarlabankes bro från 1000-talets slut (Ur-ATN).

EN The causeway is well-known, erected by a well-to-do landowner named Jarlabanke around 1050 A.D., who had it built across a 150-m stretch of otherwise impassable wetland. Jarlabanke had the rune stones erected as well. Archaeologists have made studies but the causeway's exact appearance in Jarlabankes day is not known. A third of the stretch has been restored to what it is known to have looked like around 1700.

In the surrounding area, you can learn more about rune stones and life around Lake Vallentuna in the 11th century. The park, which is open to the public, all day year round, presents history and art in a playful way.

Om Runriket

Mellan åren 980 och 1130 e.Kr. restes över 1000 runstenar i Uppland, Tabby och Vallentuna är de kommuner som har allra flest. Stenarna var ofta målade i starka färger. Rika och mäktiga människor reste dem som minnesmärken och gränsmärken. Det var de första kristna i trakten som reste stenarna. Ofta har stenarna invigelse kors och andra kristna budskap.

I Runriket ingår rno besöksmiljö kring Vallentunasjön. Vid Jarlabankes bro, strax norr om Tabby kyrka, finns ett informationscenter om området. Runriket är ett samarbete mellan Tabby och Vallentuna kommuner samt Stockholms läns museum.

Ring så berättar jag!

How to contact us for more information

1. Ring / Call 08-501 211 20
2. Välj svenska/Choose English
3. Skicka 01/Enter code 01
4. Lyssna/Listen

The call will ring us in our
Områdes informationscenter på
Parkstråket i Vallentuna

Fotoförstärkning: 4. Vindlar av Tabby kommun, Länsstyrelsen.

www.runriket.se

Tabby kommun / Vallentuna kommun / Stockholms läns museum

Runriket, Täby och Vallentuna kommuner

I det så kallade Runriket finns 10 skyltar uppsatta på 9 platser. Alla är tillverkade samma år, 2007. Skyltarna hänger delvis samman med varandra vilket gör att det ibland är svårt att bedöma dem en och en eftersom information som återkommer förklaras på den ena skylten men ej på den andra till exempel.

Språket sammansättning

Texten flyter relativt enkelt och lätt. Några begrepp är dock onödiga eller behöver förklaras.

- ◆ Vad är en storbonde?
- ◆ Vad är en riksantikvarie?

Förgivetta ganden

- ◆ Vad innebär det att arkeologerna tagit upp "titthål"?
- ◆ Jag som är arkeolog vet vad ATA är. Det är inte allmän kunskap. Referensen är inte nödvändig att ha med här.
- ◆ Ordet bro kan behöva förklaras eftersom för de flesta idag behövs vatten för att vara en bro. En bro och en väg är idag inte samma sak.

Faktafel

- ◆ Att det bara finns två runstenar kvar gör att man undrar vart de andra två tagit vägen. Detta är ju egentligen inget fakta fel, men det hade varit bra att skriva detta på något annat sätt eller kort förklara hur stenarna kan ha försvunnit.

2. Täby kyrka

Täby kyrka

Täby kyrka kan ha haft en föregångare av trä. Kyrkan ligger ungefär där stormannen Jarlabankes gård antas ha legat på 1000-talet. Kanske har hans släkt låtit bygga ett kapell åt sig vid gården. Men detta har man inte hittat några spår efter. Dagens kyrka är byggd på 1200-talet. I dess vägg finns delar av en runsten inmurad. Stenen berättar om att mamma Gudlöf rest stenen till minne efter sin son Holme, som dött långt hemifrån i det vi idag kallar Italien.

Från början har runstenen här i kyrkan varit en del av ett par som stått vid Fittja gård, inte långt härifrån. Troligen har de två stenarna utgjort ett monument över den döde Holme. Den ena stenen är försvunnen idag, men tack vare ett dokument från 1600-talet vet vi hur texten på den lod. "Gudlöf lät resa stenarna efter Holme, sin son, och efter sig själv. Han dog i Langbardarland" Den andra stenen är alltså inmurad här i kyrkan. Den är i två delar och texten är inte fullständig.

Om Täby kyrka
Den kyrkobyggnad vi ser idag började byggas under senare delen av 1200-talet. Kyrkans planlösning är i stort sett bevarad från denna tid, vilket är mycket ovanligt. Vid 1400-talets mitt byggdes ett vapenhus framför södra ingången. Ekporten med de vackra järmbeslagen och stockläset är från samma tid. Kyrkogårdsmuren är från medeltiden.

Täby kyrka är allra mest känd för sina vackra kalkmålningar. Målningarna är gjorda under 1480-talet av den berömda Albertus Pictor, en av Sveriges mest framstående konstnärer kring sekelöskiftet 1500. Motiverna är hämtade från Bibeln men figurerna är klädda enligt modet under Albertus Pictors egen tid.

I trappan upp till läktaren finns en mycket speciell bild där döden spelar schack med en människa. Bilden slogs in av inspelaren Ingemar Bergman till en berömd scen i filmen "Det sjunde inseglet". (Foto: SLM arkiv)

Teckningen visar hur delarna passar ihop. Man tror att mästaren For har gjort runristningen. (Illustration: Dybeck)

Construction on the church began during the latter part of the 1200s. The plan of the church has, for the most part, remained unchanged from this period, which is unusual. During the 1480s the interior of the church was painted by the renowned master, Albertus Pictor. The theme is taken from the bible and up on the laih is a remarkable painting of death playing chess with man. The paintings are unusually well preserved as they have never been painted over.

Om Runriket

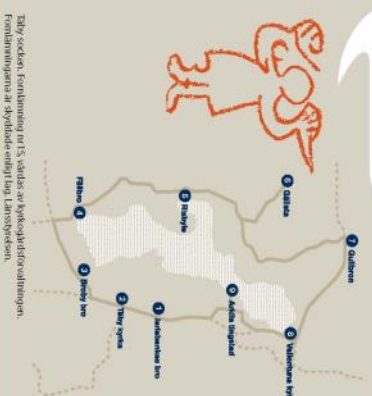
Mellan åren 980 och 1130 e.Kr restes över 1000 runstenar i Uppland. Täby och Vällertuna är de kommuner som har allra flest. Stenarna var ofta målade i starka färger. Rika och maktiga människor reste dem som minnesmärken och gränsmärken. Det var de första kristna i trakten som reste stenarna. Ofta har stenarna inristade kors och andra kristna budskap.

I Runriket ingår nio besöksnärliga Vällertunaskogen. Vid Jarlabankes bro, strax norr om Täby kyrka, finns ett informationscenter om området. Runriket är ett samarbete mellan Täby och Vällertuna kommuner samt Stockholms läns museum.

Ring så berättar jag!

For the story on your cellphone

1. Ring / Call 08-501 211 79
 2. Välj svenska / Choose English
 3. SÅK kod 027 / Enter code 02
 4. LYSNA / Listen
- Tillgå 3 minuter / Time ca 3 min.
Översätt språk / Translate language
Påskriv ditt namn

Täby socken, förklaring nr 15, vad är en kyrkostedsvallningen.
Fornminnena är skyddade enligt lag. Lärsvägen.

www.runriket.se

Skylt 2. Täby kyrka

Språkets sammansättning

Relativ enkelt och rakt.

Bilden

- ◆ Kanske skulle det varit mer informativt att ha med en bild på den försvunna stenen eftersom stenen i kyrkan ju kan ses på plats.

Faktafel

- ◆ Onödigt spekulativt angående att Jarlabanke skulle byggt ett kapell och även att kyrkan kan ha haft en föregångare i trä då inga arkeologiska eller andra belägg finns för detta.

Traktens första kristna

Broby bro har en spännande historia. Här i åkern har man hittat en begravningsplats med minst fem gravar. Här står också flera runstenar som berättar om den släkt som bott i bygden – Estrid och hennes man Östen till sammans med sina söner. Och kanske är det Estrids grav som arkeologerna hittat här på fältet.

Du befinner dig nu i ett jordbrukslandskap som sett nästan likadant ut under mer än tusen år. Frestavägen, som du just åkt på, är från denna tid. Den kantas av många runstenar. Här vid Broby bro finns det flera stycken. Ingen av dem står idag på sin ursprungliga plats vid vägen. För att de inte ska skadas har de flyttats till skogsdungen som du ser på andra sidan fältet, ner mot sjön. På stenarna får vi ta del av den gripande berättelsen om Estrid, Östen och deras söner. Släkten bodde här i Broby vid början av 1000-talet. Estrid var den berömda Jarlabankes farmor. Hon var gift två gånger. Första gången med Östen, som dog tragiskt under en pilgrimsresa till Jerusalem.

Här i åkern vid Broby bro har man också hittat en begravningsplats med minst fem gravar och i fyra av dem hittade man skelett. Alla ligger begravda i öst-västlig riktning med huvudet åt väster. Detta sätt att begravna brukar tolkas som kristet. På den yttersta dagen skulle man resa sig ur graven och möta Kristus som kom från öster. I en av gravarna låg en äldre kvinna. Med sig i graven hade hon flera värdelösa föremål. Arkeologerna tror att detta är Estrid. I två av de andra gravarna låg barn. Den ena var en pojke i 10-års-åldern och den andra ett barn i 3-årsåldern. Med största sannolikhet är barnen släkt med Estrid. Men hur, vet vi inte.

Estrids skelett var välbevarat och en undersökning visade att hon på sin ålders höst blivit kunnig och fått inflammation i tanderna. Vid något tillfälle hade hon också ramlat så olyckligt att hon brutit armen. (foto: L. Andersson, SLM arkiv)

You now find yourself in an agricultural landscape that hasn't changed much over the past thousand years. The road is lined with rune stones that tell about the people who lived in this area during the 11th century. Some of the rune stones have been moved so that they would not be damaged by traffic. Three graves were found in the field during an excavation in 1995. The people were buried in a Christian manner, in coffins placed in an east-west direction, but the large number of grave goods in two of the graves shows that the people still clung to the old traditions. Perhaps some of those who were buried are some of the people whose names appear on the rune stones!

Om Runriket

Mellan åren 980 och 1130 e.Kr. restes över 1000 runstenar i Uppland, Täby och Vallentuna är de kommuner som har allra flest. Stenarna var ofta målade i starka färger. Rika och maktiga människor reste dem som minnesmärken och gränsmärken. Det var de första kristna i trakten som reste stenarna. Ofta har stenarna inristade kors och andra kristna budskap.

I Runriket ingår nio besöksmil kring Vallentuna-sjön. Vid Jarlabankes bro, strax norr om Täby kyrka, finns ett informationscenter om området. Runriket är ett samarbete mellan Täby och Vallentuna kommuner samt Stockholms läns museum.

Ring så berättar jag!

1. Ring / Call (nr 501 21129)
2. Villi svenska / Choose English
3. Sök kod /02/Estrid code: 03
4. Lyssna / Listen

Ring så berättar jag!
 Hear the story in your preferred
 language. Swedish or English.
 Search for the code of the
 audio story you want to hear.
 Listen to the story.

Förhållning 4:2, väst av Täby kommun, förhållningarna är skyddade enligt lag. Lärosvenskan.

Skylt 3. Broby bro

Språkets sammansättning

Språket är enkelt och bra.

Förgivetta ganden

- ◆ Skyltarna i Runriket hänger ihop. Därför blir det svårt att bedöma dem en och en egentligen. Men läser man bara denna skylt så är "den berömde Jarlabanke" svårt att förstå.
- ◆ Värdeorden som gripande och tragiskt är lite knepiga eftersom man inte får mer information om vad som avses.
- ◆ *Den yttersta dagen* – kan behöva förklaras.
- ◆ Man har hittat fem gravar, men skelett i bara fyra. Vad låg i den femte undrar man?

Bilden

- ◆ Kanske skulle man behöva förklara att skelettet är skadad eftersom det står att det är välbevarat men den uppmärksamme ser att del av huvudet saknas.
- ◆ Jag som jobbar på Stockholms läns museum vet vad som avses med "SLM", men det är inte allmänt känt och texten SLM arkiv under bilden blir därför onödig, "SLM" ska heller inte användas längre utan den korrekta förkortningen ska vara "ABLM".

Övrigt

- ◆ Skylten behöver uppdateras eftersom de arkeologiska undersökningarna har fortsatt och det nu finns många fler kända gravar på platsen. Även DNA analysen har gjort att vi vet att barnen inte är blodssläkt med den äldre kvinnan.

4. Fällbro

Järnålderns brobyggare

Om du åker norrut på Skålhamravägen, reser du på i stort sett samma väg som järnålderns människor gjorde. På den tiden gick vägen mellan de två runhällarna här på platsen, över bäckfåran, och fortsatte sedan norrut, mot gården Fällbro som du ser på andra sidan fältet. Här i området finns flera runristningar. Bland annat finns en bild som brukar kallas för den äldsta avbildningen av en Täbyinvånare.

Flera av ristningarna berättar om vikingatida brobyggare. Det vattendrag som då korsade vägen var antagligen bredare än den bäckfåra du ser här idag. Drygt 100 meter norrut, på höger sida av vägen, står en runsten där man nämner brobyggaren Ingefäst som lät resa stenen efter sin far, stormannen Jarlabanke.

Gården Fällbro har sannolikt anor sedan järnåldern. Vid gården finns tre gravfält från yngre järnåldern (500–1050 e.Kr.) med sammanlagt över hundra gravar. På det största gravfältet, som ligger väster om vägen, finns ytterligare en runhäll som man upptäckte först 1946. På hällen står det att Vig, Utrygg och Balle lät göra ristningen efter sin far, Rödkäre. Längst upp på stenen finns en figur avbildad. Vem bilden föreställer är det ingen som riktigt vet. Kanske är det den döde fadern Rödkäre, i så fall är figuren den äldsta avbildade Täbybon. Eller så ska figuren föreställa Kristus.

På hällen närmast vägen står:
 "Ingeborg lät hugga hällen och göra bron efter Holmsten, sin man, och efter Torsten, sin son." Mitt på ristningen står: "Torstens, sin sons"

Hällen mot sjön:
 "Torkel och fulluge laro hugga denna hall och göra bron efter Sten, sin fader, Olev' hogg"

Kika långt upp på stenen, där står figuren som man ibland kallar den äldsta avbildade Täbybon. Ristningen är också avbildad på en kristusgestalt. (Foto: Nordstrom, SLM)

 The two runic rock carvings south of the creek show that today's road coincides largely with the ancient route, which during the Iron Age ran to the west of the Vallentuna lake. At that time, the road went between these two runic carvings.

100 metres northwards on the eastern side of the road, there is a runic stone which, like the two runic rocks, tells about the bridge-builders of the Viking Age. The watercourse which then crossed the route was considerably larger than the brook which we see today.

Om Runriket

Mellan åren 980 och 1130 e.Kr. restes över 1000 runstenar i Uppland, Täby och Vallentuna är de kom-runster som har allra flest. Stenarna var ofta målade i starka färger, rika och mäktiga människor reste dem som minnesmärken och gränsmärkeningar. Det var de första kristna i trakten som reste stenarna. Ofta har stenarna inristade kors och andra kristna budskap.

I Runriket ingår nio besöksområden i Runriket ingår nio besöksområden i Runriket: Runriket är ett samarbete mellan Täby och Vallentuna kommuner samt Stockholms läns museum.

Ring så berättar jag!

Här är ett stycke av föreläsningen

1. Ring / Call 08-501 211 29
2. Välj svenska/Choose English
3. Säg kod 04 /Enter code 04
4. Lyssna /Listen

The cartoon figure is a lion. Östasiatiska samfundet/Biggar phone no. Pinnakodskivningen

Täby socken, Föreläsning nr 28, 12/17, 14.46.
 Föreläsningarna är avgifts- och lösningsfria.

Skylt 4. Fällbro

Språkets sammansättning

Relativt rak och enkel text.

Förgivetta ganden

- ◆ Eftersom Täby inte fanns som ort på samma vis blir det märkligt att på två ställen mena att figuren på stenen kan ses som den äldsta avbildningen av en Täbybo.
- ◆ Brobyggare behöver förklaras.
- ◆ Onödig info när runhällen upptäcktes. Den informationen är inte relevant mer än möjligen för en arkeolog som kan fundera över om den är med i Sveriges runinskrifter eller ej.

5. Risbyle

Vännerna Ulf och Ulf

Här vid Risbyle möter du Skälhamrasläkten. Samma släkt som byggde Arklis tingstad på andra sidan Vallentunäsjön. Denna släkt hade, liksom den välkända Jarla-bankesläkten, en betydande ställning i det vikingatida Tåby. Kanske konkurrerade dom om makten? De två runstenarna här på platsen tillhör Upplands äldsta och är resta under 1000-talets början. Den ena stenen står här uppe vid vägen. Den andra ner mot sjön.

På stenen närmast vägen, nämns Ulvkättill, Gye och Une som "lär resa denna sten efter Ulfv sin gode fäder. Han bodde i Skälhamra". Denne Ulf i Skälhamra var en känd person i trakten. Av runstenarnas texter förstår man att han hade en nära relation till Ulf i Bårresta – den person som ristat stenen som står ner mot sjön. Ulf i Bårresta kallar Ulf i Skälhamra för sin "mag". Ordet lever kvar än idag som ordet "mågd". Idag är det en synonym för svärson. Vad det betydde under vikingatiden vet vi inte säkert. För kunde ordet beteckna ingifta släktingar i allmänhet. En möjlig gissning är att det kan ha vidare betydelse, ungefär som vapenbroder. Tänk om de båda har plundrat England tillsammans?

Skälhamravägen följer en forntida led väster om Vallentunäsjön. Skälhamra gård, som ligger en knapp kilometer söderut, har anor sedan vikingatiden, och sannolikt ännu längre tillbaka. Vid gården finns ett gravfält med cirka 20 vikingagravar. Dagens gård ägs av Tåby golfklubb.

Följ kanten av golfbanan ner mot sjön så hittar du den andra stenen här i Risbyle. Vid den finns en skylt med mer information. Ak också gärna och titta på Skälhamrasläktens monument Arklis tingstad på andra sidan sjön. Där får du veta mer om Ulf och hans familj.

©Lindab

Kanske kan en storman i Skälhamra ha sett ut så här under yngre järnåldern. (Teckning: Mats Vanehem)

Runstensens text:

"Ulvkättill och Gye och Une de lätro resa denna sten efter Ulfv sin gode fäder. Han bodde i Skälhamra. Gud och guds moder hjälpe hans ande och själ, forlätne honom ljus och paradis."

 The two runic stones here at Risbyle were raised at the beginning of the 11th century and they are among Upplands oldest. Here we meet the Skälhamra family, one of the powerful dynasties which lived in the district around lake Vallentuna during the Viking Age. The text on the stone nearest the Skälhamra road mentions Ulvkättill, Gye and Une who "had this stone raised after Ulfv their good father. He lived in Skälhamra."

Om Runriket

Mellan åren 980 och 1130 e.kr restes över 1000 runstenar i Uppland. Tåby och Vallentuna är de kommuner som har allra flest. Stenarna var ofta målade i starka färger. Rika och maktiga människor reste dem som minnesmärken och gränsmärkningar. Det var de första kristna i trakten som reste stenarna. Ofta har stenarna ristade kors och andra kristna budskap.

I Runriket ingår nu besöksmål i kring Vallentunäsjön. Vid Jarlabankes bro, strax norr om Tåby kyrka, finns ett informationsscenter om området. Runriket är ett samarbete mellan Tåby och Vallentuna kommuner samt Stockholms läns museum.

Ring så berättar jag!

- How the story of your visit here
1. Ring / Call 08-501 211 29
 2. Välj svenska / Choose English
 3. Sälk kod 05 / Enter code 05
 4. Lyssna / Listen

For an audio / Ring 03 3333
 Östman berättar om Tåby och
 Vallentuna i ett program för
 podcast-läsare

Kontakta oss i Tåby kommun, Vallentuna kommun, eller på Stockholms läns museum för mer information om besöksmålen i Risbyle.

Skylt 5. Risbyle

Språkets sammansättning

Relativt enkel och rak text utan försvårande begrepp.

Förgivetta ganden

- ◆ Varför skulle de ha plundrat England tillsammans? Meningen kräver bakgrundskunskap om eventuella vikingatåg.
- ◆ Även meningen om konkurrens om makt kräver bakgrundskunskap om järnålderns samhälle.
- ◆ Ordet vikingagravar är konstigt. Ligger det vikingar i dem? Är de alltså undersökta? Vikingatida gravar skulle ha kunnat räta ut såna frågetecken.

Bilden

- ◆ Mycket få belegg finns för hjälm och pansar varför bilden blir märklig och spär på synen om de krigiska vikingarna utan att det egentligen finns någon sådan koppling till denna plats.

5. Risbyle

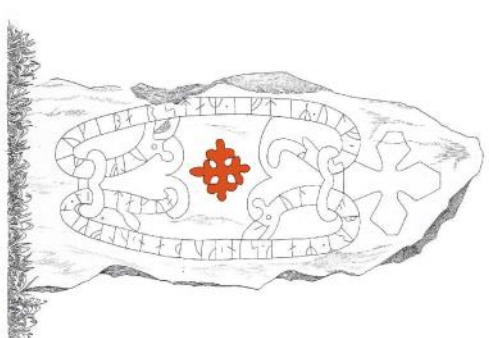
Korset som blev Täbys kommunvapen

Runorna på den här stenen ristades av Ulf i Bårresta. Skälhamrasläkten hade starka vänskapsband till honom. Bårresta ligger bara en dryg mil härifrån, vid Orkesta i Vallentuna. Från andra runstenar vet vi att Ulf har deltagit i hela tre krigståg mot England, och han var förmodligen en förmögen och aktad man i bygden. På runstenen finns fyra kristna kors. Mitt på stenen ser du ett litet kors, som i vår tid blivit förebild till Täby kommuns vapen.

Den speciella korsformen visar på kristna influenser från området kring Svarta havet och sydöstra Medelhavsområdet. På stenen finns också tre andra kors. På dess övre del finns dels ett stort, och längst upp två mindre. Ristningen kom till någon gång mellan 1010 och 1050, det går att utläsa av stilen. Däremot kan några av korsen ha huggits dit senare.

Under 1800-talet sänktes Vallentunasjön med drygt 1,5 meter. På vikingatiden bör sjöns strand ha gått alldeles härintill. Om man tittar noga ser man en stensatt kant i slutningen ner mot sjön. Detta kan vara rester av en hamn där man steg i land. På sin väg till och från båten passerade man då runstenarna.

Runstensens text:
"Ulf i Bårresta hogg efter Ulv i Skälhamra, sin gode frände. Ulvkill lät hugga."

Det är Ulf i Bårresta som huggit den här stenen. En del forskare tror att han också ligger bakom de runstenar som Skälhamrsläkten lät resa vid Arkiele tingstad, på andra sidan sjön. Lätt märke till det lövbladformade korset i mitten av stenen. Det har satts som förebild till Täbys kommunvapen. (Illustration: Dybeck)

The two runic stones here at Risbyle were raised at the beginning of the 11th century and they are among Upplands oldest. Here we meet the Skälhamra family, one of the powerful dynasties which lived in the district around lake Vallentuna during the Viking Age. The text on the stone nearest the Skälhamra road mentions Ulvkill, Ulf's good father. He lived in Skälhamra."

Om Runriket
Mellan åren 980 och 1130 e.Kr restes över 1000 runstenar i Uppland. Täby och Vallentuna är de kommuner som har allra flest. Stenarna var ofta målade i starka färger. Rika och maktiga människor reste dem som minnesmärken och gränsmärkeningar. Det var de första kristna träken som reste stenarna. Ofta har stenarna inristade kors och andra kristna budskap.
I Runriket ingår nio besöksmil kring Vallentunasjön. Vid Järnbanans bro, strax norr om Täby kyrka, finns ett informationscenter om området. Runriket är ett samarbete mellan Täby och Vallentuna kommuner samt Stockholms läns museum.

Ring så berättar jag!

Have the story on your cellphone!

1. Ring! Call 08-501 211 29
2. Välj svenska/Choose English
3. Sälk kod 05 /Enter code 05
4. Lyssna /Listen

Till och från: Foto: G. Jönin, Östman
Omskrivet utifrån: Björklöv är privat för Runrikets utvärdering

Förklaring 2. väder av Täby kommun.
Förklaringsnamn är skyddade enligt Lag. Lansstyrelsen.

www.runriket.se

Skylt 6. Den andra skylten i Risbyle nere vid vattnet

Språkets sammansättning

Relativt enkelt och klar text. Men ibland är det något oklart vad det är som syftas på. Till exempel i första stycket under ingressen – är det det så kallade kommunkorset som avses?

Förgivetta ganden

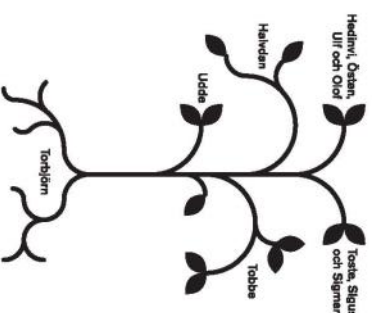
- ◆ Vilka var Skålhamrasläkten? Det är något förvirrande med alla släkter som redovisas på stenarna.
- ◆ Alla vet inte vem Dybeck är. Vill man ha med en referens är det bättre skriva ut hela namnet och verk så man förstår att det är en bok som avses.

Bild:

- ◆ Onödigt ha bild på det man ser. Dessutom förvirrande då Dybeck inte har med de två små korsen på bilden.

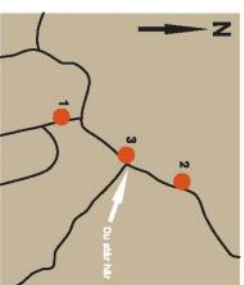
Spår efter fyra generationer

Här vid Gällsta står det totalt tre runstenar. På stenarna berättas det om hela fyra generationer av samma släkt som bodde här i området för 1000 år sedan. På den äldsta stenen (1) står det att bröderna Halvdan och Tobbe lät resa stenen efter sin pappa Udde, som var son till Torbjörn. De andra två stenarna är resta av barnen till Halvdan och Tobbe. Sten 2 restes av syskonen Hedinnvi, Östen, Ulf och Olof efter sin far Halvdan. Och sten 3 är rest till Tobbes ära av hans söner Toste, Sigus och Sigmår.

Alla tre stenarna antas vara ristade av Öpir, även om bara en är signerad. Genom att varje runristare hade sin egen stil kan man ibland lista ut vem som gjort en viss sten. Öpir var en av Mälardalens mest produktiva runristare. Namnet betyder ungefär "skrikhals" och berättar antagligen något om hans egenskaper.

Sten nummer två har en speciell historia. Den upptäcktes första gången 1633, men var sedan försvunnen i många år. 1876 fann man den till slut. Det visade sig att den fanns på häradssdomare Söderlundns gård i Gällsta. Söderlund hade hittat stenen på sin mark. Och eftersom ingen, inte ens lantmätaren, hade kunnat läsa vad som stod på stenen, så ansåg Söderlund att han kunde göra som han ville med den. Han lät spränga stenen i två delar och använde sedan bitarna som grindstolpar. Idag är stenen lagad och står åter här utmed vägen.

 In Gällsta, there are three rune stones that mention four generations of the same clan. There is a fourth stone as well, but it has no inscription, only a cross. One of the most common rune carvers of the late 11th century, Öpir, carved the stones. On another stone, you can clearly see the repair marks that were made after it had been cut in two in the 13th century to be used as gateposts at a nearby farm.

Om Runriket
Mellan åren 980 och 1130 e.Kr restes över 1000 runstenar i Uppland, Täby och Vällentuna är de kommuner som har allra flest. Stenarna var ofta målade i starka färger. Rika och mäktiga människor reste dem som minnesmärken och gränsmärken. Det var de första kristna i trakten som reste stenarna. Ofta har stenarna ristade kors och andra kristna budskap.
I Runriket ingår nio besöksmål kring Vällentuna-sjön. Vid Järnbanke's bro, strax norr om Täby kyrka, finns ett informationsscenter om området. Runriket är ett samarbete mellan Täby och Vällentuna kommuner samt Stockholms läns museum.

Vällentuna socken, Fornhämning nr 106, -108, vidtas av Vällentuna kommun. Fornhämningarna är ägsdödade enligt lag. Länsstyrelsen.

Skylt 7. Gällsta

Språklig sammansättning:

Rak och enkel text. Två begrepp behöver dock förklaras.

- ◆ Vad är en häradsdomare?
- ◆ Vad är en lantmätare och varför skulle han kunna läsa stenen?

7. Gullbron

Spår efter runristaren Visäte

När vi idag tittar på platsen här vid Gullbron ser vi ett åkerlandskap. Men för 1000 år sedan såg det helt annorlunda ut. Vallentunasjöns strandlinje var högre och över fältet ringlade en å. För att komma över vattendraget har man byggt flera broar och vägar. Och runstenarna berättar om just detta. På en av stenarna står det att Ulfs arvingar lät bygga bron.

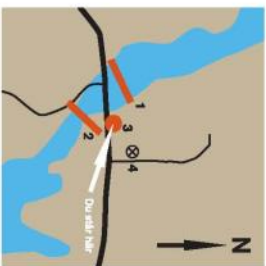
Runstenar restes ofta på synliga platser, till exempel vid brofästet. (Teckning: Mats Vanehem)

Runstenarna vid Gullbron restes av släkten som bodde på Lindö. Släkten hade troligen mycket att säga till om i den här delen av Vallentuna. För vem som helst kunde inte låta resa runstenar, eller bygga broar.

Runt omkring dig finns flera lämningar av vägar och broar från olika tider. Den äldsta bron (1) har undersökts av arkeologer vid flera tillfällen. Den var gjord av ris och kvistar som hölls på plats av djupt nedkörda pålar. Brons äldsta delar visade sig vara från bronsålderns slut. Idag finns inte längre några synliga spår av den.

Söder om vägen kan man ana spår av ytterligare en bro (2). En beskrivning från 1600-talet berättar om fyra stenar vid bron. Tre av dem hade ristade runor. Idag är runstenarna spridda i trakten. En är flyttad till Lindö gård, men de två andra står kvar här i närheten (3 och 4).

Runristaren som gjorde stenarna åt Ulfs arvingar hette Visäte. En sten är signerad och de två andra har kännetecken som är typiska för honom. Han stavade vissa ord på ett speciellt sätt och ristade runorna för F och T annorlunda än andra. Visäte har gjort ungefär 30 stenar runt om i Mälardalen.

Kartan visar dagens vägar, de gamla broarna, runstenarna och järnålderns vattendivå.

During the Bronze Age, there was a bridge of twigs and branches here (1). Today, there are no visible traces of it above the ground. During the Iron Age, another bridge was built (2), and beside this there were runic stones which are today scattered in the district (3, 4). One of these stones (3) tells us that Ulf's heirs had this bridge built.

Om Runriket
Mellan åren 980 och 1130 e.Kr. restes över 1000 runstenar i Uppland, Täby och Vallentuna är de kommuner som har allra flest. Stenarna var ofta målade i starka färger. Rika och maktiga människor reste dem som minnesmärken och gränsmärken. Det var de första kristna i trakten som reste stenarna. Ofta har stenarna ristade kors och andra kristna budskap.
I Runriket ingår nio besöksmil kring Vallentunasjön. Vid Järnåbarkes bro, strax norr om Täby kyrka, finns ett informationscenter om området. Runriket är ett samarbete mellan Täby och Vallentuna kommuner samt Stockholms länsmuseum.

Vallentunasjön, Fotbollsplan nr 95/97, 472 väders av Vallentuna kommun. Fotbollsplanerna är skyddade enligt lag. Länsstyrelsen.

Skylt 8. Gullbron

Språkets sammansättning
Enkelt och lättfattlig.

Förgivetta ganden

- ◆ När var bronsåldern?
- ◆ Vilka är vi?
- ◆ Karta med platser vore bra, till exempel vart låg/ligger Lindö?

8. Vallentuna kyrka

Runristarnas kyrka

Vid Vallentuna kyrka finns runinskrifter av många olika typer. Kyrkan byggdes i slutet av 1100-talet. I tornet och i kyrkogårdsmuren har två stenhuggare stolt låtit rista in sina namn. I området runt kyrkan finns flera runstenar.

Söder om kyrkan står en runsten som är ristad på två sidor. På framsidan nämns för första gången Täby i skrift. Baksidan har ristats senare. Här skriv-
er Jarlabanke att han gjort en tingsplats och att han äger hela detta hundare. Det betyder att han bestämde över ett stort område, men exakt hur stort är omdiskuterat.

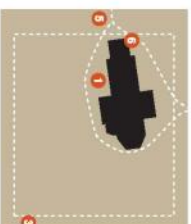
Vallentuna kyrka och runristningarna

Vallentuna kyrka byggdes i slutet av 1100-talet. Under årens lopp har den genomgått många förändringar. Under medeltiden stod församlingen upp under gudstjänsten, kyrkan fick inte bänkar förrän 1594. Under 1700-talet gjordes kyrkan ljusare genom att man satte in nya fönster och målade över de medeltida takmålningarna. 1856 slog åskan ned i spiran och stora delar av kyrkan brandskadades. Under återuppbyggnaden förändrades kyrkans utseende kraftigt efter den tidens mode och ideal. Den inredning du ser idag är mestadels från 1930-talet. Kyrkoherden arbetade då hårt med att ta bort "rysligheterna" från 1800-talet och återge kyrkan sin medeltida karaktär. Trots detta skulle den medeltida församlingen ha svårt att känna igen sig. Från Vallentuna kyrka härstammar en av Sveriges äldsta skriffter, Vallentuna-kalendariet, från 1198. Idag förvaras skriften på Historiska museet.

 The church was built at the end of the 12th century. It has subsequently been rebuilt in several stages. The interior which we see today is mainly from the 1930's. From here comes the Vallentuna Almanac, the oldest almanac which was written in and for Sweden. There are several runic stones here which have been moved from different places nearby. They tell about persons who worked in the district during the Viking Age, among others the chieftain Jarlabanke.

Söder om kyrkan hittar du stenen som stornamnen Jarlabanke rest till minne av sig själv. I texten berättar han skyndsamt om hur maktig och rik han var. (Foto: Ek, SLM arkiv)

I och runt kyrkan finns sex runristningar:

1. Stornamnen Jarlabankes sten. På stenen nämns för första gången Täby i skrift.
2. Här finns en sten som hittades inne i kyrkan under renoveringsarbeten 1937. Den nämner Holms hav, vilket förmodligen var vattnen kring Bornholm. Texten är skriven på limmenad vers, något som egentligen blev vanligt först under medeltiden.
3. Denna skadade sten hittades i en grav på 1800-talet.

- 4-5. En del av en runsten finns i en trädgård utanför kyrkogården.
6. Då kyrkan byggdes lämnade två skickliga stenhuggare sina signaturer i form av runinskrifter. På tornets nordvästra hörn finns ristat: "Andor tilhogd denna fagra sten" och på en sten i kyrkogårdsmuren, mitt för ingången till tornet, har David lämnat sitt märke.

Om Runriket

Mellan åren 980 och 1130 e.K. restes över 1000 runstenar i Uppland. Täby och Vallentuna är de kommuner som har allra flest. Stenarna var ofta målade i starka färger. Rika och maktiga människor reste dem som minnesmärken och gränsmarkeringar. Det var de första kristna i trakten som reste stenarna. Öfta har stenarna inristade kors och andra kristna budskap.

I Runriket ingår nio bevaksnål King Vallentuna-sjön. Vid Jarlabankes bro, strax norr om Täby kyrka, finns ett informationscenter om området. Runriket är ett samarbete mellan Täby och Vallentuna kommuner samt Stockholms läns museum.

Vallentuna socken, församling nr 14, S. N. K. 411, skildas av Kyrkogårdsförvaltningsgen. Fornsinnningarna är skyddade enligt lag. Länsstyrelsen.

www.runriket.se

Skylt 9. Vallentuna kyrka

Språkets sammansättning

Bra och enkel text.

- ◆ En fetad rubrik saknas (Vallentuna kyrka och runristningarna)
- ◆ Upprepning av när kyrkan byggdes.

Förgivetta ganden

- ◆ Stolt låtit rista sina namn – värdeord är svårt. Hur vet vi att de stolt ristade sina namn?
- ◆ Första stycket efter ingressen om runstenen är lite förvirrande. Det borde klargöras att senare i detta fall inte avser speciellt lång tid och att det är samma person, Jarlabanke, som ristat både fram- och baksida.

9. Arkils tingstad

En 1000-årig samlingsplats

Framför dig, invid stigen som leder ner mot sjön, ser du resterna av en tingsplats från vikingatidens slut. Det som finns kvar idag är två runstenar och en kvadratisk stensättning. Tingsplatsen anlades i början av 1000-talet av den så kallade Skälhamrasläkten, och det är deras historia som berättas på de två runstenarna som finns här.

Arkils tingsstad anses vara Vallentunas äldsta tingsplats. Där samlades man för att fatta beslut som var viktiga för bygden. Kanske kunde man här träda in i stenkretsen för att lägga fram sin sak. Hur platsen såg ut då, och exakt hur stenkretsen har använts, vet man inte.

Runstenarna berättar om stormannen Ulv i Skälhamra och hans söner som låt resa stenarna. Både Ulv och Gyrid är kända vikingatida personer och de finns omnämnda på flera andra runstenar i trakten. Insriptionen börjar på stenen närmast stenkretsen:

”...och Arikel och Gye de gjorde här tingsplats... Ej skall större minnesvärd finnas än den Ulfs söner gjorde efter (honom), raska svenner, åt sin fader.

Texten fortsätter på runstenen närmast sjön:

De reste stenar, och gjorde staven, också den höga, till hederstecken. Även Gyrid älskade maken. Därför i talar ska talas om honom, Gunnar högg stenen.”

Den här tingsplatsen användes en tid, men tycks ha förlorat sin betydelse efter några decennier. Då har storbonden Jarlabanke stötrt inflytande här i trakten. Det visar han genom att låta uppföra en ny tingsplats, strax norr om Vallentunasjön.

Arkils tingsstad, tecknad av Johan Beringskiöld i början av 1700-talet. Bilden är hämtad ur Upplands runnskrifter (UR ATA).

På stenen vid sjön står det om en stor stav, Vad denna stav kan vara för något finns det många teorier om, men inget vet säkert. (Foto: Ulstrand, SLM arkiv)

 The two runic stones and the square stone construction are the remains of an early eleventh century village council. At this place people came together to administer justice, or come to important decisions. The inscription on the stones tells us about a local chief, Ulv in Skälhamra, who lived here during the eleventh century. He belonged to one of the two families of great significance, who resided in this area during the late Viking Age.

Om Runriket

Mellan åren 980 och 1130 e.Kr. restes över 1000 runstenar i Uppland, Täby och Vallentuna är de kommuner som har allra flest. Stenarna var ofta målade i starka färger. Rika och maktiga malmniskor reste dem som minnesmärken och gåtansat kerringar. Det var de första kristna i trakten som reste stenarna. Ofta har stenarna inristade kors och andra kristna budskap.

I Runriket ingår nu besöksmål kring Vallentunasjön. Vid Jarlabankes bro, strax norr om Täby kyrka, finns ett informationscenter om området. Runriket är ett samarbete mellan Täby och Vallentuna kommuner samt Stockholms läns museum.

Ring så berättar jag!

Have the story or not additional!

1. Ringa / Call 08-5012129
2. Vill svenska / Choose English
3. Skicka 09 / Enter code 09
4. Lyssna / Listen

Tillgängligt från kl. 10:00
Öppettider sammanfaller på vissa dagar
Användningsvillkor

Vallentunasjön, Fotobehållaren 215, Västra Vallentuna kommun.
Fotobehållaren är skyddat enligt lag. Läs villkoren.

www.runriket.se

Skyll 10. Arkils tingstad

Språkets sammansättning

Bra och enkelt men några saker är svåra.

- ◆ Andra stycket under ingressen blandar ihop de olika personerna. Man kan lätt tro att Ulf och Gyrid syftar på Ulvs söner.
- ◆ Vad är en stensättning?

Förgivetta ganden

- ◆ Att skriva ut referens till ATA är onödigt och blir lätt förvirrande eftersom det redan står bilden är från Upplands runinskrifter. Få vet dessutom vad ATA är.

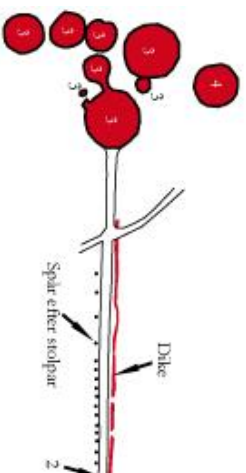
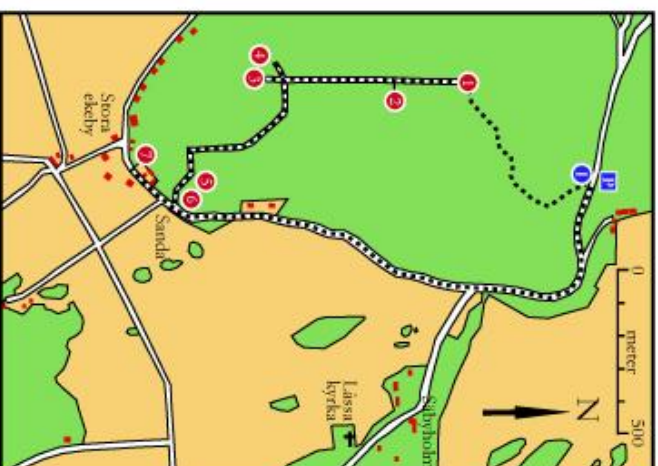
Välkommen till Rösäring

I detta område finns en ovanlig samling fornlämnningar som tillsammans visar på att platsen använts som kultplats under både bronsålder (1800 – 500 f Kr.) och vikingatid (800 – 1100 e. Kr.). Anledningen till dess placering har sannolikt varit just dess exponerade läge med vidsträckt utsikt över Mälaren.

Här kan du se:

1. **Husgrund.** Arkeologerna har tolkat spåren som resterna av en likboud. Den undersöktes 1981 och kunde dateras till vikingatiden.
2. **Processionsväg.** drygt 500 meter lång mellan likbouden i norr och gravfältet i söder. Den har använts i samband med vikingatida begravningar eller högtider.
3. Vid processionsvägens södra ände finns det ett antal **gravar, stenrösen och högar.** Det kan ha varit människor med speciell rang och status som fick sin begravning här uppe på kultplatsen.

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM Upplands-Bro

Tillvägagångsplan, fornlämnningar 18-20, 23, 24, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000

4. **Stenabyrnt** som gett platsen Rösäring sitt namn. Labrynten kan vara från bronsåldern, men de är svåra att datera så den kan vara betydligt yngre.
5. Här finns spår av kultutövning, s.k. **kolbotnar**, vanlig från vikingatiden.
6. **Sandgravfältet.** Här finns det närmare 70 synliga gravar från järnåldern. I åkern mellanför gravfältet har arkeologer också hittat spår efter en boplats från samma tid.
7. **Tribblegravfältet.** Järnåldersgravfält med närmare 140 gravar. Några gravar har undersökts och arkeologerna hittade bland annat krokstjärvor, järnbitar, en glaspärla samt keramerade skelettdelar från mänskliga och hund.

WELCOME TO RÖSÄRING

The Rösäring area houses many unusual remains from the Bronze Age and the Viking Age. For instance, you can see several grave fields from the Iron Age, a stone labyrinth and a processional, or ceremonial, road. The location of the site begs up an old riddle, with a good reason in several directions suggests that it was important and central to the district.

Rösaring, Upplands-Bro kommun

Språkets sammansättning

- ◆ "Vid processionsvägens södra ände finns det ett antal gravar, stenhögar och rösen" är en förvirrande mening så till vida att det är ju stenhögarna och rösen som är gravarna. Som det står nu undrar man om det finns andra gravar och vad är då stenhögarna och rösen?

Förgivetta ganden

- ◆ Ordet processionsväg bör förklaras.
- ◆ Vad en kultplats är bör förklaras
- ◆ Varför låg det saker i gravarna? Bakgrunden till detta är inte en kunskap som alla har.
- ◆ Varför låg det hundar i gravarna? Är det husdjursgravar? Att hundar kunde följa med den döde i graven är inte en kunskap som är allmän.

Faktafel

Platsen är inte daterad mer än att vägen möjligen kan knytas till vikingatid. Stycket om likbod bör tas bort helt då det är spekulativt utan arkeologisk faktagrund. Dessutom är det fel att likboden har daterats. Det finns ett C14 från *under* vägen med datering till sen järnålder. I den s.k. likboden finns däremot två prover från historisk tid och medeltid som dock undersökaren ansett beror på rotbränder. Det är överlag en svår skylt eftersom man från början bestämt sig för att platsen har med kult att göra. Vid lite efterforskning vet vi nu att det stått en kvarn på höjden vilken kan ha med vägen att göra och därför bör historien få lite fler vinklar.

Ceremonier vid Rösaring

Vägen. I slutet av 1970-talet upptäcktes en märklig fornlämnning vid Rösaring. Det är en 540 m lång vägnaläggning (2) som kantas av stenar och har daterats till vikingatid. Den ligger i nästan exakt nord-sydlig riktning vilket kan tyda på att den har konstruerats med tanke på sommarståndet. Utmed vägens östra sida finns en rad med gropar. Vad som funnits i dessa är inte klart. Kanske har det stått stolpar i dem eller figurer av trä. På andra sidan av vägen finns ett dike. Detta följer nästan hela vägen fram till och in under den största gravhögen på det gravfält som ligger utmed dicens kant (3). Vägen är alltså byggd före gravhögen.

Et hus. I vägens nord ände finns en lämning (1) som man tidigare trodde var en grav. Vid

en undersökning i början av 1980-talet kunde man konstatera att det var resterna av ett hus med jäga väggar i form av en grusvall som stötats av stenar. Det finns också spår av stolpar. Har huset sett ut i övrigt är svart att säga. Kanske har det haft väggar och tak av trä som inte lämnat några spår efter sig.

Låga lodrader i form av förenall hittades i efter omkring - huset. Arkeologerna har därför kommit med flera tolkningar av husets funktion. Det kan ha varit en likhöjd eller ett däckhus där den døde legat i väntan på att begravningen skulle genomföras eller ett sk. "hov" eller "sgr", en förhistorisk helig plats där religiösa ceremonier utförts. Sambandet med vägen och gravhögen gör att arkeologerna tror mest på att det använts i samband med begravningar. Kanske har man burit den døde i procession längs vägen från huset till graven.

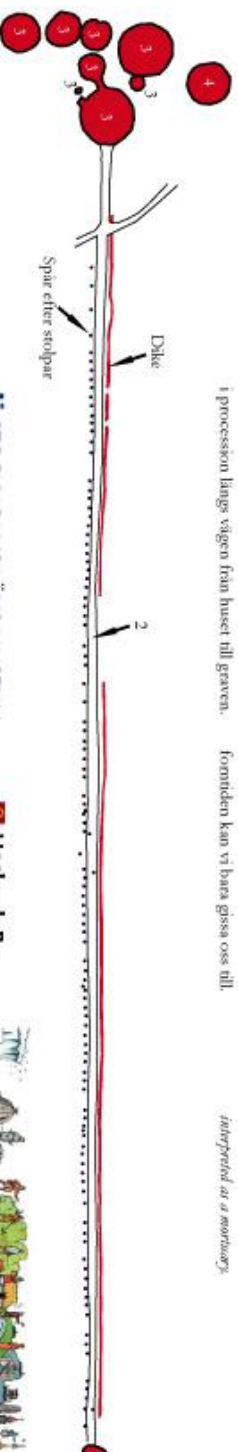
Vägen, däckshuset och gravarna utgör tillsammans en mycket spännande och oväntad fornlämnning som väcker många frågor. Området måste ha varit viktigt för människor i trakten. Vad som har skett här under forntiden kan vi bara gissa oss till.

Kanske såg det ut så här när den led till begravningsrösen användes. Vad tror du?

The provisional road in Rösaring

This road leading to a grave field was found in the late 1970s. Archaeological investigations show that it was built during the Viking Age (800-1000 AD). A building was also investigated and has been interpreted as a mortuary.

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Upplands-Bro

Läsa också: *Fornlämningar* 18:20, 21, 24, 35. *Vägar av Upplands län* kommitté. *Fornlämningar av Arvid Carl af Ugglas*. Utmärkningen. Sjögren producerat av Stockholms län cirka 2004.

Skylt 2. Ceremonier vid Rösaring

Språket är relativt enkelt och begripligt.

Språklig sammansättning

- ◆ Meningen med diket i första stycket är svår att förstå, är det diket eller vägen eller båda som finns under den största gravhögen?

Förgivetta ganden

- ◆ Vikingatid bör sättas ut i årtal eftersom det inte är med på tidslinjen.
- ◆ Varför skulle det stått figurer av trä i groparna? Påstående kräver att man har bakgrundskunskap i hur man tänkt sig att den fornnordiska kulten kan ha sett ut.
- ◆ Informationen om huset är svår. Var väggarna byggda av grus?

Faktafel

Att vägen går nord-syd är troligen för att åsen går nord-syd, det vill säga att koppla till sommarsolståndet blir lite märkligt. Det är även väl spekulativt att föreslå att groparna har haft figurer i sig eftersom vi inte ens vet när groparna kom till. Att huset skulle varit ett "hov" eller ett "vi" är även det märkligt spekulativt.

Längst till vänster:

Den nybyggda Dieselskåden stod färdig år 1909.

Närmast till vänster:

Reaktorhuset byggdes år 1932 till en godtyckligt park för tekniska byggnader. Som här på bilden där föremålet sång-ker tillser vägen väskoramen Valvorningskonstruktören 1947 (Foto t v & medier: Fotografi öland/Nacka lokalhistoriska arkiv).

Marcusplatsen - på industrins tid

Här runt Marcusplatsen ligger en av Sveriges genom tiderna främsta exportindustrier. Atlas Copco växte fram ur de två verkstadsföretagen, AB Diesels Motorer och Nya Aktiebolaget Atlas.

Innan fabriken kom var stället en lantlig idyll med jordbruk och sommaring. Med 1800-talets industrisläsning ökade antalet fabriker i Stockholm. I takt med att järnvägen byggdes ut flyttade många industrier till närförorten Söndräng.

Till en början var det en industri med två starka kärnverksamheter: verkning och tryckluftsteknik. Den sista motorn monterades 1947.

Med tiden öknades produktionen allt mer på tryckluftsteknik, kompressorer och maskiner för bergbörning. Framgångssagan tog fart under 1950-talet med en internationell satsning och man bytte namn till Atlas Copco.

Bilden till höger:

Fabrikens direktör kring 1930. Vid den här tiden var hans område kring Marcusplatsen bebott. I bakgrunden till vänster och Luftverkstaden till höger har ännu inte blivit ombyggda med platta tak. I bildens nya funktionistiska stil.

Arkivare på AB Diehls Motorer kring sekelskiftet 1900. Observera barnen på bilden!

År 1903 hade fabriken 526 arbetare och 1956 hade antalet ökat till nära 1000. Idag arbetar ca 30 000 på Atlas Copco världen över (Fotografi öland/Atlas Copco).

SICKLA
STOCKHOLM

Vill du veta mer om platsens historia?
www.stockholmslansmuseum.se

STOCKHOLMS
LANS MUSEUM

Många kom från andra länder i efterkrigstidens Europa för att arbeta i svensk industri. Renzo Perini här på bilden kom från norra Italien och sökte sig till Sverige i hopp om jobb och framtid.

Besök Stockholms Girs museum, helt näret från Dieselskåden. Där får du höra industridarren Renzo berättat om sin tid här på fabriken (Fotografi öland/Stockholms museum).

Ring!

Hör mer om platsens historia och se på bilder i din mobiltelefon
HEAR THE STORY
ON YOUR CELLPHONE

Ring CALL: 08-509 31 899
Såå Kod ENTER CODE: 7701

Tid: ca 3 min
Kostnad: ordinarie samtalsta
REGULAR PHONE FEE APPLIES

Tjänsten tillhandahålls av:

guide@me

Sickla industriområde

I Sickla industriområde finns fyra skyltar. Samtliga är producerade samtidigt. Dock står det inget årtal på skyltarna.

Skylt 1. Marcusplatsen – på industrins tid

Språkets sammansättning

Lite stiltigt språk eftersom det bara består av korta meningar. Ibland kan kommatering göra så att man förstår bättre. Eller så kan man använda ord som binder ihop texten. Detta skulle ha varit bra för förståelsen av texten. Nu får man ta sig en extra funderare så att man hänger med.

Förgivetta ganden

- ◆ Funktionalistisk stil? Vad är det?

Från buller till bullar

Du står i utkanten av det som tidigare var Atlas Copcos industrimråde. Stora delar av den nedlagda fabriken finns fortfarande kvar, om än i ny skrud. Både byggnader och vägnät har vuxit fram gradvis sedan det första spadtaget togs 1898. Först ut att byggas var området kring Marcuspåstsen.

Gallerian till höger är rinvänd i en packningshall från 1940-talet. Smbåhuset till vänster är centrallageret från 1959. Vårhuset, bakom dig, byggdes som verkstad 1977. Urned gatan löper tidigare stücksprår in från Salsjöbanan för transport av varor till

Visionen för det nya Sickla har varit att både bevara och förädla industrimiljön. Samtida formgivning kombinerats med ny verksamhet.

och från området. Betongpelaren bakom skynken ingick i en yttre travversbjerna, som likt en lyftkran användes för att förflytta varor in och ut ur packhallen. I gallerians tak hänger packhallens mörnändiga Travvers kvar. Vardagsberättelser från en av Atlas Copcos travversföretare finns att läsa på väggen omkring gallerians bänkkommat.

Ovan till vänster:
Packhallen 1997...
(foto Gaston Sela/Sickla lokalhistoriska arkiv)

Ovan till höger:
"Din bil är gammal. Sen ska du en fiktiv...
...ing av Sickla med alla bostadsgrupper (foto
E. Boop/Stockholms läns museum)

Stora bilden till vänster:
Siroccoverkstaden 1966. Här tillverkades bergvarer. Sirocco är en förkortning av Sickla Rockwell Components. Namnen lever kvar, men i de stora hallarna finns numera flera olika brukar (fotograf oändrad/Sickla lokalhistoriska arkiv)

"Atlas Copcos byggnadshistoria präglas av att varje tid får ge sitt avtryck. Man har varit ganska osentimental i förhållande till de befintliga byggnaderna, man har byggt på ganska mycket."

Ulman Nilsson, arkitektare. Nyrens arkitektkontor.

1. Packningshall och midsäverksstad
2. Detaljmontering 1941
3. Smbåhuset 1960
4. Centrallager 1959
5. Siroccoverkstad 1961
6. Luftverkstaden 1927/38
7. Kontor 1914/61
8. Maskinverkstad 1914
9. Monteringshall 1909--14
10. Experimentverkstad 1938
11. Laboratorium 1950
12. Provningscentral 1965--67
13. Tapetfabriken
14. Gamla affärskontoret 1939
15. Expo & tekniska kontoret 1910
16. Forskningslaboratorium 1965
17. Huvudkontoret 1954
18. Verkstad 1898

Vill du veta mer om platsens historia?
www.stockholmslansmuseum.se

Skylt 2. Från buller till bullar

Språkets sammansättning

Relativt enkelt och rakt språk.

- ◆ Meningen "samtida formgivning kombineras med ny verksamhet" är inte helt lätt att förstå vad man avser. Vad är samtida med vad? Nu? Då?

Förgivetta ganden

- ◆ Titeln på skylten är inte helt klar, man förstår buller delen, men bullarna?
- ◆ Marcusplatsen nämns men är ej med på kartan.

Ovan: En stor del av verksamheten bestod av att bora och slipa på akord (fotograf otkänd/Necka lokalhistoriska arkiv).

När larmet tystnar

Så sent som på 1990-talet såg man bara verksamhetsledare här på Marscuplatsen. Otkäneliga ansketen har filmat förbi under årtionders gång.

I början av 1900-talet var fabriken en tuff miljö. Arbetspassen var långa och lönerna låga. Arbetsveckan var ofta över 80 timmar och timlönen runt 30 öre. Kvinnor tjänade något mindre och alla så smått tjänade barn. Arbetsgivaren dikterade villkoren och anställningarna var drygga. Ett väskande missnöje bland arbetarna ledde fram till kraftsamarbade fackföreningar och verkstadsklubbar. På Atlas Copco var klubbarna både stora och starka.

Arbetsplatsen fungerade ofta som navet i de anställdas liv. Många boode i företagets arbetarbostäder på Sickla strand och Tällberget. Här fanns även skola och förskola för de anställdas familjer.

Ledig tid var långt in på 1900-talet förbehållet söndagar. Begreppet fridn kom först med attén till två veckors semester 1938.

På 1940- och 50-talen beredades Atlas Copco med arbetskraft från ett kringlat Europa. I arbetstvistyan fanns stora grupper av täljare, jugsdåvar och finnar.

"Och tänk så roligt vi hade tillsammans, alla tällbockbor, både vuxna och barn. Alla karlarna arbetade ju för Atlas Diesel, så vi var som en andra stor familj, där alla kände alla. Vi bodde ju så nära ingå varandra och alla var av samma klass. Ingen var förme än den andra och ingen samma heller; bara han skatte sig. Därför blev gransmånen den allra bästa."

** Sjunde Mohlin, hastu till härdern Axel.*

Ovan till vänster: Nationella klubbar höll liv i landets traditioner och språk. Den friska and-naden i ex-härbatal och joggklubben medan den italienska skötte boccabanan och ett bibliotek (fotograf otkänd/Stockholms lins museum).

Nedan till vänster: Under Marscuplatsen, på mellan 10-20 meters djup, ligger graven. Här producerar Atlas Copco förtjänande. Bland spridger man så att det milliar i berget. (fotograf otkänd/Necka lokalhistoriska arkiv).

"Vi byggde en dansbana där, material fick vi av bodaget men jobbet skatte vi själva... Måj-sting hade vi naturlivsgvis och hostfester, så nog hade vi roligt där trots allt."

Axel Mohlin

Ovan: Axel Mohlin arbetade på Atlas Copco i 40 år. "Jag började i gamla härdhugen och där var det väl som på alla andra verkstäder, mycket sorg och tungarbeten..." (foto: kommersiell foto/Stockholms lins museum)

Till höger: De gamla arbetarbostäderna ersattes på 1950-talet av dagens punkthus (foto: Jens Mattrisson/Stockholms lins museum)

SICKLA
KÖPVARVBETE

Vill du veta mer om platsens historia?
www.stockholmshismuseum.se

STOCKHOLMS
LÄNS MUSEUM

Skylt 3. När larmet tystnar

Språkets sammansättning

OK språk.

- ◆ Ledig tid var långt in på 1900-talet förbehållet söndagar – ordet förbehållet är onödigt krångligt.
- ◆ Bildtext: ordet ackord borde förklarats

Förgivettaganden

- ◆ Signe Mohlin står för citatet. Att skriva att hon är hustru till härdaren Axel pekar på en historieskrivning där männen är viktigast. Jobbade inte Signe? Är hennes titel bara hustru?
- ◆ Vad är en härdare?

Bild

- ◆ Det nämns kvinnor i texten och ett citat är från Signe Mohlin. Men ändå är det bara män på bilderna.

Övre:

I gallerietrogen av det nya Sickla finns en strööm att skapa av engagerande arkitektur. Men man lämnar den till med de historiska byggnaderna genom att använda samma byggnadsestetiska teckel, puts, glas och järn som här i Västhuset.

(Foto: Elisabeth Boogh, Stockholms läns museum).

Nedre till vänster:

Själven efter den gamla verkstadsbilen har en del i renoveringsarbetets scenografi. I Sickla Köpvarter finns från början en medvetenhet om värdet av att integrera platsens historia i den nya miljön. Områdets marknadskonstruktörer besöker området i termer av att det "spelar en roll".

(Foto: Elisabeth Boogh, Stockholms läns museum).

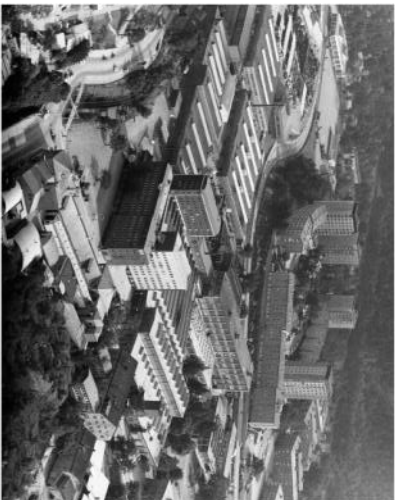
Till vänster:

I bergat på Marsudsjöströmen finns spår efter industrispeckens produktionsgränser. (Foto: Elisabeth Boogh, Stockholms läns museum).

"Det här var en sluten värld som hade fantastiska möjligheter om den öppnade sig. Det finns ett industr- och kulturhistoriskt arv som var en verklig tillgång. Så vi kom ganska snabbt fram till vår vision. Det här skulle bli en mötesplats för arbete, handel, service och kultur."

Anders Nylander, VD för Actium Ljungberg

Sicklas resa

Dieselverksstaden och Sickla Köpvarter var bara för 25 år sedan ett myllrande industrornråde. Här finns Atlas Copco, en av Sveriges mest framgångsrika verkstadsindustrier. Första steget mot dagens Sickla togs när företaget flyttade produktionen till andra orter i Sverige. Fabriksbakterna tömdes och en stor arbetsplats byttrade. Tillverkningen i Sickla upphörde 1992.

Därefter jobbjagades ett nytt kapitel i Sicklas historia. Det gamla industrornrådet valdes till liv i ny skapnad. Verksstäderna medes för handel, kultur och kontor. Fram växer Sickla Köpvarter. Omvandlingen från sluten fabriksmiljö till allmän plats innebär en renodning av miljön.

Fabriksskissen har blivit lunda och grönarna är öppna för alla. Fabriksskissen beröikas nu stället av kontorstolk, kunder och fanor. Dugård har också blivit en populär mötespunkt för lediga födellor (Övern: Fotograf: skånel/Neckla lokalhistoriska arkiv. Medier: Foto: Elisabeth Boogh, Stockholms läns museum).

Stora bilden till vänster:

Fygblad över Sickla industrornråde 1966. I nedre vänstra hörnet syns Sicklas station. Längst bort bild skymtar tillbakens högpresta arbetarborstställe. På 1990-talet upphörde produktionen och området började omvandlas till stornarkitektur. Apsanekt övergick från Atlas Copco till fastighetsförvaltaren Actium Ljungberg. Under hela perioden och ännu idag finns Atlas Copcos huvudkontor kvar (Fotograf: skånel/Neckla lokalhistoriska arkiv).

SICKLA
KÖPVARTER

Vill du veta mer om platsens historia?
www.stockholmslansmuseum.se

STOCKHOLMS
LÄNS MUSEUM

Skytt 4. Sicklas resa

Språkets sammansättning

Småkrångligt språk som verkar vara influerat av arkitekturtermer vilket gör det svårt att förstå vad man egentligen menar.

- ◆ Vad är en ny egensinnig arkitektur och vad innebär det att man låter den tala med de historiska byggnaderna?
- ◆ Vad innebär inredningsbutikens scenografi?
- ◆ Vad innebär renodling av miljön?

Skebo bruk

Du står nu mitt i en typisk bruksmiljö. Framställning av järn i Skebo omtalas redan år 1444 och pågick till 1924. Herrgården låg centralt på bruksområdet och ju lägre rang man hade i organisationen ju längre bort från herrgården bodde man. Bruket var ett eget litet samhälle med läkare, veterinär, handelsbod och skola. Den första skolan öppnade redan 1730, där gick barnen fram till 12 års ålder då de började arbeta.

Sjön Nordingen och Skeboån var avgörande för brukets placering. Man behövde vattenkraften i forsen för att driva stångjärnsbarnaren. På sjön transporterades järnmalm till brukets masugn i Edsbro och färdfigt lastslan tillbaka till bruket för att smidas.

För att kontrollen års flöde hade man byggt en dammkonstruktion med luckor. På midsommaraftonen 1913 öppnades en av luckorna på vid gavel och vattnet forsade ut. Detta gjorde att landskapet vid Skebo förändrades dramatiskt. Sjöns yta sjönk flera meter och stora markområdena torrlades. Detta fick till följd att bävtraspporterna till Edsbro måste upphöra och att man i stället fick bygga järnväg. Vid den här tiden söktes många sjar i Sverige för att skapa nya odlingsmarker men det brukade inte ske med så danska metoder. An idag är det osäkert om det var en medveten handling eller en olycka.

SKEBO BRUK IS KNOWN FOR ITS PRODUCTION OF IRON SINCE 1444. THE MILL WAS IN OPERATION UNTIL 1924. THE SITE WAS CHOSEN DUE TO ACCESS TO WATERPOWER AND WATERWAYS FOR TRANSPORTATION OF IRON BY BOAT!

Ring!

Hör mer om platsens historia och se på bilder i din mobiltelefon

HEAR THE STORY ON YOUR CELLPHONE

Ring call: 08-509 31 899

Stå kod: 1804
ENTER CODE: 1804

Tid: ca 3 min
Kostnad: din ordinarie samtalstaxa
REGULAR PHONE FEE APPLIES
(045 max 7 - 3 kr)

Tjänsten tillhandlaggs av
Euronormmuseum
i samarbete med

BILDEXTER

Övre vänstra bilden: SVEDEK OCH ARBETARE POSERAR FRAMFÖR GÅTTERNET, RÅNT 1900.
UPPER LEFT IMAGE: BLACKSMITHS AND WORKERS IN FRONT OF THE FOUNDRY ABOUT 1900.

Mellersta vänstra bilden: VÄRDKISTAN PÅ BRUKSGÅRAN.
MIDDLE LEFT IMAGE: DAILY LIFE ON THE MILL STREET.

Nedre vänstra bilden: AKVARELL ÖVER BRUKETS HERRGÅRD.
LOWER RIGHT IMAGE: WATERCOLOUR OF THE SKEBO MANOR HOUSE.

Högra bilden: DAMMEN BRÅST UNDER MIDSOMMARAFTON 1913 OCH ÅTTRÄSSELNES ÅLÖNG.
RIGHT IMAGE: THE DAM BROKE ON MIDSUMMER'S EVE IN 1913. THE WATERLEVEL WAS NEVER RESTORED.
SAMTLIGA FOTON: SKEBOBRUKS MUSEUM

Vill du veta mer om Skebo bruk?
www.stockholmslansmuseum.se

Skebo bruk

Språkets sammansättning

Skylden fungerar i stort sett bra språkligt men har man ingen bakgrundskunskap om vad ett bruk är blir skylden som helhet svår att ta till sig.

Förgivettaganden

Alla vet inte vad en bruksmiljö är. Därför blir omedelbart den andra meningen om hur järn och bruksmiljö hänger samman och även meningen om rang svår.

Bilden

- ◆ Den mellersta bilden har bildtexten: *Vardagsliv på bruksgatan*. På bilden står dock en grupp kvinnor och ett barn och tittar på kameran samt att det i bildens mitt står två män som gör något som ej går att urskilja. Det är svårt att tro att denna bild är representativ för vardagen på bruket. Detta sätt att framställa kvinnor och barn går även i linje med en generell bild där dessa ofta avbildas som passiva medan män är aktiva.

SKÅRBYRÖSET

Lämningar från en svunnen tid

Här på Skårbyns ägor finns det ett flertal förhistoriska lämningar. Om du fortsätter stigen fram kommer du att passera två gravfält från yngre järnålder (1) och en grav från äldre järnålder (4). Högst uppe på berget ligger ett magnifikt röse från bronsålder (3). Denna bronsåldersgrav är omgiven av en mur som sannolikt haft en religiös, ceremoniell funktion (2). För trodde man att muren var en befästningsanläggning.

De två gravfälten har tillhör Skårby som sannolikt legat här in till under järnåldern. Gården har i senare tid flyttats ned till vattnet. Inga av gravarna har undersökts men deras utseende och form är typiska för yngre järnålder. Högen, de runda gräsbevuxna stensitringarna och treuddan som finns här är vanligast under denna tidsperiod.

Det är troligt att det finns fler gravar än de 20 som kan ses med blotta ögat. Vid arkeologiska undersökningar av gravfält hittar man ofta dubbel så många gravar som man kan se från början. Det är därför mycket möjligt att de två gravfälten är en enda stor begravningsplats.

Vid utgrävningar på platser som den har hittas ofta rester av byggnader i direkt anslutning till gravarna.

Husen var byggda av trä och hade stampar jordgolv. Inga spår syns idag ovan mark men under gran finns eldstäder, sopor och gropar efter husens stolpar.

Bönderna vid denna tid försörjde sig på boskapskötsel, spannmålsodling, jakt och fiske. De flesta av de redskap och verktyg man använde tillverkades på den egna gården. Det överskott som jordbruket, jakten och hantverket gav använde man för att byta till sig saker som man inte själv kunde framställa, t.ex. salt, järn, vapen och smycken.

Så såg man en gård på ett av under yngre järnålder, med gravarna omskildbart intill husen.

 Here at Skårby we have several prehistoric remains, including a magnificent cairn (3) from the Bronze Age (1800 - 500 BC). This Bronze Age grave is surrounded by a wall (2) whose function probably was religious and ceremonial.

There are also two cemeteries here (1) from the late Iron Age (500 - 1050 AD). At that time, the dead were buried close to the settlements, but there are no traces of the buildings today. A grave is recognised from the early Iron Age (4).

SALEMS KOMMUN

STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Skårbyröset, Salems kommun

Idag är området tyvärr ganska dåligt skött och börjar växa igen. Det sitter tre generationer skyltar uppe vid punkt 1. Dock inte denna skylt som troligen aldrig kommit upp. Parkeringen är idag även på annan plats vilket gör skyltens karta något förvirrande.

Språkets sammansättning

Texten är relativt klar men innehållet och titeln hänger inte riktigt ihop.

- ◆ Rubriken är förvirrande eftersom texten handlar om annat än röset och faktiskt nästan inte alls om röset.
- ◆ Yngre järnåldern finns inte med på tidslinjen och det klargörs inte i texten när den är.
- ◆ "Bönderna vid denna tid" är förvirrande. Vilken tid? Yngre järnålder som nämns i texten direkt ovan eller någon av de andra tidsperioderna som nämnts?

Förgivetta ganden

- ◆ Hur kan en mur ha en religiös eller ceremoniell funktion? För att förstå detta krävs bakgrundkunskap om forntida religion.
- ◆ Varför tror man inte att det är en befästningsanläggning längre? Tar man upp gamla tolkningar bör man förtydliga varför de inte är aktuella längre. Risk finns annars för att det förvirrar mer än de klargör och det är även lätt tro att man som läsare bör veta vad man tror idag och gör man inte det kan man uppleva skylten som exkluderande.

Motsägelser

- ◆ Skårby nämns i första stycket som att det finns idag och att lämningarna ligger på Skårbys ägor. I stycke två nämns dock Skårby som att det sannolikt legat här under järnåldern och senare flyttat ned till vattnet. Något förvirrande.

Välkommen till det förhistoriska Söderby

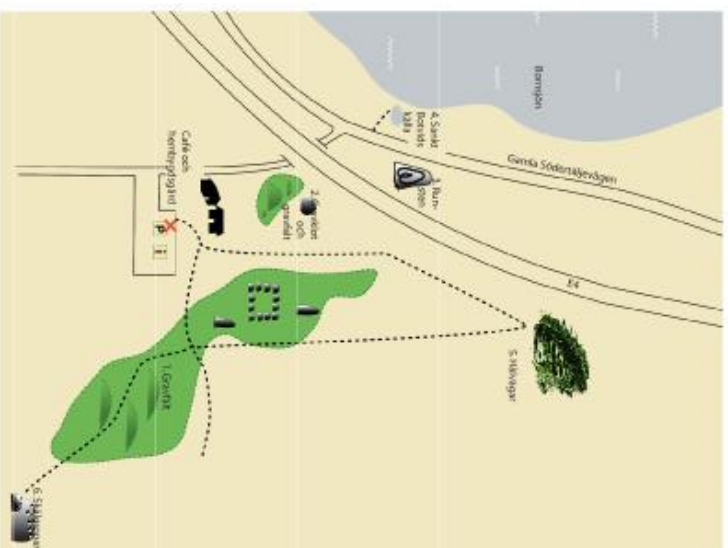
Upptäck
forn tiden
i Skånekonstakten
www.besokstiden.se

Framför dig ligger gården Nedre Söderby som byggdes under 1700-talet. Kvar idag finns mangårdsbyggnaden, en drängstuga och en loftbod. Gården används av Botkyrka-Salemens hemslöjdsförening som även driver kaffe-serveringen.

Huvudgården Söderby låg under 1800-talet i närheten av dagens Söderby sjukhus. Nedre Söderby var utgård till den numera rivna huvudgården.

Namnet Söderby omtalas första gången år 1331 i samband med att en del av jorden lades under Sankt Borvads ägor. Fornflämningarna vittnar dock om att platsen varit bebodd redan under bronsåldern - d.v.s. under minst 3000 år.

På sex platser i området (se siffrorna på kartan) kan du se tydliga spår efter våra förfäder. Där finns också skyltar som berättar mer om det du ser.

1. Gravfält
Här begravde man sina döda under bronsåldern och den äldre järnåldern. Det finns ungefär 150 synliga gravar men troligen döljer sig fler under marken.

2. Gravklot och gravfält
Ett gravklot är en rund stor sten som användes för att markera begravningen. Det här gravklotet är en dryg halvmeter i diameter och nästan nmt. Troligen kommer det från gravfältet som ligger i närheten.

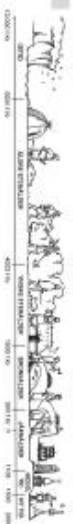
3. Runsten
Runstenen står på sin ursprungliga plats och är från 1000-talet. Inskriften på stenen lyder: "Hjgon och Eskle reise stenen efter Kathelbjörn, sin fader, Torgards make."

4. Betevåds källa
Enligt legenden bröt källan fram när man i processjon transporterade Sankt Borvads kvardvor från Salems kyrka där han legat begravd till Botkyrka kyrka - föregångaren till Botkyrka kyrka.

5. Hälvägar
Dessa vägar har kommit till genom slitage efter alla de fötter och hovar som trampat fram under lång tid. Hälsvågorna syns idag som breda, ibland djupa åttan.

6. Skålgropar
Skålgropar eller ättkvarnar är små inkrackade gropar i berggrunden eller som här i ett stenblock. De finns här göorda under bronsåldern. Längt från tiden har skålgroparna varit förknippade med magi och övernaturliga krafter.

 This area has a unique conglomeration of both prehistoric and historic remains. People lived here as far back as 3000 years ago. During the Iron Age a big and important homestead was situated here. You can find further information about these remains on the spots indicated on the map.

Örrå åke världs av Salems kommun.
Fornflämningarna är skyddade enligt lag. Lansstyrelsen.
Skylten producerad av Stockholms länns museum 2001.

Söderbygravfältet, Salems kommun

Språkets sammansättning

Språket är relativt klart men vissa begrepp skulle behövs förklaras.

- ◆ Begreppet utgård behöver förklaras.
- ◆ Begreppet "när man i procession" behöver förklaras.

Förgivetta ganden

- ◆ Vem eller vad var St. Botvid?
- ◆ Begreppet "våra förfäder" är förvirrande. Vilka är vi? Här är risken stor för exkludering eftersom ordet våra inte förklaras utan står som en självklar, men dock okänd, grupp av människor som läsaren inte riktigt kan veta om hen hör hemma i.
- ◆ Ingen förklaring ges till vad man tror om skålgropar idag utan bara att man långt fram i tiden satt dem samman med magi och övernaturliga krafter. Detta kan upplevas som att man bör veta vad de betyder idag, vilket de flesta troligen inte gör.

Bilden

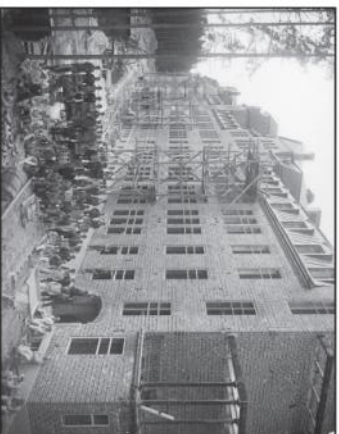
- ◆ Man undrar vad det i mitten är? Gravar? Resta stenar? Ingen siffra satt på detta område.

Söderby sjukhus

Du står nu framför huvudbyggnaden i Söderby sanatorium, som när det stod klart 1910 var landets största TBC-sjukhus med plats för 440 patienter. Kring förra sekelstiftet hade kring 100 000 svenskar TBC – eller tuberkulos som sjukdomen också kallas. Diet, frisk luft och soliken var det som ansågs bota sjukdomen. Patienterna placerades i s.k. ligghallar, en slags långa balkonger där patienterna kunde vistas utomhus utan att behöva lämna sängen. En del av en ligghall har bevarats och kan ses på huvudbyggnadens norra gavel. I och med införandet av antibiotikabehandling på 1950-talet upphörde TBC att vara en folksjukdom.

Den centralt placerade vårdbyggnaden, som dominerar anläggningen, är 150 meter lång, och man planerade från början att bygga ytterligare två lika stora vårdbyggnader, men de kom aldrig till stånd. När sjukhuset inte längre behövdes för behandling av TBC blev det i början av 1970-talet lågvårdsklinik. Under en tid i början av 90-talet fungerade Söderby tillfälligt som flyktinförläggning, innan byggnaden lämnades öde och fick stå och förfalla. 2004-2006 renoverades hela Söderby och de gamla byggnaderna rymmer nu moderna bostadsrätter.

Skylten är producerad av Stockholms läns museum 2009.

Ring!

Hör mer om platsens historia och se på bilder i din mobiltelefon

HEAR THE STORY ON YOUR CELLPHONE

Ring call: 08-509 31 899

SÅ KOD: 2101
ENTER CODE: 2101

Tid: ca 3 min
Kostnad: din ordinarie samtalstaxa
REGULAR PHONE FEE APPLIES
(Max 3 - 3 M)

Tjänsten tillhandahålls av
STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM
i samarbete med

BILDTEXTER

Övre bilden: Karta över området, år 1910.
Uppre bilden: Map of hospital area, 1910.
Nedre vänstra bilden: Utsikt över ligghallarna.
Lower left image: View of the outdoor hospital wards.
Nedre mittbilden: Sjukskoterska med apparat för kryggssbehandling, tidigt 1900-tal.
Lower middle image: Nurse with a device for the ribcage treatment, early 1900s.
Nedre högra bilden: Huvudbyggnaden under byggnation.
Lower right image: The main building under construction.

Vill du veta mer om Bergshemns historia?
www.stockholmslansmuseum.se

Söderby sjukhus, Salems kommun

Språkets sammansättning:

Språket fungerar bra. Möjligen är meningen ”men det kom aldrig till stånd” onödigt gammaldags. Vissa meningar är även onödigt långa. Begrepp förklaras dock på ett bra sätt och skylten fungerar bra i sin helhet.

Tuna borgruin

Borgens historia

Framför dig ser du resterna av en medeltida borg. Borgens byggdes i slutet av 1200-talet på uppdrag av ärkebiskopen i Uppsala. Tåket som skyddar ruinen lades på under 1960-talet.

Under medeltiden hade kyrkan stor makt. Ärkebiskopen hade sitt säte i Uppsala och gjorde allt för att kontrollera de värdvägar som ledde dit. En av de viktigare värdvägarna var Långhundraleden. Här vid infarten till denna lät därför ärkebiskopen bygga den första bevakningsborgen. Trots att leden blev allt mer svårframkomlig genom landhöjningen användes den ändå in på 1600-talet.

1200-tal

Under 1200-talet hade borgrummet (1) flera våningar. Det fanns också ett mindre torn. Idag finns stora rasmassor under marken som cyklar på att tornet var ganska högt. Möjligen var det ett vakertorn.

1300-tal

På 1300-talet lade man till ett tvådelat rum (2) som antagligen användes som bostad för ärkebiskopen eller hans gäster. Man använde fortfarande den ursprungliga ingången (3).

1400-tal

Under 1400-talet byggdes ett avlångt rum på den sydvästra sidan (4). Väggen i tillbyggnaden blev inte lika noggrant murade som de övriga i borgen. Rummet kan ha använts som vakertuga. I den här delen finns fina sandstensblock med stenluggarmärken. Samma märken finns på stenar i Uppsala domkyrka. Vid arkeologiska undersökningar har man hittat en vallgrav och rester av borgens tegeltek.

Runt borgen fanns flera andra byggnader, t.ex. stall och ladugårdar i trä. Man bör även ha haft stora föråld. Här förde nämligen bönderna

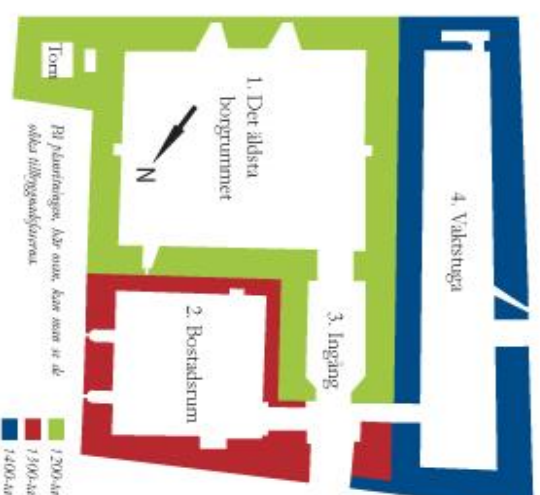
i mellersta Roslagen de jordbruksprodukter som de behövde i skatt till kyrkan. Troligtvis kom det bönder från flera hundra gårdar i området.

I samband med unionskrigen mot Danmark inogs borgen 1497 av riksföresändaren Sten Sture d.ä. Efter en kort tid förlorade han den och den unionsvänlige ärkebiskopen kunde få tillbaka sin borg. På 1520-talet övertogs den av Gustav Vasa och förländes därrefter till olika adelsmän. I mitten av 1600-talet byggdes en ny huvudbyggnad till Tuna gård. Troligen använde man då sten från den gamla borgen som lämnades att förfalla. Så småningom rasade de övre delarna samman. Därrefter har den använts som potatisållare.

När man reparerade borgen på 1960-talet användes cementbruk. Detta var så starkt att det skadade den gamla byggnaden och man tog bort det mesta av cementen på 1990-talet. Istället användes kalkbark på medeltida vis.

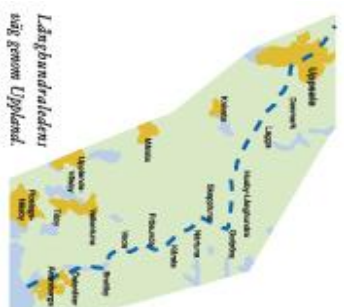
STOCKHOLMS LÄNS MUSEUM

Österåkers socken, församling nr 25. Vidula av Österåkers kommun. Fornsamlingsen är skyddad enligt lag. Lämningsorten Skriften producerad av Stockholms läns museum 2003

Nyckel för att läsa av Österåkers kommun, tel. 08-5410 51 000

 There are the remains of a medieval fortress, built by order of the archbishop at the end of the 13th century. The castle lay close to one of the most important waterways in Uppland. Its purpose was to maintain control over this waterway. During the Middle Ages, the castle was enlarged several times. It was abandoned in the middle of the 17th century and was allowed to fall into disrepair. The protective roof was added in the 1960's.

Långhundraleden såg genom Uppland.

Tuna borgruin, Nynäshamns kommun

Skylden är mycket blek och sliten och behöver bytas ut.

Språkets sammansättning

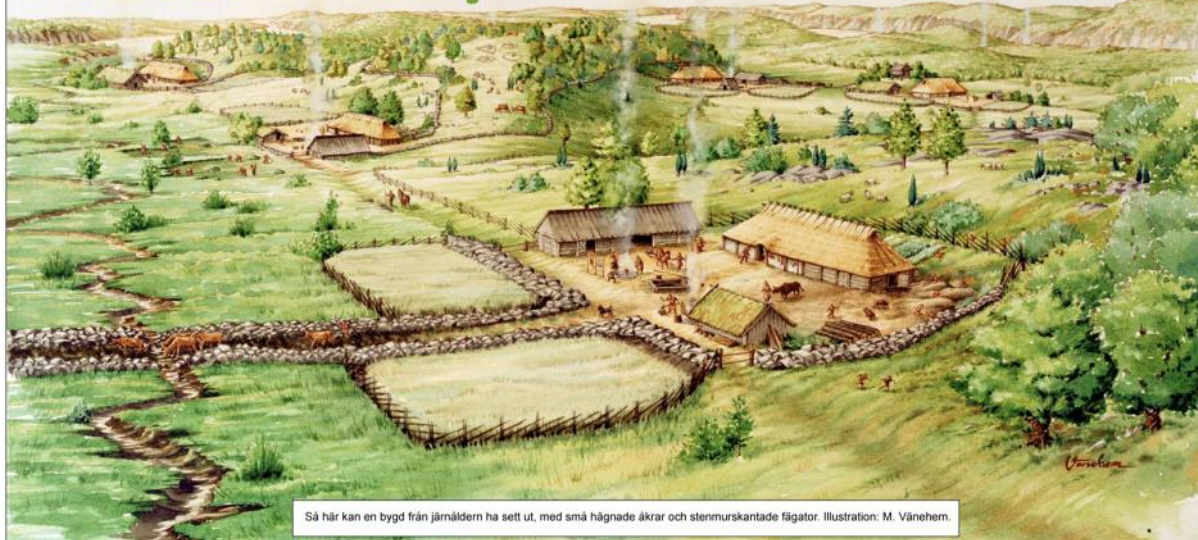
Språket är relativt enkelt förutom en mängd begrepp som skulle behövs förklaras.

- ◆ I andra stycket är det oklart om det är leden eller borgen som används in på 1600-talet.
- ◆ Sista meningen under rubriken 1400-tal är förvirrande. Är det vid Uppsala domkyrka man hittat en vallgrav och rester av borgens tegeltak? Texten borde flyttats om eftersom det nu skapar onödig förvirring.
- ◆ D.ä borde skrivas ut som den äldre för tydlighetens skull.
- ◆ Ordet förlåna är onödigt krångligt.
- ◆ Vad är ett stenhuggarmärke?
- ◆ Vad en riksföreståndare var är inte allmän kunskap.

Förgivetta ganden

- ◆ Hade varit bra precisera medeltiden i årtal i första stycket.
- ◆ Vad unionskrigen var eller unionen behöver förklaras.
- ◆ Alla vet inte vad landhöjning är för något.
- ◆ Det borde förklaras mer utförligt vad det säger att ett stenhuggarmärke finns både här och i Uppsala. Jag som vet vad ett stenhuggarmärke är misstänker att man menar det är samma personer som varit inblandade i byggandet, men detta borde i så fall skrivas ut tydligare på skylden för att informationen om märkena ska bli intressant och relevant.
- ◆ Har man en bakgrund i svensk grundskola vet man Gustav Vasa var en kung. Har man det inte är det inte säkert denna kunskap är något man delar.

Möt forntidens folk och vacker natur i Täby

Så här kan en bygd från järnåldern ha sett ut, med små hägnade åkrar och stenmurskantade fälgator. Illustration: M. Vånehem.

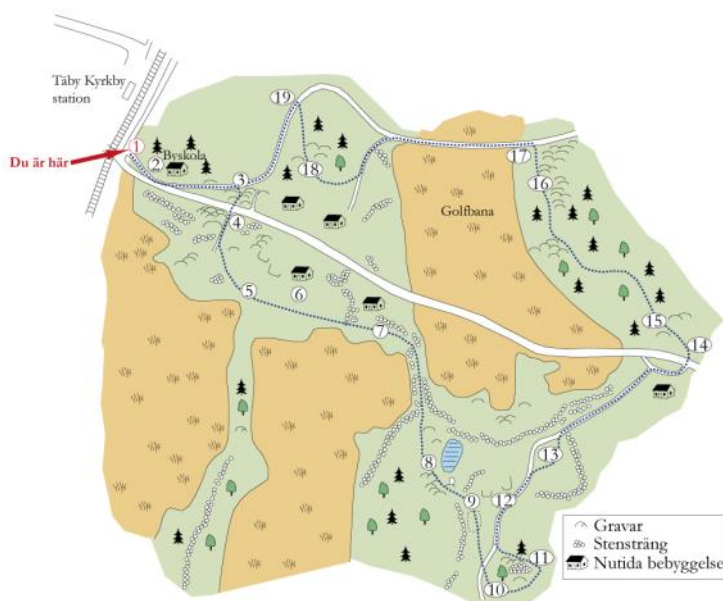
Välkommen till en vacker kultur- och naturstig. Här finns information om områdets utveckling och förändring under ca 3000 år. Du står nu vid stigens första stopp men om du följer de **BLA** markeringarna som leder till stigen (inritad på kartan som blå prickad linje) så möts du av flera informationsskyltar som berättar om vad man kan se och finna.

Täby är en av de mest fornlämningstäta trakterna i Stockholms län. Särskilt gott om spännande spår efter våra förfäder finns här i de vackra markerna kring Täby prästgård.

Tag gärna med en picknick på din vandring där du bl.a. kommer att möta gravrösen från bronsåldern och flera gravfält från järnålderns olika skeden. Här finns även rester från husgrunder som kan vara 2000 år gamla. De gamla betesmarkerna med sin mångfald av blommor, växter och djur finns ännu kvar.

SKYLTA HITTAR DU VID SIFFRORNA PÅ KARTAN

- ① Informationsplansch
- ② Byskola, byggd 1901
- ③ Vikingatida gravfält och Den biologiska mångfalden
- ④ Det äldsta Täby och Torrbacke med backsippor
- ⑤ Gamla odlingsytor
- ⑥ Täby prästgård, byggd 1886 och Nässlorna
- ⑦ Fägata anlagd under järnålder
- ⑧ Gravfält från äldre järnålder och Kärrret och myrorna
- ⑨ Åkeryta från äldre järnålder och Vad bor i en ko-blaja?
- ⑩ Torpgrund från 1700-talet och Eken
- ⑪ Gravar från bronsålder och Stenrösens ormar och ödlor
- ⑫ Husgrund från äldre järnålder och vad bor i en gammal stubbe?
- ⑬ Hagmarkens växter
- ⑭ Hygget
- ⑮ Gravar från yngre järnålder och Blåbärsgranskogen
- ⑯ Gravar från äldre järnålder
- ⑰ Golfbana
- ⑱ Gravar från äldre järnålder och Mykorrhiza - svamparnas rötter
- ⑳ Täby festplats byggd på 1930-talet

I området finns ett flertal fornlämningar som är skyddade enligt lag. Skylten är producerad av Stockholms läns museum, 2012.

Täby prästgårdsstig, Täby kommun

Täby kulturstig har sex skyltar producerade vid samma tillfälle. De tar upp både natur och kultur.

Skylt 1. Möt forntidens folk och vacker natur i Täby

Språkets sammansättning

Språket flyter bra och det är enkelt att förstå.

Föregivettaganden

- ◆ Ordvalet "våra förfäder" är svårt. Vilka är vi? Om man är nyinflyttad, känner man sig delaktig då? Risk finns att kommer man från ett annat område så känner man sig direkt exkluderad.

Faktafel

- ◆ Husgrunder från år noll finns inte. Vad avses? Det finns en risk med att skriva husgrunder eftersom många förväntar sig tydliga ruiner. I detta fall är det låga terrasser som faktiskt finns på platsen.

Gravfält från vikingatiden och biologisk mångfald

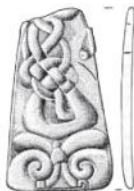

Vikingatida gravar -

Här ser du ett antal gravar från vikingatiden. Kanske var det här som invånarna i det äldsta Täby by begravde sina döda. I närheten finns ytterligare 2 gravfält, ett i hagen på andra sidan vägen och ett i skogsbacken en bit härifrån. Totalt känner vi till 85 gravar här men sannolikt finns det fler som döljer sig under gräset. Troligen har de tre gravfälten från början varit ett enda.

Sölja och en remdelare

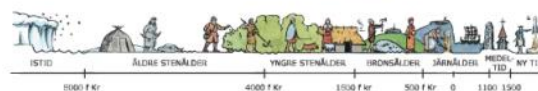
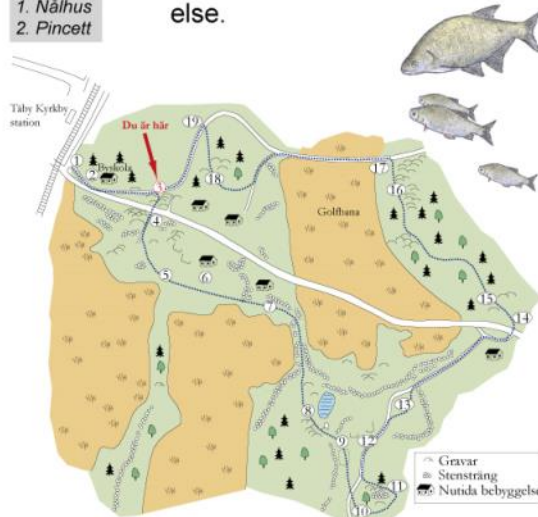
Bronshänge

1. Nålhus
2. Pincett

Här har människor bott ända sedan äldre järnålder, kanske ända sedan bronsåldern. De första bosättningarna tros ha legat där Prästgården och Skogberga gård nu ligger.

År 1979 skulle Prästgårdsvägen breddas. Man undersökte då 10 gravar och fann gravgåvor från vikingatiden (se bilder). Under gravfältet fanns spår efter en boplatz (stolpgropar till långhus) från tiden strax efter Kristi födelse.

Mångfald - Under jordens långa historia har miljontals arter utvecklats. Många av dem har så småningom dött ut, men idag dör arter ut snabbare än någonsin. Enligt vissa beräkningar är takten tusen gånger snabbare än tidigare. När dinosaurierna snabbt försvann från jorden för 65 miljoner år sedan var det en stor naturkatastrof som låg bakom. Nu är det en enda art, människan, som breder ut sig i stor skala på andras bekostnad.

Den biologiska mångfalden utarmas genom att många olika naturtyper och djurarter tillåts försvinna. Men gör det något? Måste vi verkligen ha denna artrikedom för att överleva? Svaret är ja, därför att:

Mångfalden är en förutsättning för vår överlevnad

eftersom alla växt- och djurarter bidrar till att sådant som vi är beroende av, t.ex. klimat, syre och ozonskiktet, bevaras. Om jordens ekosystem blir beroende av ett fåtal arter skulle det räcka med att en av dem drabbas på något sätt för att allt ska råka ur balans.

Vi behöver material till mat, kläder, byggnader och läkemedel

för att nämna några exempel. Utan artrikedomen försämras drastiskt möjligheterna att producera det vi behöver.

Estetiska värden får vi inte heller glömma bort. För vårt välbefinnande behöver vi vackra områden med varierad flora och fauna som alternativ till asfalt.

Växt- och djurillustrationer: Göran Wertwein, Stockholms läns museum. Fyndillustrationer: Bengt Händel

I området finns ett flertal fornlämningar som är skyddade enligt lag. Skylten är producerad av Stockholms läns museum, 2012.

Skylt 2. Gravfält från vikingatiden och biologisk mångfald

Språklig sammansättning
Språket är rakt och enkelt.

Förgivetta ganden

- ◆ När var vikingatid? Finns inte med på tidslinjen.
- ◆ Vilka är vi?
- ◆ Vad är gravgåvor?

Bild:

- ◆ Att föremålen är i profil är inte helt lätt att förstå.
- ◆ Vet man inte vad gravgåvor är blir föremålen lösryckta och det blir svårt att förstå vad de gör där på bilden.

Det äldsta Täby

Täby - byn vid tät - har mycket gamla anor. Tä betyder på fornsvenska "inhägnad fågata" eller "smal väg mellan gårdesgårdar". Raderna av stenar du ser här runt omkring dig i Prästgårdens marker är rester efter sådana stengårdesgårdar, fågator och hägnadssystem. Du kan också se lämningar av husterrasser och gravar. De äldsta bosättningarna är ca 2000 år gamla och har förmodligen legat vid Prästgården och Skogberga. Prästgården har ursprungligen troligen varit en egen gård som hetat Björkeby. Täby etablerades som by först under vikingatid (800 - 1000 e Kr).

I slutet av vikingatiden bodde den inflytelserika Jarlabanke i Täby. Flera runstenar restes till minne av honom redan under hans livstid, ofta av Jarlabanke själv. På fem av dem lät han rista att han "ensam ägde hela Täby". Genom hans försorg byggdes broar och vägar och vid Jarlabankes bro intill nuvarande Vikingavägen i Täby kyrkby, står två av dessa runstenar.

Jarlabanke tillhörde en kristen släkt och kanske fanns det redan under den här tiden en enkel träkyrka i Täby. Den första stenkyrkan uppfördes dock först på 1200-talet. När kyrkan på 1400-talet fick ett nytt tak var det den berömda Albert Målare (Albertus Pictor) som fick dekorera valven. Det är hans bilder som fortfarande finns kvar i kyrkan. Mest känd är målningen där Döden spelar schack med en man. Du kan se kyrkan och klocktornet mellan träden om du tittar i riktning mot Täby kyrkby.

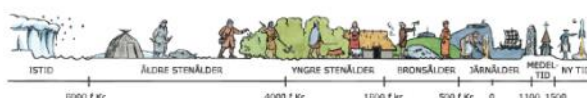
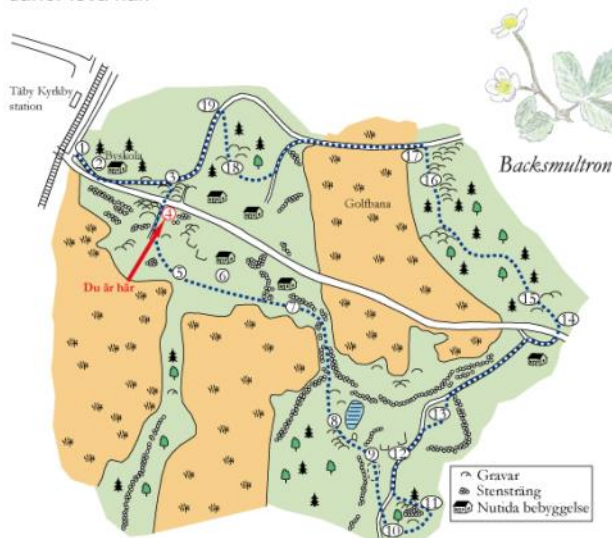
Bilden ovan visar hur en järnåldersgård kunde vara organiserad; med inhägnade åkrar för att hålla betande djur borta, stenmurskantade fågator för att lättare leda ut kreaturen på bete och en smedja en bit från boningshuset ifall smedjan skulle börja brinna. Man kan även se platsen för byinvånarnas sista vila. Illustration: L. Thorstenson.

Torrbacke

Här intill traktorvägen finns en kulle där det ligger en grav från vikingatiden. På kullen finns också speciella växter som klarar att växa på torr betad mark. Denna typ av mark kallas också torrbacke, eftersom små backar blir torrare än omgivningen när vattnet rör sig nedåt och solen torkar ut markytan.

Arter som trivs här är brudbröd, tjärblomster, backsmultron, knölsmörblomma, harklöver och gulmåra. På våren kan man också se den vackra backsippan.

Eftersom torrbacken vetter mot söder blir den kraftigt solbelyst. Det blir varmt och växter som normalt finns längre söderut kan därför leva här.

Harklöver

Tjärblomster

Gulmåra

Backsippa

Knölsmörblomma

Brudbröd

Växtillustrationer: Göran Wertwein, Stockholms läns museum.

I området finns ett flertal fornlämningar som är skyddade enligt lag. Skylden är producerad av Stockholms läns museum, 2012.

Skylt 3. Det äldsta Täby

Språkets sammansättning

Språket fungerar i stort sett rakt och enkelt.

- ◆ "Genom hans försorg" – är ett onödigt krångligt ordval

Förgivetta ganden

- ◆ Skrivelsen "Den inflytelsesrike Jarlabanke" spelar på att man bör veta vem han var. En kunskap långt ifrån alla delar.
- ◆ En karta med nämnda platser skulle kunnat göra det mer överskådligt, t.ex. Prästgården, Skogsberga, Vikingavägen och Täby kyrkby i detta fall.
- ◆ Inte allmän kännedom att stensträngar är samma sak som stenmurskantade fägator, stengärdesgårdar och hägnadssystem. Hade varit enklare använda samma ord, t.ex. stensträng eftersom de är de som ligger kvar idag. Samt att förklara att en sådan kan ha olika funktioner och att det som syns idag är det som är kvar av ovanstående.

Här växte korn och råg

Området som du just gått igenom har odlats under lång tid. Ända sedan äldre järnålder har marken nyttjats av människan (500 f Kr - 500 e Kr).

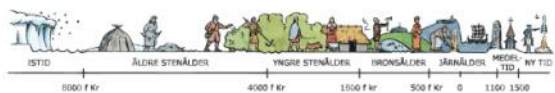
Även om det idag kan vara svårt att upptäcka de gamla spåren så finns en del fortfarande kvar. Snett till höger framför dig finns resterna av en fruktträdgård från tidigt 1900-tal. Ett antal stensträngar (stenmurar) som begränsar ytan, samt en terrasskant, visar att det har funnits en odlingsyta av betydligt äldre datum. Kanske var det järnåldersfolket, som bodde i långhuset på andra sidan av nuvarande Prästgårdsvägen, som började odla här.

Med enkla jordbruksredskap såsom årdar, hackor och jordklubbor var man hänvisad till jordar som var lätta att bruka. Årdret drogs med oxe eller häst och användes ända in på 1800-talet då stälplogen ersatte detta i Mälardalen.

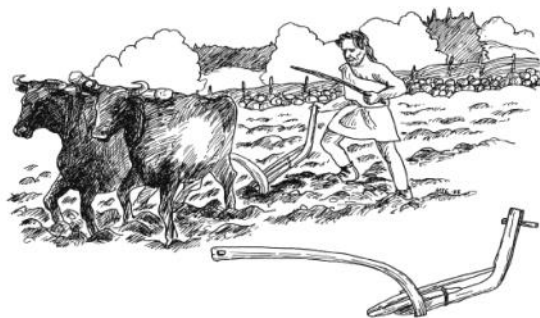
Länge var kornet det viktigaste sädeslaget även om vete, råg och havre också odlades redan under järnåldern. Under medeltiden blev råg det alltmest dominerande sädeslaget.

När man fick/skulle så och skörda styrdes tidigt av föreställningar kring olika natur och väderförhållanden. Så här står det i Olaus Magnus bok från 1500-talet "Gamla jordbrukare hafva vissa märken på himlen, som de rätta sig efter i och för sådden, såsom till dömes krusiga och glesa moln, vilka se ut som ett af plogen genomskuret fält. Slikt öfvervägande är af nöden, då ju det utkastade sädeskornet spirar upp senare här, tidigare där."

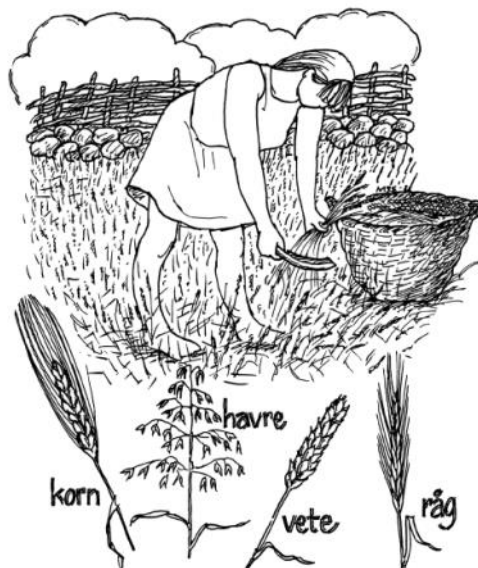
En bit bort rakt åt vänster så kan du se en hög med sten, ett så kallat odlingsröse, dvs sten som under lång tid har röjts från åkern och lagts på hög.

En tidig form av jordbruk var bruk av hackor för att bryta och luckra upp jorden. På bilden ser man även byggandet av stensträngar (murar) som skulle skydda de odlade grödorna från betande djur. Illustration M. Björmalm Ekman.

Det blev lättare att odla större ytor när årdret drogs av oxar eller hästar. Illustration M. Björmalm Ekman.

För att skörda användes tidigt handskaror, men redan under järnåldern fanns det liar med längre blad än skårorna. Vad man vet så användes liarna ursprungligen till slätter för hö till kreaturen, men under 1500-talet började liarna att användas vid skörd av säd i Mälardalen. Illustration M. Björmalm Ekman.

I området finns ett flertal fornlämnningar som är skyddade enligt lag. Skylden är producerad av Stockholms läns museum, 2012.

Skyllt 4. Här växte korn och råg

Språkets sammansättning

- ◆ Meningen: "hänvisad till jordar som var lätta att bruka" är ett onödigt tillkrånglat språk.
- ◆ Femte stycket: *När man fick/skulle* – hade varit bättre bestämma sig för ordval. Som det ser ut nu undrar man om det är ett korrekturfel.

Förgivettaqanden

- ◆ Vad är en jordklubba?
- ◆ Vem var Olaus Magnus, varför är hans bok viktig?

Nässlor och Prästgården

Här kan man skönja nässlans försvar - brännhåren.

Den lilla skalbaggen är en vivel och den till vänster är en stekel. Båda kan ses bland nässlorna.

Päfägeljäril.

Nässeljäril.

Nässlor är inte bara ogräs. För många djur är de livsnödvändiga. Dessa djur har hittat ett sätt att undvika brännhåren, som är nässlans försvar. Snäckor till exempel utsöndrar ett slem från foten, som täcker alla farliga hinder.

Nässlans försvar består av små styva hår på bladen och stjälkarna. Längst ut på håren sitter en mycket liten kula som lossnar när något rör vid den och kvar blir då en sylvass spets som lätt kan tränga in i huden. Inuti nässlans brännhår finns kanaler med gift som kommer in i såret. Nässelgift påminner om ormgift. Det räcker med en miljondels gram för att huden skall bli irriterad och rodna.

Man kan förstå att nässlan behöver försvara sig. Den innehåller massvis med näring, bl.a. järn och karotin (A-vitamin) och är nyttig mat även för oss människor. De späda skotten är goda att göra soppa och "spenat" av. Av den vuxna plantans stjälkar vävde man förr ett tyg som kallades "nättelduk".

Platsen för Täby Prästgård har en lång historia, ända från järnåldern till idag. Från början var bebyggelsen här en vanlig gård bland många andra gårdar. Vardagliga sysslor såsom odling och djurskötsel fanns på gården, så troligen även smide, eftersom många gårdar hade en egen husbehovssmedja. Bilden ovan visar arbetet vid en gårdssmedja under vikingatid. Så småningom under medeltiden blev gården en Prästbostad och gårdens sysslor försvann sannolikt eller åtminstone anpassades efter prästens behov. Illustration M. Vånehem.

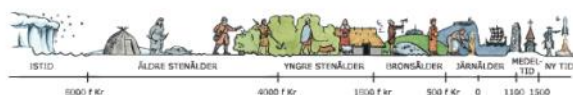
Täby Prästgård ligger på gammal kulturmark och området var med säkerhet bebyggt redan vid tiden runt Kristi födelse. Namnet på denna bebyggelse har dessvärre gått förlorat. Under vikingatiden bildades en gård i området och det stora gravfältet väster om prästgården var förmodligen byns tidigaste begravningsplats.

Efter att befolkningen i Täby hade kristnats på 1000-talet e Kr så fick gården på denna plats bli prästgård. Då hade en ny by etablerats vid Täby kyrka och det var denna som fick namnet byn vid tät, Täby. På 1280-talet bodde församlingsprästen *Botolphus* på Prästgården.

Det äldsta namnet på prästgården var Björkeby och gården omnämns i Gustav Vasas jordeböcker från 1500-talet. Namnet anses ha sitt ursprung i en stor björklund som ska ha stått intill gården och detta namn användes fortfarande i sockenbeskrivningen från 1813.

Den nuvarande prästgårdsbyggnaden byggdes 1886. Den gamla tiondeladan från 1700-talet finns dock kvar på gården och är synlig från Prästgårdsvägen. I den samlade prästerna det som sockenborna var tvungna att ge i kyrkoskatt, så kallat tionde.

Växt- och djurillustrationer: Göran Wertwein, Stockholms läns museum.

I området finns ett flertal fornlämningar som är skyddade enligt lag. Skytten är producerad av Stockholms läns museum, 2012.

Skylt 5. Nässlor och prästgården

Språkets sammansättning

I stort sett rakt och enkelt.

Förgivettaganden

- ◆ Vad innebär begreppet kulturmark?
- ◆ Sockenbeskrivningar?

Fägatan - djurens väg till betet

Framför dig snett till höger finns resterna av den gamla fägatan som anlades redan under äldre järnålder. Den har lett byns djur från bykärnan till det gemensamma betet på utmarken.

Under järnåldern och medeltiden låg åkrar och ängar närmast byn. Där dessa slutade tog den skogbevuxna utmarken vid. Det som odlades var inhägnat av stengärdesgårdar, för att skydda det från betande djur, men när åkrarna skördats och ängar slagits på sensommar och höst släpptes djuren ut för att beta även där.

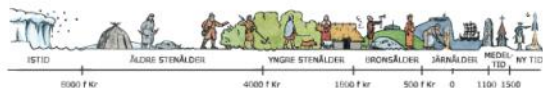
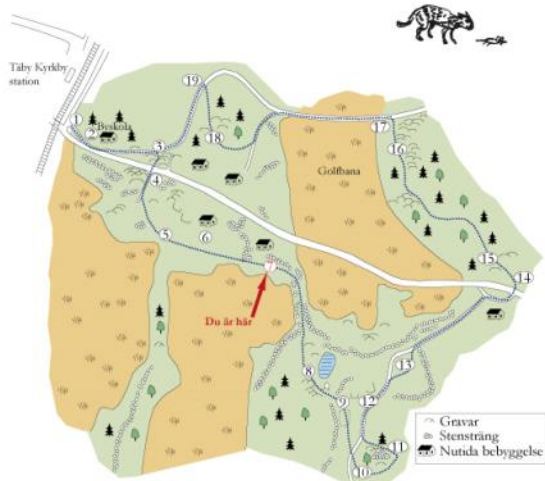
De gamla hägnaderna kan ibland vara svåra att se, men här är de ändå tydliga. Dessa *stensträngar* (som de också ibland kallas) känns igen som utrasade och nedsjunkna stenar på rad i marken.

På en järnåldersgård i Täby kunde det finnas hästar, kor, får, getter, svin, hundar, katter, höns och gäss. Hästarna var

ganska små och kraftiga. De passade bra till transport över långa sträckor men var främst riddjur för de välbesuttna i samhället.

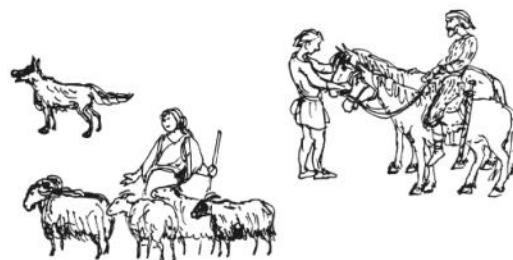
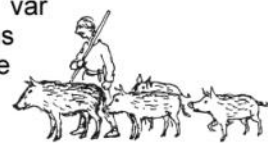
Järnålderns kor var liksom hästarna mindre än dagens djur. Korna mjölkades aldrig mer än att det även räckte till kalvarna. Hudarna användes till läder och skinn.

Järnålderns stenmurar (stensträngar) kan idag vara svåra att se, men om ni promenerar runt lite i terrängen så kommer ni att upptäcka långa rader med stenar som är spåren efter dem. Samtliga svartvita illustrationer L. Thorstensson.

Fåren såg ut som de gammalnordiska får-raser som finns bl. a. på Gotland. Ullen var en förutsättning för järnåldersböndernas produktion av textil och sannolikt var fårkött också ett viktigt inslag i mathållningen.

Järnålderns svin var mindre än dagens grisar och på minde lite om vildsvin.

I området finns ett flertal fornlämningar som är skyddade enligt lag. Skylten är producerad av Stockholms läns museum, 2012.

Skylt 6. Fägatan – djurens väg till betet

Språklig sammansättning

I stort rakt och enkelt. Lite långa meningar bitvis.

- ◆ De väl besuttna – onödigt krångligt ordval
- ◆ Stycke sex skulle kunnat skrivits enklare genom byta ut ord som ”en förutsättning för” och ”mathållning” mot mer vardaglig ord.

Förgivetta ganden

- ◆ Alla vet inte hur ett gammalnordiskt får ser ut.

Här begravdes hövdingarna

Framför dig ligger gravfältet Sjöskullarna. Här ligger drygt 100 gravar från den yngre järnåldern (900-1100 e Kr.). Som du ser ligger tre stora gravhögar på rad och det är efter dessa som platsen fått sitt namn. Gravarna hör ihop med byn Vada ett stenkast bort vid kyrkan.

En mäktig gård

Alldeles intill rinner idag Husån förbi. Under vikingatiden var den en del av Långhundraleden som ledde till de inre delarna av Uppland. Här passerade långväga och värdelilla transporter och stormannagården Vada byggdes för att kontrollera den viktiga sjöfarten.

Gravfältets storlek och de stora gravhögarna visar att det här var en mycket betydelsefull plats under järnåldern. Sjöskullarna syntes tydligt från vartnet och byggdes för att imponera på förbipasserande. De berättade tydligt om gårdens makt och rikedomar.

Vad finns i gravarna

Det har aldrig gjorts några arkeologiska undersökningar här. Men vad skulle man hitta om man grävde ut någon av de stora högarna? Förmodligen en hövding eller småkung. Före begravningen kremerades han och lades sedan i graven tillsammans med en mängd olika gåvor som tårnigar och spelbrickor till brädspel, exklusiva glashögare och vapen, kanske ett rveggar svärd. Med på gravhölet kan det också

följa djur som häst, hund och ofta även en rovrägel för nöjesjakt. Det här speglar en krigararistokrati med spel, drickande och nöjesjakt som råsförfärr.

Vada eller Husa

På andra sidan än ligger gården Husa och det finns de som vill koppla ihop gravfältet här med den. Anledningen är att namn som Husa ofta säts i samband med den framväxande kungamakten under den yngre järnåldern. I det här fallet pekar ändå det mesta på att gravfältet har hör ihop med Vada och inte med Husa. Det är roligt att än redan då utgjorde en gräns mellan gårdarna. Husa har ett eget gravfält som är mycket mindre än det här. Kyrkan byggdes på den här sidan än under 1100-talet och det finns rusestenar som kan kopplas till Vada. Under 1300-talet var man också att gården tillhörde Folkungarätten - en av de släkter som kämpade om kungamakten. Om de var släkt med de vikingar som ligger begravda här var man dock inte.

In this gravefield there are more than 100 graves from the late Iron Age. (500-1100 AD). □

The river that passes here was an important traffic route during the Iron Age. Right here a powerful family made a fortune from this traffic. As an evidence you can see their impressive burial-mounds.

Så här kanke någon av de begravda stormännen på gravfältet såg ut. Illustration Mats Vänhem.

Långhundraleden
På kartan härnäst ser du Långhundraledens sträckning från Östersjön till Uppsala. Det var en mycket viktig segelled under forntiden och här transporterades varor till och från de inre delarna av Uppland. Leden kan idag följas långa sträcker, men landhöjningen har gjort att den blivit nästan helt försvunnet.

Vada sjökullar, Vallentuna kommun

Språkets sammansättning

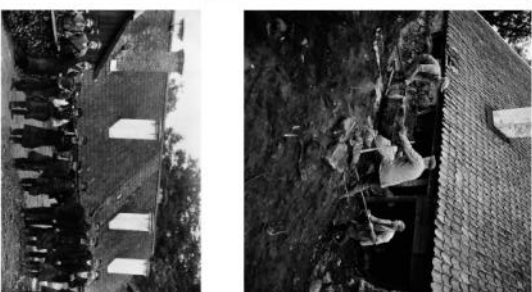
Språkets uppbyggnad är OK.

- ◆ Att den yngre järnåldern skrivs ut med årtal är mycket bra, dock är det inte självklart för alla att vikingatiden är en del av denna period vilket gör texten något svårförståelig.
- ◆ Att dagens by Vada blandas ihop med den dåtida stormannagården är något förvirrande. Menar man alltså att stormannagården finns kvar idag?
- ◆ Diskussionen om Vada och Husa krånglar mer till det än belyser. Onödigt ta med tolkningar som inte längre anses troliga.

Förgivettağanden

- ◆ Som arkeolog förstår man att begreppet "en mäktig gård" och Långhundraleden går hand i hand. Detta är dock inte allmän kunskap. Man skulle istället kunna skriva t.ex. att Långhundraleden var en viktig handelsväg (som i den korta engelska sammanfattningen).
- ◆ Varför hänger gårdens makt och rikedomar ihop med stora gravar? Kräver bakgrundskunskap.
- ◆ Varför skulle man hitta en kung eller hövding om man grävde ut högarna? Inte bara kräver detta bakgrundskunskap utan det befäster även könsroller och en syn på förhistorien som fylld av mäktiga män. En syn som exkluderar andra människor som även de varit aktiva i historien.
- ◆ Varför man lade ner saker i gravarna och varför djur följde med på gravbålet behöver en förklaring för att bli begripligt. Inte alla delar kunskapen om ett dödsrike.
- ◆ De som antas ligga i gravarna kallas både för hövding, småkung, krigararistokrati och vikingar vilket är förvirrande. Är det samma person/er man syftar på?
- ◆ Texten till kartan: vad landhöjning är behöver förklaras.

Här smiddes värjor i 300 år

Här ovan ser du smeden John Dahlgren fotograferad 1932 i arbete vid en knipp-hammare. Här i smedjan bullades glödande järn och stål samman till ett ämne.

Ämnet var berjan till en värpklinga, en lie eller en yxa. Det smiddes sedan färdigt vid stället, som stod framför håden.

John Dahlgren arbetade i Lilla smedjan fram till sin död 1948. Han var då 82 år.

John blev den siste Wirsmeden. Efter drygt 300 år slutade harnarna att slå.

Stora smedjan är byggd på 1790-talet och uppförd på grunden efter en äldre nedbrunnen smedja, som förmodligen såg precis likadan ut. I smedjan arbetade smeder ända in på 1920-talet efter nästan samma metoder som när Wira bruk grundades 300 år tidigare.

BILDTEXTER

Stora bilden: John Dahlgren. Foto: Okänd. Överst till höger: När smedjorna inte längre användes och ingen underhöll dem, brötnade de förfälla. De hotade att rasa ihop. Men hela miljön vid Wira bruk restaurerades på 1960-talet och smedjorna räddades. Foto: Alf Nordström, 1964. Nedert till höger: Wirsmeder fotograferade cirka år 1900. Foto: Okänd

Ring,
så berättar
vi mer!

I din mobiltelefon kan du höra om platsens historia.

Here's the story on your cellphone!

Ring call 0771/27 27 00

Såå kod: 81557

Enter code: 81557

Tid: ca 3 min

Kostnad: vanligt lokalsamtal
reguler phone fee applies
(dvs max 2 - 3 kr)

Tjänsten tillhandahålls av:

LILLA SMEDJAN
WIRA

ÖSTERGÖTLANDSREGIONEN

Vira bruk

Det bör finnas flera skyltar på platsen men dessa finns inte tillgängliga i museets arkiv varför de inte tagit med.

Språklig sammansättning

Klart och enkelt

